

Vidzemes Augstskolas
Sabiedrības zinātņu fakultāte

maģistra darbs

***Pamesteņu tūrisms Latvijā. Kā to
pārdot?***

Darba autore : Tūrisma stratēģiskās vadības
Maģistra profesionālās studiju programmas
2. kurga studente Māra Šilaua

Zinātniskais darba vadītājs
Profesors, Dr.art., Jānis Kalnačs

Valmiera
2021

Satura rādītājs

Kopsavilkums	5
Summary.....	7
Ievads.....	9
1. Vēsturiskais fons. Latvijas tautsaimniecība no 1991. līdz mūsdienām	12
2. Pamesteņu tūrisma raksturojums	20
2.1. Definīcija	21
2.2.. Pamesteņu iedalījums	27
3. Pamesteņu tūrisma piedāvājums.....	28
3.1. Pamesteņu tūrisms Latvijā.....	28
3.2. Pamesteņu tūrisms pasaule - piedāvājums un pārvalde	35
3.3. Pamesteņu tūrisma potenciāla izvērtējums un ilgtspēja	37
4. Pētījuma metodes un darba gaita.....	38
4.1. Satura analīze.....	40
4.2. Intervijas	41
4.3. Ietvertā novērošana.....	42
4.4. Maršruta sastādīšana.....	44
5. Pamesteņu tūrisma komercializēšana	44
5.1. Mērķauditorijas noteikšana.....	44
5.2. Pamesteņu tūrisma piedāvājumu izveide	49
5.2.1. Organizēta ekskursija	49
5.2.2. Pasākumi.....	62
5.2.3. Pamestenis kā blakusprodukts	68
5.2.3.1. Pamestu ēku “atdzīvināšana” kultūras pasākumiem	68
5.2.2.2. Izlaušanās spēle “Spoku pilsēta”	70
Nobeigums.....	73
Secinājumi	73

Priekšlikumi.....	75
Izmantoto avotu saraksts	78
PIELIKUMI.....	90

Attēlu saraksts

1.attēls. 2020.g.tūristu mītnēs apkalpotās personas, tūristu un lidostā apkalpoto pasažieru gada izmaiņas	13
2. attēls. Pētījuma procesa secība.....	39
3. attēls. Ekskursijas maršruts. Kartes mērogs: 1:200 000	50
4. attēls. Ekskursijas maršruts. Kartes mērogs 1: 200 000 - izveidots Google Maps un pieejams ar norādēm.....	50
5. attēls. 15 pamestas baznīcas Latvijas teritorijā. Mērogs: 1:2 000 000.....	61
6. attēls. Bij. Rūjienas draudzes novads (1798)	117
7. attēls. Lodes muiža	117
8. attēls. Arakstes muiža	118
9. attēls. Arakstes muiža. Skats uz kunga mājas iekštelpām.	118
10. attēls. Ķirbeļu jeb Ķirbēnu muiža	119
11. attēls. Ipiķu muiža	119
13. attēls. Ternejas muiža.....	120
12. attēls. Ternejas muiža. Skats uz pils iekštelpām.....	120
14. attēls. Virķēnu muiža	121
15. attēls. Rūjienas Lielā muiža	121

Tabulu saraksts

1.tabula. Degrādēto teritoriju veidi	24
2.tabula. Muižu piederība	54
3.tabula Ekskursijas izmaksas	60
4.tabula. Pamestu ēku izpētes definīcijas	105
5.tabula. Pamestu ēku pētnieku motivācija	106

Diagrammu saraksts

1. diagramma. Kopējā starptautiskā ilgtermiņa migrācija pa gadiem.....	90
2. diagramma. Latvijas iedzīvotāju vecuma sastāvs	90

3. diagramma. Latvijas preču eksporta gada pieauguma temps (2000-2007; %) 90

Pielikumu saraksts

Pielikums nr. 1. Migrācijas, demogrāfijas un eksporta dati	90
Pielikums nr. 2. Interviju jautājumi	91
Pielikums nr. 3. Intervijas	92
Pielikums nr. 4. Pamestu ēku izpētes definīcijas	105
Pielikums nr. 5. Pamestu ēku pētnieku motivācija	106
Pielikums nr. 6. Ekskursijā iekļauto muižu apraksti	109
Pielikums nr. 7. Muižu apsekošana fotogrāfijās	117
Pielikums nr. 8. Drošības aspekts	122
Pielikums nr. 9. Apliecinājums par riskiem	123

Kopsavilkums

Pēdējos gados Latvijas teritorijā arvien redzamāka ir pamestu ēku kā tūrisma objektu apmeklēšana, t.i., pamesteņu tūrisms ir kļuvis populārāks, īpaši pēdējā gada laikā, kad pasauli un Latvija pārņēmusi globāla pandēmija un daudzas valstis ir aizvērušas savas robežas tūrismam. Terminu “**pamestenis**” autore definējusi kā: “**neapdzīvota, neapsaimniekota un/ vai nopietni nolietojusies ēka vai teritorija, kurai raksturīgs nekopts un/ vai vidi degradējošs tēls**”. Interneta vidē pēdējā gada laikā paradās daudz ieteikumu un fotogrāfiju ar pamestiemi objektiem, taču par likumīgu to apskati vai ekskursijām nav pieejamas informācijas.

Nemot vērā pēdējā laika pamesteņu aktualitāti un autores personīgo interesi par šo tēmu, uzrakstīts maģistra darbs “**Pamesteņu tūrisms Latvijā. Kā to pārdot?**”. Tā mērķi bija apkopot un analizēt informāciju par esošo situāciju pamesteņu tūrismā, kā arī izzināt, kā visefektīvāk pārdot pamesteņu tūrismu, izveidojot piedāvājumus; izstrādāt priekšlikumus pamesteņu tūrisma komerciālizācijai, t.i., piedāvājumu – ekskursiju un pasākumu.

Darbs sastāv no ievada, piecām nodaļām un deviņiem pielikumiem. Pirmā nodaļa satur informāciju ar vēsturisko fonu, t.i., pēdējie 30 gadi Latvijas tautsaimniecības vēsturē – pamesteņu veidošanos veicinošie politiskie un ekonomiskie faktori.

Otrajā nodaļā aprakstīts darba galvenais objekts – pamesteņu tūrisma raksturojums ar pasaule pieņemto definīciju apkopošanu, jaunas definīcijas izveidi, t.i., „**Pamesteņu tūrisms: cilvēka radītu celtņu vai to drupu - parasti – pamestu drupu vai ikdienā „neredzamo” cilvēka radītās vides elementu izpēte, dokumentēšana un „izdzīvošana”, reizēm neievērojot likumus un citus normatīvos aktus**” un pamesteņu iedalījumu.

Trešajā nodaļā apkopots pamesteņu tūrisma piedāvājums Latvijā un pasaule, lai izprastu kā notiek tā organizēšana un pārdošana.

Darbā izmantotas kvalitatīvā pētījuma metodes: literatūras un interneta resursu izpēte, satura analīze, daļēji strukturētas intervijas ar diviem tūrisma profesionāļiem un sešiem pamesteņu pētniekiem, no kuriem divi vada ekskursijas pa visu Eiropu. Tās aprakstītas ceturtās nodaļas pirmajā apakšnodaļā. Nodaļa turpinās ar satura analīzes atspoguļojumu, respondentu viedokļu apkopojumu un ietverto novērošanu. No pētījuma izrietēja, ka pamesteņu tūrismu ir iespējams pārdot, taču ne vienmēr tas ir likumīgi.

Noslēdzošajā piektajā nodaļā, balstoties uz izpētīto informāciju un pētījuma daļas rezultātiem, autore sniegusi astoņus priekšlikumus pamesteņu pārdošanā kā daļu no tūrisma piedāvājumiem: pārdot likumīgus maršrutus un piedāvāt pakalpojumu – vietas apskates saskaņošana ar īpašnieku, arī ekskursiju maršrutu izveidi pēc individuāla pieteikuma, pasākumu organizēšanu pamestās vietās, pamestu baznīcu kā tūrisma piesaisti attīstīšanu.

Apkopojojot informāciju par pamestu vietu un ēku apskati un izpēti tūrisma nolūkos, tika secināts, ka Latvijas teritorijā līdz šim šī nodarbe nav uzskatīta par tūrisma veidu, tāpat līdz šim tas nav definēts. Līdz ar to darba gaitā izveidotas divas definīcijas – gan pamesteņa, gan pamesteņu tūrisma definīcijas. Taču šī nodarbe ir salīdzinoši populāra un tiek rīkota arī neievērojot likumīgos aspektus. Šis darbs piedāvā vairākus variantus, kā likumīgi iespējams šo tūrisma veidu pārdot:

1. Izstrādāts ekskursijas maršruts, kurā apskates objekti un ekskursija ir saskaņota ar to īpašniekiem;
2. Iestrādnes pamestu baznīcu apkopošanai digitālā kartē;
3. Industriālās mūzikas koncerts Rūjienas Lielajā muižā;
4. Pamestu ēku izmantošana kā papildus piesaiste – koncertu rīkošanas vieta, vai vieta, kur rīkot izlaušanās spēli.

Summary

In recent years, rural and urban exploration tourism has become more visible, especially during the last year, when the world and Latvia have been taken over by a global pandemic and many countries have closed their borders to traveling. This type of tourism is associated with the term "abandoned" as defined by the author as "an uninhabited, forgotten and / or seriously worn-out building or area with an untidy and / or degrading image". There have been a lot of suggestions and photos of abandoned objects on the Internet in the last year, but there is no information available about their legal visitations or excursions.

Taking into account the recent topicality of rural and urban exploration and the author's personal interest in this topic, the master's thesis "**Rural and urban exploration tourism in Latvia. How to sell it?**". Its aim was to gather and analyze information on the current situation in rural and urban exploration tourism, as well as to find out how to sell rural and urban exploration tourism most effectively by creating offers; to develop proposals for the commercialization of rural and urban exploration tourism, i.e. offers - excursions and events.

The study consists of an introduction, five chapters and nine appendices. The first chapter contains information with a historical background, i.e. the last 30 years in the history of Latvia - political and economic factors contributing to the formation of abandoned buildings / places.

The second chapter describes the main object of the study - the characteristics of rural and urban exploration tourism with the compilation of world-accepted definitions, the creation of a new definition: "**Rural and urban exploration tourism (also RURBEX"): research, documentation and 'sense' of man-made buildings or their ruins - usually abandoned ruins or elements of the man-made environment that are 'invisible' in everyday life, sometimes without complying with laws and regulations"**" and the classification of abandoned building / places. New definition in English is close to already existing one, but the term: urban exploration only applies to urban spaces, that is why author decided to create new term in English as well which is more broader concept similar to the new term *pamesteņu tūrisms* in Latvian.

The third chapter summarizes the urban exploration tourism offer in Latvia and in the world in order to understand how it is organized and sold.

Qualitative research methods were used in the study: research of literature and Internet resources, content analysis, semi-structured interviews with two tourism professionals and

six urban explorers, two of whom lead tours throughout Europe. It is described in the first subsection of Chapter Four. The chapter continues with a reflection of the content analysis, a summary of the respondents' views and the observation included. The study showed that urban exploration tourism can be sold, but it is not always legal, but it is still organized.

In the concluding fifth chapter, based on the researched information and the results of the research part, the author has made seven proposals for the sale of urban exploration as part of tourism offers: sale of legal routes already created and to offer a service - coordination of the site inspection with the owner, also creation of excursion routes upon individual application. Summarizing the content of the study, it was concluded that in the territory of Latvia so far this activity has not been considered as a type of tourism, there is no legislation and even definitions that the author of the study developed in the course of the study. However, this activity is relatively popular and is organized without regard to legal aspects. This study offers several options for how it is legally possible to sell this type of tourism:

1. An excursion route has been developed, in which the sightseeing objects and the excursion have been coordinated with their owners;
2. Incorporated to compile abandoned churches on a digital map;
3. Industrial music concert in Rūjiena Great Manor as an event;
4. Use of abandoned buildings as an additional attraction - a place to hold concerts, or a place to use as an escape room.

Ievads

Cēlošana un tūrisms ir ļoti visaptverošas darbības, kas gan ir definējamas, taču definīcijas mēdz būt ļoti plašas, piem. Latvijas Republikas Tūrisma likums saka, ka,: “Tūrisms — personas darbības, kas saistītas ar cēlošanu un uzturēšanos ārpus savas pastāvīgās dzīvesvietas brīvā laika pavadīšanas, lietiskā darījumu kārtošanas vai citā nolūkā ne ilgāk kā vienu gadu”. (Latvijas Republikas Saeima, 1998: 200). Pastāv arī daudz tūrisma veidu un vairākas tipoloģijas pēc kā šos veidus iedala. Bez klasiskajiem kultūras, dabas u.tml. tūrisma veidiem pastāv arī nišas tūrisms, kas būtu visvairāk sasaistīms ar pamesteņu tūrismu, t. i., nišas tūrisms ir tūrisma veids, kam raksturīga konkrēta interese un, tas ir attiecināms uz nelielu cilvēku grupām (Interglobe Enterprises, 2020). Turpmāk šajā darbā tiks pētīts nišas tūrisma veids – pilsētvides izpēte jeb pamesteņu tūrisms.

Mūsdienās tūrisms ir kļuvis par svarīgu saimniecības sastāvdaļu, 2018. gadā Latvija bija visstraujāk augošais galamērķis Eiropā, jo pērn tūristu skaita un nakšņojumu pieaugums sasniedza 8%, kas bija lielākais pieaugums Eiropā. Latvijas naktsmītnēs tika apkalpoti 2,8 milj., tūristu, no tiem 1.9 milj. ārvalstu viesi. Tūristi (gan ārvalstu, gan vietējie) kopumā naktsmītnēs pavadīja 5,3 milj. naktis, kas ir 8 % vairāk nekā 2017. gadā (Rubesa-Voravko, E., 2019). Nav pieejama statistika, cik no tūristiem ir nišas tūristi, taču, autoresprāt, tāda pastāv un Latvijas tūrisma profesionāli, izstrādājot nišas tūrisma produktus, veiksmīgi ar tiem varētu pelnīt. Jāmin, ka 2019.g.izstrādātajā Latvijas tūrisma attīstības rīcības plānā 2021. – 2027.gadam, vairākkārt uzsvērts nišas tūrisma nozīmīgums un ES pat piedāvā finansiālu atbalstu nišas tūrisma produktu izveidei.

Darba novitāte – veiktais pētījums atspoguļo situāciju pamesteņu tūrisma nišā Latvijā. Iepriekš ir veikti pētījumi par pilsētpētnieku subkultūru (A.Luņevs “Pilsētpētnieki: pamesto vietu subkultūra Rīgā”, LU 73 zinātniskā konference, 2015) , bet ne no pārdošanas un uzņēmējdarbības viedokļa, jo Latvijas teritorijā ir daudz pamestu vietu un ēku, kas radušās dažādu sociālekonomisko faktoru rezultātā, un kuras varētu izmantot, lai gūtu peļņu. Tika radīts jauns termins: pamesteņu tūrisms, jo kopš globālās pandēmijas, kas sākās 2020.gada pavasarī, šis tūrisma veids ir kļuvis populārs, īpaši aktīvi ir sociālo tīklu lietotāji, daloties ar fotogrāfijām un objektu atrašanās vietu izplatīšanu, tāpēc darba autore uzskata, kas šis ir perspektīvs tūrisma veids, kas līdz šim praktiski nav pētīts vispār, līdz ar to līdz šim brīdim nav skaidra esošā situācija un iespējas. Darbs sniedz ieskatu esošajā situācijā pamesteņu tūrisma nišā, dodot priekšlikumus, kā nākotnē ar to pelnīt un ne tikai.

Pētījuma mērķi:

1. Apkopot un analizēt informāciju par esošo situāciju pamesteņu tūrismā, tā piedāvājumu.
2. Izzināt, kā visefektīvāk pārdot pamesteņu tūrismu Latvijas teritorijā, izveidojot piedāvājumus; izstrādāt priekšlikumus pamesteņu tūrisma komerciālizācijai, t.i., piedāvājumu – ekskursiju un pasākumu.

Pētāmie jautājumi:

Kas ir pamesteņu tūrisms?

Kā pamesteņu tūrisms tiek organizēts un realizēts?

Kā pārdot pamesteņu tūrismu Latvijā?

Darba uzdevumi:

1. Apkopot Latvijas tautsaimniecības vēsturi, laika posmā no 1991. gada līdz mūsdienām.
2. Izprast pamesteņu tūrisma jēdzienu, t.i., apkopot informāciju par esošo un izveidot savu definīciju.
3. Raksturot pamesteņu tūrismu.
4. Noskaidrot pamesteņu tūristu motivāciju .
5. Apkopot esošo situāciju Latvijas pamesteņu tūrisma nišā, apskatot arī ārzemju piemērus, izveidot pamesteņu tūrisma piedāvājumu.
6. Izstrādāt priekšlikumus pamesteņu tūrisma komerciālizācijai.

Pētījuma metodes

Lai mērķi sasniegtu un uzdevumus izpildītu tikai izvēlētas sekojošas pētījuma metodes:

1. Datu ievākšanas metode: satura analīze

- 1.1. Veikta teorētiskā izpēte - dokumentu, laikrakstu, grāmatu, akadēmiskās publikāciju un rakstu u.tml.
- 1.2. Internetā pieejamās informācijas apkopojums – mājas lapas, blogi, sociālie tīkli un domubiedru grupas u.c.

2. Datu analīze

Daļēji strukturētas intervijas – ar tūrisma profesionāļiem Mārtiņu Eņģeli un Madaru Ozolu pamesteņu pētniekiem, biedrības “Pamestā Latvija” pārstāvi ietvertās novēršanas laikā un diviem pamesteņu tūrisma gidiem – no Latvijas un Igaunijas.

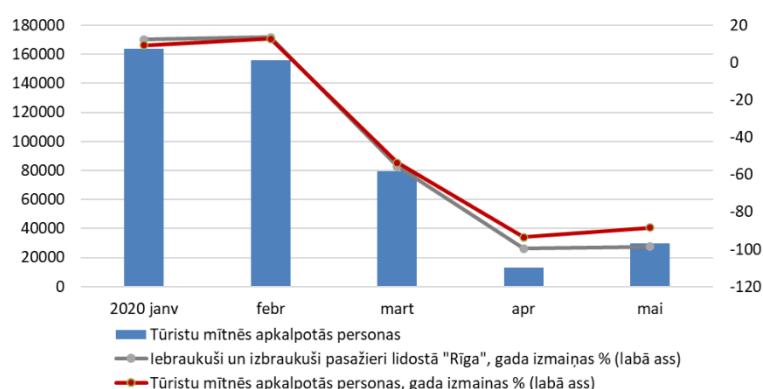
- 3. Ietvertā novērošana** – piedalīšanās pilsētvides izpētē un organizētā ekskursijā.
- 4. Maršruta sastādīšanas metode**, veicot apsekojumu 2020.g. 21.novembrī.

1. Vēsturiskais fons. Latvijas tautsaimniecība no 1991. līdz mūsdienām

Lai noskaidrotu, kāpēc Latvijas teritorijā ir pamestas rūpnīcu ēkas, nedarbojošies militāri objekti, pamestas viensētas Latvijas laukos, nepieciešams aplūkot tautsaimniecības vēsturi un faktorus, kas esošo situāciju ir veidojuši. Pēdējie 30 gadi Latvijas tautsaimniecībā pēc Neatkarības deklarācijas pasludināšanas (1990.g.4.maijā līdz mūsdienām) ir bijis pārmaiņu pilns un ir iedalāms vairākos posmos, kuru laikā Latvijas tautsaimniecība tika pārveidota no komandekonomikas par tirgus ekonomiku; no PSRS ekonomiskās telpas arvien vairāk iekļaujoties Rietumeiropas ekonomiskajā un finanšu apritē; iestājoties Eiropas Savienībā kļuvusi par modernu un stabilu tās dalībvalsti (Bitāns, Purviņš, 2012).

Latvijas tautsaimniecība iedalāma vairākos posmos: divvaldība līdz 1991.g.augusta beigām un ekonomisko attiecību ar bijušo PSRS maiņas posms līdz 1992.g.beigām, tad saimnieciskās krīzes pārvarēšana (1992—1997). Pēc krīzes sekoja ekonomiskās izaugsmes periods (1998—2007), kura laikā Latvija 2004.g. iestājās Eiropas Savienībā un uzņēmumu ražojumiem pavērās milzīgs tirgus bez barjerām, bet cilvēkiem iespēju brīvi ceļot Eiropas Savienības valstu robežās (Krastiņš, 2018: 225). Izaugsmei sekoja kritums Finanšu un pārvaldes krīze (2008—2010). Pēdējos gados Latvija atkopās no krīzes un atradās izaugsmes palēnināšanās fāzē, taču 2020.g.pavasaris nesa vispasaules veselības krīzi, kas saistīta ar Covid-19 pandēmiju, ārkārtas situāciju valstī un krīzi tūrisma un viesmīlības nozarēs gan Latvijā, gan pasaule kopumā (skat.1.attēls). Pameteņu saistībā svarīgs notikums ir 2020. gada 10. jūnijā pieņemts Administratīvo teritoriju un apdzīvoto vietu likums, kas paredz esošo 119 pašvaldību vietā 42 pašvaldības. Māris Pūķis, Dr. oec., Latvijas Universitātes asociētais profesors šo reformu komentē, norādot uz negatīvajiem aspektiem, piem., nomales efektu: “Nomales efekts ir neizbēgams, tiešie cietēji būs apmēram 400 000 iedzīvotāju. Pārējie 1 500 000 iedzīvotāju būs netiešie zaudētāji tad, ja reformas rezultātā vēl 200 000 iedzīvotāju emigrēs.” Tā kā tiek minēta emigrācija, tas nozīmē, ka lauku teritorijās ēkas un to grupas var palikt tukšas, jo iedzīvotāji vēl vairāk emigrēs uz pilsētām un reģionu centriem.

Visvairāk pamesteņu veidojušies tieši pēdējo 30 gadu laikā, kas saistīts ar Latvijas teritorijas pārvaldību un politisko situāciju Eiropā un pasaulē. Lai izprastu, kāpēc daudz viensētu, rūpnīcu u.tml. ēku netiek izmantotas un šobrīd ir vai nu jau sagruvušas, vai ceļā uz to, nepieciešams izprast vēsturisko fonu. Visnozīmīgākais pagrieziena punkts Latvijas vēsturē, kas veidoja un vēl joprojām ietekmē politisko situāciju un tās pārvaldību ir 1945.g. notikumi, kad 9. maijā visa Latvijas teritorija nokļuva PSRS kontrolē, tika okupēta, kas ilga līdz valsts neatkarības atjaunošanai 1990.g. 4.maijā. Vēlākā pārvaldība pēc neatkarības atgūšanas sākās ar divvaldību, kas ilga no 1990.g. 4. maija līdz 1991.g. 21. augustam (Butulis, Zunda, 2010: 150). Šajā laika posmā Latvijas teritorijā uzsāka īstenot dažādus procesus, piem., uzsāka neatkarīgas valsts likumdošanas pamatu izstrādi, dažādus būtiskus pamatlikumus un

Avots: CSP

1.attēls. 2020.g.tūristu mītnēs apkalpotās personas, tūristu un lidostā apkalpto pasažieru gada izmaiņas (CSP, 2020)

ekonomiskas reformas.

Lai ieskicētu pārmaiņu sākumu, nepieciešams minēt arī nozīmīgus notikumus PSRS, kas mainīja ne tikai Latvijas teritorijas vēlāko pārvaldi, bet politisko

situāciju PSRS un Eiropā kopumā, t.i., 1985. gadā par PSRS vadītāju kļuva Mihails Gorbačovs. Viņš PSRS uzsāka ekonomiskas un politiskas reformas, kas galu galā izraisīja revolūcijas un sociālisma sistēmas sabrukumu. (Butulis, Zunda, 2010: 169) (Krūmiņš, 2012:128). Tieši Gorbačova nākšana pie varas, kā arī “*glasnostj*” jeb atklātības politikas ieviešana bija vislielākais pamudinājums komunisma režīma nomaiņai. Cilvēki sāka nosvērties par labu demokrātiskajām, kā arī rietumu vērtībām, kas skaidrojams ar vairāku gadu desmitu ilgstošu fizisku un morālu iespaidošanu, ko īstenoja Padomju Savienība.

Ekonomiskā krīze, 90to gadu sākumā pārauga politiskajā – Baltijas valstis paziņoja par izstāšanos no PSRS, strauji palielinājās Krievijas Federācijas un tās vadītāja Borisa Jeļcina aktivitāte (viņš jau no 1990. gada sāka īstenot patstāvīgāku iekšpolitiku un ārpolitiku). 1991. gada beigās PSRS vadība bija *de facto* palikusi bez savas valsts un PSRS beidza eksistēt. Daudzās jomās par PSRS tiesību mantinieci kļuva Krievija. Latvijas PSR vadība

apzinājās, ka Latvijas tautsaimniecību nevar vairs attīstīt uz ekstensīviem pamatiem, īpaši, turpinot palielināt darbaspēka apjomu uz imigrācijas rēķina. Sociālā situācija Latvijā bija ievērojami pasliktinājusies, Rīgā bez problēmām valsts veikalos varēja iegādāties tikai maizi un olas, pat piens tika ietverts "nepietiekošo preču" grupā. Dzīvojamā fonda nolietojums Latvijā jau bija divas reizes augstāks nekā PSRS vidējais (attiecīgi 34% un 17%). Vēl sliktāka situācija bija Latvijas laukos – avārijas stāvoklī bija 23–40% no ēkām (LVA, 101. f., 59. apr., 114. l., 30. lp.). Kas ir īpaši jāmin tieši pamesteņu sakarā. Kopumā līdz ar Padomju Savienības sabrukumu, radās daudz nebijušu problēmu gan ekonomiskas, gan sociālas, jo Latvijas teritorija Padomju Savienības sastāvā bija vairākus gadus desmitus un vesela paaudze uzauga kā padomju pilsoņi, līdz ar to problēma bija liela, jo nebija pieredzes ar ko salīdzināt valsts pārvaldi.

Pārejas posms no sociālisma uz neatkarību sākās ar Neatkarības deklarācijas apstiprināšanu 1990.g.4.maijā. Deklarācijā ziņots, ka tiek atjaunota Latvijas Republika un tās Satversme. Vienlaikus tiek noteikts pārejas posms līdz neatkarības pilnīgai atjaunošanai. Latvijas Tautas fronte bija pārņēmusi politisko varu Latvijā (Butulis, Zunda, 2010:180).

Šajā laikā būtiskākais no paveiktā:

- 1) Pienēma vairākus būtiskus pamatlīkumus, piemēram, par zemes reformu, par akciju sabiedrībām, par valūtas brīvu pirkšanu un pārdošanu republikas teritorijā, sāka veidot muitu utt.
- 2) Uzsāka ekonomiskās reformas, no kurām svarīgākā bija patstāvīga valsts budžeta izveide, nodokļu un privātīpašuma reforma (Butulis, Zunda, 2010:181.-186.).

Svarīgs brīdis divvaldības laikā bija barikāžu laiks – atjaunotās Latvijas Republikas aizsardzības pasākumi, kas tika organizēti Rīgā un citās Latvijas pilsētās no 1991.g.13. līdz 27.janvārim. Plašākā nozīmē šis apzīmējums var tikt attiecināts uz laika periodu līdz 1991. gada 21. augustam, kad notika pēdējais OMON specvienību uzbrukums Jēkaba ielas barikādēm (Barikadopēdijas fonds, 2012).

Šis posms bija īpaši nozīmīgs gan tautsaimniecības attīstībā, gan Latvijas valsts saglabāšanā, jo tika uzsāktas dažādas reformas, pārdzīvots barikāžu laiks, kas būtiski varēja mainīt situāciju un valsts pārvaldi Latvijas teritorijā, ja barikāžu iznākums būtu izvērties citādi. Divvaldības laiks bija īpaši nozīmīgs saistībā tieši ar neatkarīgas pārvaldes izveidošanu un saglabāšanu, jo, kā iepriekš minēts, bija vairākas iespējas atjaunoto neatkarību arī zaudēt.

➤ Neatkarības atgūšana un saimnieciskās krīzes pārvarēšana

Pēc Augusta puča Latvijas Republikas Augstākā Padome 21. augustā pieņēma Konstitucionālo likumu par Latvijas Republikas valstisko statusu, kas atjaunoja Latvijas Republikas 1920. gada Satversmes pilnu darbību un atcēla 1990. gada 4. maija. Deklarācijā noteikto pārejas periodu Latvijas valsts varas atjaunošanai *de facto* (Butulis, Zunda, 2010: 187). Jaunizveidotajai Ministru padomei tika uzticēts pilnīgi pārveidot valsts ekonomisko sistēmu, atsakoties no administratīvi centralizētās valsts ekonomiskās pārvaldes formas un ieviešot uz tirgus mehānismiem balstītu ekonomiskās saimniekošanas modeli. Šis darbs paredzēja cenu liberalizāciju, privātā sektora izveidi, uzņēmumu subsidēšanas prakses no valsts budžeta mazināšanu un eventuāli – arī pārtraukšanu, ierobežojumu atcelšanu ārējās tirdzniecības un finanšu plūsmām, kā arī nacionālās naudas sistēmas izveidi, t.sk. pāreju uz divu līmeņu banku sistēmu un pilnvērtīgas centrālās bankas darbības uzsākšanu.

Saistībā ar pameteņiem visvairāk ietekmējošais faktors bija bijušās Padomju Savienības atstātais mantojums un privatizācija.

➤ Centralizētā privatizācija un denacionalizācija

Tā kā tautsaimniecības interesēs būtiski bija pāriet no komandekonomikas uz tirgus ekonomiku, kas nozīmē, ka pamatā ir privātpašums un privātā iniciatīva, tad šī mērķa sasniegšanai tika uzsākta īpašuma tiesību atjaunošana (denacionalizācija) un valsts un pašvaldību īpašuma masveida privatizācija, kas radīja un veicināja privāto uzņēmējdarbību. Tāpat lauku apvidos un pilsētās tika uzsākta zemes reforma (Ekonomikas ministrija, 2014).

Centralizētās privatizācijas procedūra tika veidota standartizēta, iespējami vienkārša un pārskatāma, lai straujā tempā pārdotu lielu skaitu uzņēmumu, pēc iespējas, neveicot to iepriekšēju restrukturizāciju (Krastiņš, 2018:247).

➤ Rūpnīcas un mašīnbūve

Liela daļa privatizēto lielo, īpaši mašīnbūves, uzņēmumu, tā arī nespēja pārkārtoties veiksmīgam darbam. Tad sekoja iekārtu un citu aktīvu izpārdošana vai nodošana metāllūžņos, un uzņēmumiem palika tikai nekustamā īpašuma vērtība. Labākās no plašajām teritorijām tika izmantotas iepirkšanās, biroju centru vai tehnoloģisko parku izveidei. Tā tas ir *noticias* ar VEF, „Alfa”, „Radiotehnika”, „Straume” un daudzu citu ēkām un zemes platībām. Tomēr iespaidīgi pamesto rūpnīcu korpusi „Radiotehnika”, „Motorūpnīca”, „Ogre”, „Latvijas Kokvilna”, Liepājas linoleja fabrika u.c. (Krastiņš, 2018: 257). Mūsdienās

ražošana nenotiek arī Autoelektroaparātu rūpnīcā, „Itmā” (bijusī „Tehnopribor”, tagad šeit izbūvēta viesnīca „Alberts”), 177.karakuģu remonta rūpnīcā, RVR, „Liepājas metalurgs”, „Līgatnes papīrfabrikā”, „Vulkānā”. LPA likvidēja vairāk par 70 rūpniecības uzņēmumiem, starp tiem Liepājas gaļas kombināts, Rīgas elektromehānisko rūpnīcu, Slokas celulozes un papīra fabriku, „Rīgas porcelānu”, „Straumi”, „Rīgas Motorūpnīcu” u.c. (Krastiņš, 2018:255-256).

Turpinot par uzņēmumiem : 1998.g.beigās LPA bija nodoti 96% valsts uzņēmumu un tikai 23 no tiem nebija apstiprināti privatizācijas noteikumi līdz ar to varēja uzskatīt, ka privatizācijas procesa pamatzdevums bija paveikts.

1998.g.Krievijas finanšu krīze deva kārtējo triecienu uz šo tirgu orientētajiem uzņēmumiem. Bankrotēja Aizputes sausā vājpiena rūpnīca, kura deviņdesmito gadu vidū bija liels vājpiena pulvera eksportētājs , a/s „Kurzemes piens”, Jēkabpils cukurfabrika, 2000.g.bankrotēja zivju pārstrādes uzņēmums „Jūraslīcis” ar 1000 strādājošajiem, 2001.g. Rēzeknes piena konservu kombināts. Maksātnespēja piemeklēja arī a/s „Kaija” (Krastiņš, 2018). Latvijas tautsaimniecība ik palaikam piedzīvo kādu krīzi, katru no tām to ietekmē citādi, taču šī, ķemot vērā faktu, ka Latvija mazāk kā dekādi bija atjaunojusi neatkarību, un ekonomiskā sadarbība ar Krieviju bija īpaši nozīmīga, ietekmēja Latviju diezgan spēcīgi – īpaši uzņēmumus, kas eksportēja savu produkciju tieši uz šo kaimiņvalsti. Mūsdienās daļa no PSRS laikā tapušajām rūpnīcām ir pameistas, piem., Valmieras naftas bāze, Slokas celulozes un papīra fabrika, alus rūpnīca “Vārpa” Rīgā u.tml. celtnes. Lai ēkas atjaunotu nepietiek finanšu, lai nojauktu – tieši tāpat.

➤ Bijušie PSRS armijas īpašumi

Arī pēc tam, kad Latvija atguva pilnīgu neatkarību, tās teritorijā joprojām palika Krievijas armija vairāk nekā 50 tūkst. vīru sastāvā, aizņemot pāri par 100 armijas objektu un kontrolējot 18 armijas rūpnīcu (Krūmiņš, 2012).

Tikai 1993.g. tika panākta vienošanās par armijas izvešanu un militāri rūpnieciskā kompleksa uzņēmumu pārņemšanu. Nekustamais īpašums nonāca Latvijas īpašumā, bet kustamo īpašumu Krievija varēja izvest vai pārdot, saskaņojot ar Latviju (Krastiņš, 2018:244).

Daļu labāko objektu iegādājās atsevišķi uzņēmēji, taču vairumā pārējo gadījumu Latvija saņēma tukšas ēkas (Krastiņš, 2018: 244).

Tā kā situācijā, kad tiek mainītas valūtas, naudai mainās vērtība, cilvēki nebija gatavi iegādāties tukšos īpašumus, jo nebija pārliecības par to, kas varētu norisināties nākotnē, kas notiks ar Latvijas ekonomiku. Daļai iedzīvotāju nebija naudas, ko ieguldīt līdz ar to situācija nekustamā īpašuma tirgū nebija spīdoša. Autoresprāt ēkas, kas saistītas ar militārajiem procesiem, iespējams, nebija pievilcīgas iegādei, jo Latvijas iedzīvotājiem saistījās ar okupācijas un represiju radītajām emocionālajām atmiņām.

Autoresprāt, visbūtiskāk tieši pamesto ēku un objektu daudzumu ietekmēja denacionalizācija un privatizācija, kā arī bijušās armijas īpašumu neizmantošana. Kā iepriekš minēts, tad daudz rūpnīcu un militāro ēku palika tukšas, un tādas tās ir arī šobrīd.

2004. gada 1. maijā pēc pozitīva tautas balsojuma 2003. gada referendumā Latvija vienlaikus ar abām pārējām Baltijas valstīm kļuva pilntiesīga ES dalībvalsts. Šis datums kļuva par nozīmīgu robežšķirtni arī attiecībā uz turpmāko ekonomisko attīstību, jo līdz ar pilntiesīgu dalību ES arī Latvijā sāka pilnībā darboties visas galvenās ES ietvaros esošās ekonomiskās brīvības – brīva preču, kapitāla un cilvēku kustība (Bitāns, 2012:238). Šis solis Latvijai pavēra gan plašu eksporta tirgu, gan darbspēka izbraukšanu uz valstīm, kur algas ir konkurētspējīgākas.

➤ Mājokļi Latvijas laukos

Demogrāfija ir ļoti nozīmīgs faktors, kas ietekmē esošo nekustamo īpašumu apdzīvotību, jo atjaunojot Latvijas neatkarību tika sasniegts vēsturiski vislielākais iedzīvotāju skaits valstī, turklāt arī demogrāfiskie rādītāji un iedzīvotāju vecumstruktūra bija relatīvi labvēlīgi (Leiškalns, Mežs: 624). Taču lielās sociālekonomiskās pārmaiņas būtiski ietekmēja arī demogrāfiskos procesus: pēc neatkarības atjaunošanas šo procesu norisē raksturīga iedzīvotāju depopulizācija, kas novēd līdz tam, ka ēkas, kurās dzīvoja cilvēki vairs netiek apdzīvotas: seniori nomirst un vairs nav jaunu cilvēku, kas vēlētos dzīvot šādās ēkās; darbspējīgie iedzīvotāji bieži meklē izdevīgākas darba iespējas, skolas, bērnudārzus u.tml.

Tieši reģionu problēma ir nevienlīdzība, kas nav unikāla Latvijas problēma, tā ir vērojama arī Eiropas attīstītākajās valstīs. Saistībā ar pamesteņiem, tieši reģionālās nevienlīdzības problēmas saistāmas ne tik daudz ar iedzīvotāju blīvuma pārmaiņām un urbanizāciju, bet ar ienākumu uz vienu iedzīvotāju disproporcijsām un resursu efektīvu izmantošanu. Nespējot efektīvi apsaimniekot zemi un pārvaldīt nekustamos īpašumus, arvien lielāka to daļa nonāk nerezidentu īpašumā vai vispār iet bojā. Zemi ienākumi, darba vietu trūkums dzīvesvietā iedzīvotājus mudina migrēt (Rutkovska, 2018).

Darba un labākas dzīves meklējumos iedzīvotāji ceļo uz attīstītākiem reģioniem, piem., iedzīvotāju skaits 2018. gadā palielinājās tikai Pierīgā – par 0,9% jeb 3,3 tūkstošiem, piem., divkārša pieauguma Garkalnes novadā (127,6%) savukārt vislielākais iedzīvotāju skaita samazinājums bija Latgales reģionā – par 1,7% jeb 4,6 tūkstošiem, piem., trešdaļas iedzīvotāju zaudējums Baltinavas (36,8%) un Aglonas (32,8%) novados (CSP, 2019) (SIA „Grupa93”, SIA „Karšu izdevniecība Jāņa sēta”, 2014). Latgalē ir viszemākais teritorijas attīstības līmenis (vidēji -1.238, Valsts reģionālā attīstības aģentūras (VRAA) dati), visaugstākais tas ir Preiļu novadā, bet viszemākais Ciblas novadā (9. attēls). Drūma aina ir vērojama lielākajā daļā ekonomisko rādītāju – Latgalē ir vismazākās investīcijas valstī, zems IKP uz iedzīvotāju, zemākā alga, augstākais bezdarbs, visaugstākais nabadzības riska indekss (Rutkovska, 2018).

Cilvēks vienmēr meklēs izdevīgākas iespējas, tāpēc arī tur, kur šīs iespējas būs vairāk, cilvēki arī vairāk dosies. Latvijā vislielākā cilvēku plūsma ir uz galvaspilsētu, jo tieši tur ir lielākais konkurētspējīgākais atalgojums. Un ja galvaspilsēta nevilina, tad var doties peļņā uz ārvalstīm.

Emigrāciju var iedalīt vairākos t.s. viļnos. Pirmais bija vērojams uzreiz pēc neatkarības atjaunošanas, proti, no 1991. līdz 1994. gadam no Latvijas izbrauca vairāk nekā 150 tūkstoši iedzīvotāju. Viņi galvenokārt devās uz Neatkarīgo Valstu Sadraudzības (NVS) valstīm, kur ietilpst virkne bijušo PSRS republiku. Galvenais iemesls – PSRS armijas izvešana no Latvijas, kurai sekoja gan šeit dzīvojošo armijnieku pašu, gan viņu ģimenes locekļu aizbraukšana. Par otro emigrācijas vilni nosacīti var uzskatīt laiku no 2000. gada līdz 2004. gadam. Piecu gadu laikā no Latvijas aizbrauca teju 99 tūkstoši iedzīvotāju. 2000.gadā strauji sāka pieaugt to iedzīvotāju skaits, kas izvēlējas doties uz Eiropas Savienības valstīm. Šī kustība, kas vērsta Eiropas Savienības virzienā turpinājās arī vēlāk – ar trešo emigrācijas vilni laikā no 2008.gada līdz 2012.gadam, kad Latviju ietekmēja globālā ekonomikas un finanšu krīze un nekustamā īpašuma burbuļa plīšana. Kopumā piecu gadu laikā no Latvijas aizbrauca vairāk nekā 160 tūkstoši iedzīvotāju, no tiem vairāk nekā 120 tūkstoši uz ES valstīm (Latvijas sabiedriskie mediji, 2020).

Kopsavilkumā – no 1991. līdz 2016.gadam no Latvijas izbraukuši 600 tūkstoši iedzīvotāju. Uz Latviju pārcēlušies nedaudz vairāk nekā 163 tūkstoši. Migrācijas bilance ir negatīva – vairāk cilvēku aizbrauc, nekā atgriežas vai iebrauc Latvijā uz pastāvīgu dzīvi (Latvijas sabiedriskie mediji, 2020). Emigrācija ir tikai viens no ēku atstāšanas bez saimniekiem cēlonis. Viens no, autoresprāt, būtiskākajiem tukšo lauku sētu vaininiekiem ir Latvijas

novecošanās. Latvijā, tāpat kā vairumā Eiropas valstu, iedzīvotāju novecošana jau ilgstoši ir viena no nozīmīgākajām sociāldemogrāfiskajām problēmām. Tās galvenais cēlonis ir ilgstošā ļoti zemā dzimstība, kura nenodrošina iedzīvotāju paaudžu maiņu. Atsevišķos laika posmos novecošanu jūtami sekmējusi arī pārsvarā gados jauno Latvijas iedzīvotāju emigrācija, kā arī vidējā mūža ilguma palielināšanās (Bērziņš, 2019).

Autoresprāt, šī ir globāla tendence, kas izplatīta visā pasaule un nav raksturīga tikai Latvijas teritorijai. Nēmot vērā faktu, ka pasaule ir pārapdzīvota, daudzi izvēlas neradīt pēcnācējus, kas nevienlīdzīgi ietekmē dažādas pasaules valstis.

➤ Ekonomiskā izaugsme un COVID-19 (2014-2020)

Pēdējos desmit gadus Latvijas ekonomika ir spējusi atgūties un uzrādīt labas izaugsmes tendences, taču 2020.g.marts pasaule un arī Latvijā nesa negaidīts pavērsiens : veselības krīze: pandēmija. Latvijas bankas prezidents M.Kazāks apgalvo, ka: "Sitiens pa ekonomiku pasaule būs ļoti jūtams. Pasaules ekonomika būs recessijā šogad." (LETA, 2020). To, kāda ietekme no pandēmijas būs Latvijā ilgtermiņā, nav zināms, taču šobrīd jau var apgalvot, ka šī pandēmija negatīvi ietekmē un turpmāk ietekmēs ēdināšanas, tūrisma u.tml. nozares. Jau 2020.g. vasarā ienākošā un izejošā tūrisma apjomī Covid-19 pandēmijas dēļ samazinājušies līdz pat 90% (Gustovskis, 2020), taču jāmin, ka visvairāk skartie tūrisma veidi ir saistīti ar ārvalstu tūristiem, jo, piem., ir lauku teritorijas, kur tūristu plūsma ir bijusi lielāka kā citus gadus, kas skaidrojams ar ceļošanas ierobežojumiem (Āboļiņš, 2020). Latvijas iedzīvotāji ceļo Latvijas robežas, līdz ar to viņu nauda paliek tepat, kas, autoresprāt, ir ļoti labs ieguvums lauku tūrismam.

Latvijas teritorija ir spilgts urbanizācijas piemērs tam, ka lauku teritorijas "izmirst". Šī situācija mainās pēdējo gadu laikā, jo ir arī cilvēki, kas vēlas dzīvot laukos un no pilsētām pārceļas uz laukiem, taču tendence visā pasaule paliek nemainīga. Protams, vēl viens nozīmīgs faktors ir Latvijas "novecošanās". Autore, apceļojot Ziemeļvidzemi, redzējusi daudz viensētu, kas netiek apdzīvotas, tieši tāpat kā LPSR laikā celtās daudzdzīvokļu mājās, kurās labākajā gadījumā kāds dzīvoklis ir apdzīvots vai arī, ja ciemata centrā ir vairākas šāda tipa ēkas, tad iedzīvotāji tiek izmitināti vienā, lai ekonomētu resursus un atlikušās ēkas paliek neapdzīvotas, piem., Lodes pag., Rūjienas novadā vai Kuprava, Viļakas nov., un līdzīgi notiek arī daudz mazos ciematos visā Latvijas teritorijā. Autoresprāt, tieši abas iepriekšminētās tendences ir tās, kas īpaši "palīdz" pameteņu tūrismam, jo "nodrošina" to, ka arī nākotnē būs ēkas, kas būs apskatāmas: daļa jau šobrīd un daļa, kas ir daļēji pamestas

un nākotnē visticamāk netiks apdzīvotas. Autoresprāt, šim tūrisma veidam Latvijas teritorijā ir nākotne, ņemot vērā faktu, ka tas ir mainīgs: ēkas, kas netiek apdzīvotas kādreiz visdrīzāk sabruks un pēc gadiem vairs nebūs apskatāmas, bet ir diezgan daudz, kas klūst pamestas ikdienu. Šis punkts šo tūrisma veidu padara savā ziņā ekskluzīvu, jo ne vienmēr tas, kas ir apmeklēts šogad, tā var izskatīties arī nākamajā gadā.

Lauku viensētas un padomju laikos celtās daudzdzīvokļu mājas ir, autoresprāt, visperspektīvākie pamesteņu tūrisma apskates objekti, īpaši nākotnē, jo, piem., militārais mantojums un tml. objekti ir bēdīgā stāvoklī, bieži vien tie ir “izsaimniekoti”, līdz ar to vairs nav interesanti apskatei (šo minējuši arī intervētie cilvēki, kas atbildēja uz jautājumiem par pamesteņu tūrismu). Daudzdzīvokļu mājas un lauku viensētas vēl joprojām top pamestas, daudzdzīvokļu mājas lauku teritorijās tiek ļoti reti apdzīvotas, t.i., vecākie gada gājuma cilvēki nomirst, radi nav gatavi apsaimniekot īpašumus, tie paliek “tukši”. Autoresprāt, iepriekšminētie objekti būtu vairāk atspoguļo sadzīvi, taču ir vēl vieni perspektīvi pamesteņu tūrisma apskates objekti – pamestās muižas un baznīcas. Īpaši 2020.g.nogalē ziņu portālā www.delfi.lv publicēts raksts par pamestām vietām, kas vilina tūristus (delfi, 2020) . Lielākoties šī vietas ir muižas un baznīcas.

2. Pamesteņu tūrisma raksturojums

Kas ir pilsētvides izpēte (termins, kas tiek lietots līdz jaunā termina radīšanai) vai “bradāšana” jeb jaunais termins “pamesteņu tūrisms”? Pilsēvide nenozīmē pilsētas izpēti, bet gan cilvēku veidotu struktūru izpēti; virszemē tās ir lielākoties ir celtnes, arī transporta līdzekļi u.tml., pazemē -galvenokārt, tuneļi (Nestor, 2007). Visvairāk, protams, šādu objektu ir pilsētās, taču šīs nodarbes nosaukums neizslēdz lauku teritoriju izpēti. Pamesti kuģi, raķešu bāzes, nomaļas slimnīcas, iepirkšanās centri – tie ir tikai daļa no vietām, kuras ir iespējams apmeklēt. Tiklīdz konstrukcija vairs netiek lietota un ir cilvēku radīta, iespējams, pilsētpētnieks būs gatavs to apmeklēt un iemūžināt fotogrāfijās. Ar terminu “pilsētpētnieks” saprot kādu, kurš apmeklē pamestas un neizmantotas vietas, tās visbiežāk iemūžinot fotogrāfijās (Collins English Dictionary, 2020). Autore darbā izmanto jaunvārdu “pamestenis” un jaunu jēdzienu “pamesteņu tūrisms”, kas ir profesora Jāņa Kalnača radīti. Jēdziens “pamesteņu tūrisms” visspilgtāk raksturo šo nodarbi, jo latviešu valodā ūss un kodolīgs šīs nodarbes apzīmējums līdz šim nebija radīts. Šobrīd vispopulārākais šīs nodarbes internacionālais apzīmējums ir “Urbex” (ang.*urban exploration* – pilsētvides izpēte). Intervējot biedrības “Pamestā Latvija” biedrus, arī viņi apgalvoja, ka “Urbex” ir visbiežāk

lietotais apzīmējums. Darba autore uzskata, ka apzīmējumu nepieciešams latviskot, tāpēc tika radīts jaunvārds “pamestenis”, jo tas ietver gan pilsētu, gan lauku teritoriju izpēti. Autore sprāt, pamestenis attiecas tikai uz pamestajiem objektiem, to iepazīšana/apmeklēšana/izpēte – “pamesteņu” tūrisms. Arī angļu valodā ir divi termini: “urbex” un “rurex” – pilsētas un lauku teritoriju izpēte.

2.1. Definīcija

Tūrisma un viesmīlības terminu skaidrojošajā vārdnīcā nav iekļautas definīcijas par pamesteņu tūrismu, taču autore šo tūrisma veidu pie pieskaita pie industriālā tūrisma: “Tūrisma forma, kad par tūristu piesaisti tiek izmantotas rūpīcas vai industriālais mantojums. Daļa no rūpīcām ikdienā uzņem gan individuālos tūristus, gan organizētas tūristu grupas, lai tūristus iepazīstinātu ar ražošanas procesu. Par iecienītām piesaistēm kļuvuši automobiļu, saldumu un citu produkcijas veidu ražošanas uzņēmumi” un tumšā tūrisma “Tūrisma forma, kad par tūrisma piesaisti tiek izmantotas vietas, kas saistītas ar nāvi un/vai traģēdiju” (Malcolm Foley & J. John Lennon, 1996 : 198-199).

Tā kā šim tūrisma veidam nav definīcijas latviešu valodā, tad autore veikusi izpēti, izlasot 40 publikācijas un zinātniskos rakstus angļu valodā, kuros darbu autori pētījuši pamesteņu tūrismu, pētnieku motivāciju, likumdošanas un ētikas aspektus u.tml. nianses, ar mērķi apkopot šī tūrisma veida būtiskākās iezīmes, galu galā izveidojot definīciju, lai arī latviešu valodā būtu korekts un jēgpilns šīs nodarbes apzīmējums.

Gandrīz katrs šajā nodaļā iekļauto pētījumu autors ir izveidojis savu pamesteņu tūrisma definīciju. Pirmais, kas ir definējis pilsētvides izpēti ir *Ninjalicious* jeb Džefs Čāpmens (*Jeff Chapman*). *Ninjalicious* ir bijis viens no pirmajiem pamesteņu pētniekiem, rakstnieks un alpīnists, kas par šo nodarbi sācis rakstīt un iepazīstināt ar to arī pārējo pasauli. Viņš sarakstījis pirmo grāmatu par pamesteņu izpēti: “Access all areas. A user’s guide to the art of urban exploration” (“Piekļūsti ikkatrai vietai. Lietotāja celvedis pilsētas izpētes mākslā”) (2005) un kopš 1996.g.privāti izdevis skrejlapas “Iefiltrēšanās – izdevums par došanos uz vietām, kur nevajadzētu” (ang. “*INFILTRATION – the zine about going places you’re not supposed to*”).

Čāpmens par šo nodarbi: pilsētvides izpēte jāmin arī angļiskā versija “urbex” – nodarbe, kuras ietvaros meklē, apmeklē un dokumentē cilvēku radītas telpas, parasti pamestas ēkas, celtniecības vietas, lietus ūdens noteikas, tuneļus u.tml. vietas. Pilsētvides izpēte ne vienmēr

norisinās pārkāpjot likumus, t.i., pretlikumīgi pārkāpjot robežas (Ninjalicious, 2005). Lielākoties visos akadēmiskajos rakstos, pētījumos, blogos u.tml. vietnēs par šo tūrisma veidu autori savās definīcijās ir iekļāvuši daļu no pašas pirmās Čapmena jeb *Ninjalicious* definīcijas, to pārveidojuši pa savam. Galvenokārt definīcijas ir mainītas, uzsverot to, ka daļēji tā ir likumpārkāpšana, tāpat arī ka tā ir aktivitāte, kas norisinās bez gida (skat. pielikumā nr.1.)

Kā autore noskaidroja, gandrīz katram autoram ir sava definīcija, bet galvenais uzsvars paliek uz vienu un to pašu – pamestu ēku izpēti. Autore, pēc lasītā, radījusi savu definīciju: „**Pamesteņu tūrisms: cilvēka radītu celtņu vai to drupu - parasti – pamestu drupu vai ikdienā „neredzamo” cilvēka radītās vides elementu izpēte, dokumentēšana un „izdzīvošana”, reizēm neievērojot likumus un citus normatīvos aktus**”. Ar izpēti netiek saprasta zinātniska vietas izpēte, bet gan radoša un izzinoša vietas atklāšana caur klātesamību, bieži pārvarot dažādus šķēršļus.

Līdzīgi kā definīcijas, arī pamatnostādnes aplūkotajos pētījumos ir ļoti līdzīgas / vienādas:

1. Tabula. Pamesteņu tūrisma definīcijas (Autores veidota, 2020)

Pamatdarbība	Autori, kas tās minējuši savos pētījumos
Uzņemt fotogrāfijas, neatstājot pēdas, tikai pēdu nospiedumus (kas ir uzskatāms par pamesteņu tūrisma moto)	(Garrett, 2012) (Hale, 2006) (Ninjalicious, 2005) (Fulton, 2017) (Robinson, 2015a) (Iossifova, 2011) (Nieszczerzewska, 2018) (Jasson, 2018) (Varsanyi, 2011) (Stones, 2016) (Bennett 2011) (Trigg, 2006)
Parasti tiek pētītas pamestas ēkas/ vietas	(Bennett, 2011) (Garrett, 2012) (Hale 2006) (Ninjalicious, 2005) (Kindynis, 2019) (Harris (Iossifova ,2011) (Rowdower, 2011: 1-15)
Zagšana un vandalisms nav pieļaujami, jo tas apgrūtina otrreizēju vietas apmeklēšanu, kā arī lielākas nepatikšanas, ja procesā tiek iesaistīta policija. Ielaušanā netiek tolerēta, ja nav iespējams iekļūt kādā pamestā ēka.	(Kindynis, 2019) (Garrett, 2012) (Robinson, 2015a) (Iossifova, 2011) (Nieszczerzewska, 2018)

Izpēte parasti nenotiek vienatnē drošības faktora dēļ; negadījumos vai citos neparedzētos apstākļos divatā vai lielākā kompānijā blakus esošie var palīdzēt	(Bennett, 2011) (Garrett, 2012) (Ninjalicious 2005)
Skriešana prom, redzot citus cilvēkus ēkā/vietā, nav vēlama, jo, pirmkārt, pamestas ēkas parasti nav drošas, skrienot cilvēks tik ļoti nepievērš uzmanību videi; otrkārt, tas rada iespaidu, ka nodarbe ir kaitnieciska	(Rowdower, 2011) (Ninjalicious 2005) (Kindynis, 2019)
Drošība pirmajā vietā	(Bennett 2011) (Bingham 2018) (Garret 2012) (Pinder 2005)

Autoresprāt, ir grūti nodalīt, kurā brīdī vietu vai ēku var uzskatīt par pamestu. Autore mēģinājusi apkopot savas un līdzcilvēku idejas par to, kas liecina par pamesteni:

- 1) Vieta vai ēka netiek apkopta – nepļauts mauriņš, aizaugusi teritorija u.tml.
- 2) Bezjēdzīga kultūras un materiālu vērtību iznīcināšana vai bojāšana – bojāts jumts, izsistī logi, tiek izzagts vērtīgākais u.tml.

Apkopojot idejas par to, kas ir pamestenis, autore radījusi pamestēja definīciju: **neapdzīvota, neapsaimniekota un/ vai nopietni nolietojusies ēka vai teritorija, kurai raksturīgs nekopts un/ vai vidi degradējošs tēls.** Lai gan ēkai vai vietai var piemist iepriekšminētās īpašības, kas cilvēkā var izraisīt bailes vai nepatiku, juridiski definēt pamestu ēku vai vietu ir grūti, jo nav universālas definīcijas. Darba autore par noderīgu atzīst degradētās teritorijas jēdzienu, kas ir ļoti līdzīgs pamestenim: degradēta teritorija ir vieta (zeme, būves, nekustamais īpašums), kas iepriekš tīcīs izmantots vai apbūvēts, bet pašlaik ir pamests vai tiek nepilnīgi izmantots. Tā var būt pamesta, nolaista vai piesārņota vieta. Šī vieta var būt arī daļēji apdzīvota vai citādi izmantota. Degradētās teritorijas efektīva izmantošana nav atsākama bez mērķtiecīgas intervences un ievērojamiem ieguldījumiem tās rekonstrukcijā (Jūrmalas pilsētas dome, 2018). Jāmin, ka Rīgas domes Īpašuma departaments ir izveidojis mājaslapu, kur apkopota informācija par 1204 Rīgas graustiem, ko finansiāli atbalsta URBACT, kas ir Eiropas Savienības programma, kas atbalsta pieredzes apmaiņu un mācību projektus pilsētvides attīstībai (Rīgas domes Īpašuma departaments, 2020). Autore pārskatot sarakstu, secināja, ka liela daļa no objektiem nebūtu interesanti pamestēju pētniekiem, jo daļa ir diezgan bēdīgā stāvoklī – izsistī logi, izdemolēti u.tml. Tā

kā pamesteņu tūristi vērsti uz izpēti, tad to ir grūti veikt vietā, kur viss ir izdemolēts, respekti, saistošākas vietas ir tās, kas ir mazāk cietušas gan no cilvēku, gan laika un dabas ietekmēm. Jāmin, ka Latvijas likumdošanā pamesta vieta, ēka vai teritorija līdz šim nav definēta.

Degradēto teritoriju tips	Degradēto teritoriju veids	Degradācijas novērtēšanas kritēriji
Degradēta apbūves teritorija	Degradēta dzīvojamās vai publiskas apbūves teritorija	Teritorija, uz kuras atrodas pamestas vai nepilnīgi izmantotas dzīvojamās ēkas vai publiskas būves, kuras netiek atbilstoši apsaimniekotas, vai fiziskā nolietojuma, dēļ apdraud cilvēka veselību vai dzīvību, vai arī nodara kaitējumu videi.
	Degradēta rūpnieciskā teritorija	Teritorija, uz kuras atrodas pamestas vai nepilnīgi izmantotas ražošanas būves, kuras netiek atbilstoši apsaimniekotas, vai fiziskā nolietojuma, dēļ apdraud cilvēka veselību vai dzīvību, vai arī nodara kaitējumu videi.
	Degradēta militāra teritorija	Teritorija, uz kuras atrodas pamests militārais objekts kurš nepilda tam paredzēto funkciju, vai kurš netiek atbilstoši apsaimniekots un fiziskā nolietojuma, dēļ apdraud cilvēka veselību vai dzīvību, vai arī nodara kaitējumu videi. Kā arī teritorija kurā konstatēts militārais piesārņojums.

1.tabula. Degradēto teritoriju veidi (Jūrmalas pilsētas dome, 2018)

Interesanti, ka valstī nav kopumā nodefinēts, kas ir grausts/ pamests objekts/ vidi degradējošs objekts, taču nekustamā īpašuma nodokļa likums ļauj pašvaldībām noteikt maksimālo 3% likmi graustiem, ar domu, lai tos ātrāk savestu kārtībā vai nojauktu. Likums "Par nekustamā īpašuma nodokli" 3.pants. "Nekustamā īpašuma nodokļa likme, taksācijas periods un nodokļa aprēķināšana" nosaka gan to, ka nodokļa likme var būt no 0,2% līdz 3%, gan to, kādos gadījumos var likt maksāt lielāku nodokļa likmi. Likme var pārsniegt 1,5% robežu tikai gadījumos, ja nekustamais īpašums netiek apsaimniekots atbilstoši normatīvajos aktos noteiktajai kārtībai (Dārziņa, 2016) (Latvijas Republikas Saeima, 1997: 145-147).

Apkopojoj definīcijas un informāciju par pamesteņiem, darba autore secinājusi, ka termins "pamestenis" ir ļoti izplūdis jēdziens, jo ir avoti, kur tiek minēti sinonīmi, piem., grausts, vidi degradējoša teritorija. Autore gan abus iepriekšminētos iekļauj pie pamesteņiem, bet ir nelielas atšķirības, piem., "grausts" ir ne pārāk pievilcīgs, zaudējis savu pievilcību pamesteņu pētnieku acīs, jo atrodas sliktā stāvoklī – izpostīta liela daļa no pamesteņu pētnieku meklētā, balstoties uz motivāciju; "vidi degradējošās teritorijas", auroresprāt, ir pievilcīgākās pamesteņu pētniekiem, taču mēdz būt līdzīgi kā ar graustiem.

Pamesteņu tūristu motivācija un galvenās iezīmes:

Darba autore, balstoties uz savu pieredzi, 40 dažādiem zinātniskajiem rakstiem par pamesteņu tūrismu un īsām intervijām ar cilvēkiem, kas nodarbojas ar pamesteņu izpēti,

šajā nodaļa noskaidro, kāda ir galvenā motivācija šai nodarbei, lai saprastu, kādi ir veidi, kā šo nodarbi “pārdot” jeb komercializēt un pelnīt ar šo nodarbi.

Pēdējo divu gadu desmitu laikā šī nodarbe kļuvusi salīdzinoši populāra kā Eiropā, tā pasaulē, ko sākotnēji ir veicinājuši tiešsaistes ziņojumu dēļi vai forumi; nesen tādu sociālo mediju foto koplietošanas platformu kā Instagram izplatība (Kindynis, 2019: 982–1001) (Martinez 2014: 647–69). Daļa autoru min, ka tieši, nu jau, pēdējos 30 gados šī nodarbe ir diezgan strauji attīstījusies.

Pirmā definīcija tika izveidota tikai 90.gados; definīcijas autors: *Ninjalicious*. Autore arī uzskata, ka mūsdienu tehnoloģijas ir sekmējušas šīs nodarbes attīstību, jo vieglāk ir uzzināt par dažādiem objektiem, ko iespējams apmeklēt, vieglāk ir kontaktēties ar līdzīgu interešu pārstāvjiem.

“Izpētes laikā cilvēks emocionāli satuvinās ar vietu” (Wylie, 2009), katram pētniekam ir sev interesējošās vietas; viens no pilsētvides izpētes aktīvistiem un gidiem Mozus Geits (*Moses Gates*) analizējot piedāvājumu dažādās valstīs ir secinājis, ka: “Lielbritānija ir pazīstama ar pamestām sanatorijām un psihoneirologiskajām slimnīcām, tāpat kā neogotikas un Viktorijas laikmeta savrupmājām. ASV turpretī ir pamestas fermas un tā saucamās “spoku pilsētas”, kas saglabājušās no zelta drudža laikiem. Krievijā un Vācijā – militārā infrastruktūra – bunkuri, tuneļi, militārās bāzes, barakas u.c. Gandrīz katrā valstī ir kāda konkrēta pamesta vieta, kas aicina tieši šīs nozares entuziastus, kā arī fotogrāfus. Neatkarīgi no kontinenta, metropoles ir tās, kas piesaista visvairāk, jo tajās ir koncentrēti daudz pamestu objektu; tajās ir “paslēpti” tuneļi, debesskrāpji, tilti u.tml. (Pokojska, 2015: 1-16). Latvijā, kā postpadomju valstī lielāko pamesto ēku daļu veido pamestā padomju infrastruktūra, tai skaitā, militārā – bunkuri, raķešu bāzes, pamesti ciemi (piem., Apīlonivšķina vai Cālu ciems, Latgalē), kas minēts 1.nodaļā. Saistībā ar iedzīvotāju emigrāciju, demogrāfiju, reģionu nevienlīdzīgu attīstību un iedzīvotāju novecošanos, daudzas lauku sētas tiek pamestas – seniori nomirst, bērni un mazbērni dodas uz reģionu centriem un lielākajām Latvijas pilsētām vai ārzemēm.

Lai gan daži pamesteņu pētnieki ceļo vieni, daudzi to dara pāros vai grupās, parasti dienas tumšajā daļā. Šīs nodarbes entuziasti ir vienoti caur tiešsaistes forumiem, domubiedru grupām, neatņemama sastāvdaļa ir dalīšanās ar fotogrāfijām un vietu aprakstiem.

Bredlijs Garets – ģeogrāfs, pētnieks un fotogrāfs, kurš sarakstījis vairākas grāmatas un vairāk kā 30 zinātnisko rakstu, daudzus par pamesteņu izpēti, raksta: “izpēte nav kaut kas, ko Tu

dari, bet gan, kas Tu esi”, norādot uz izpratni par pamesteņu izpēti kā kaut ko dzīļāku un jēgpilnu nekā neregulāras brīvā laika aktivitātes, piemēram, tūrisms. Pamesteņu izpēte ir balstīta uz pētnieka – vietas attiecībām, kuras uzsver kādu konkrētu kvalitāti, kurām kā būtiska īpašība piemīt identitāte, piem., pilsētvides izpēte un piedzīvojumu un tumšais tūrisms. Tumšais tūrisms fokusējas uz apsēstām vietām, kas saistītas ar nāvi, katastrofām un zvērībām, iekļaujot arī ar karu saistītas vietas (Lennon and Foley 2000: 198-199); iepriekšminētās vietas ir arī pamesteņu pētnieku interesē, lai gan parasti šie pētnieki meklē pamestas ēkas, īpaši izvairoties no organizētām ekskursijām un populāriem tūrisma apskatēs objektiem. “Neviena persona vai fiziskas barjeras nevar apturēt jūs doties tur, kur vēlaties doties, un darīt to, ko vēlaties darīt - izvēle vienmēr ir jūsu ziņā” – nestrādā uz lielu daļas cilvēku – šāda attieksme ir ļoti reta parādība (Garrett, 2014: . 1–13). Pamesteņu pētnieki dodas uz vietām, kur nedodas lielākā daļa cilvēku. Tad rodas jautājums, vai viņiem ir garīga pieredze, kas lielākajai daļai citu cilvēku nav? Pētnieki vienmēr “atdzīvina” vietu, kur pēta. Pilsētas izpēte kā “iekšējais tūrisms” nozīmē praksi, kas simbolizē sava veida pilsētnieka ceļojumu iekšpusē. (Nieszczerzewska, 2018: 255.-270). Autore uzskata, ka šis tūrisma veids liek citādi raudzīties uz dažādiem objektiem, tam ir raksturīga izpēte un grūtības, kas daļu cilvēkus attur piedalīties, jo, piem., salīdzinot ar masu tūrisma produktu, pamesteņu tūrismā reti objekts tiek “nolikts uz paplātes” un viss ir vienkārši, drošs un skaidri saprotams. Pamesteņu tūrisma viena no svarīgām iezīmēm ir interpretācija un paraudzīšanās uz lietām no cita skatupunkta, piem., izpēte nav saprotama ar zinātnisku pētniecību, bet izzināšanu, kuras laikā iepazīt vietu, bieži caur fotoobjektīvu.

Šī nodarbe aizsākusies jau salīdzinoši ļoti sen – jau 1793.g.minēts gadījums par Filibertu Aspertu (*Philipibert Aspairt*), kurš, pētot katakombas zem Parīzes, apmaldījies un atrasts tikai pēc 11 gadiem (infiltration.org, 2020). Tāpat Francijā 19.gs. sākumā radās cilvēku grupa - *flâneur*— (no franču val. – tāds, kas pastaigājas bez mērķa). Autore uzskata, ka šī bija viena no pirmajām daudz maz organizētajām grupām, kas sevi varētu raksturot kā pamesteņu pētniekus – tie bija turīgi cilvēki, kas, vērojot sabiedrību un vidi, pastaigājās. Lielākoties tie bija vīrieši: „līdz tam, kad sieviete vienlīdzīgi vīrietim varēs izbaudīt pilsētas apskati, pastāvēs dzimumu nevienlīdzība.” (Schulenberg 2004: 56.-65).

Kopumā ir **vairākas motivācijas**, taču lielākoties tās ir zinātkāre, nostalgija un pamesteņu dokumentēšana (motivāciju apkopojumu skat. 3.pielikumā).

Līdzīgi kā ar motivāciju, iedalīt pamesteņu pētniekus var arī tos grupējot pēc interesēm. Vienu no mēģinājumiem klasificēt pamesteņu pētniekus Latvijā ir mēģinājis Džerijs Šterns

(fotogrāfs un pilsētvides pētnieks) no UrbanTrip, taču ir atrodami arī ārzemju pilsētpētnieku iedalījumi pēc intereses un tie principā ir tādi paši :

- Digeri (*to dig – rakt*) – viņiem visvairāk interesē pazemes būves, šahtas, bumbu patvertnes u.c. Reizēm šajā vārdā dēvē visus pilsētpētniekus, jo lielākā daļa kustības pārstāvju interesējas par militārajiem objektiem, kuriem parasti ir piesaistīti visai iespaidīgas apakšzemes resursi.
- Stalkeri (*to stalk – lavīties, slepus pārvietoties*) – šos pārstāvus visvairāk saista slēgtas teritorijas, lielākoties virszemē. Jāmin, ka šis termins nāk no brāļu Strugacku zinātniskā fantastikas stāsta “Pikniks ceļa malā”, ko daļa pilsētpētnieku dēvē par savu “Bībeli”.
- Rūferi (*roof – jumts*) – šīs kategorijas pētnieki ir tie, kas interesējas tieši par jumtiem, rāpjas torņos u.tml. (UrbanTrip, 2020) (Bernatova, 2017).

Galvenā iezīme paliek nemainīga – pamestu vietu un ēku apskate. Latvijas teritorijā darbojas visu trīs interešu grupu pārstāvji, taču nav statistikas par to, cik liela ir katra grupa un cik vispār kopumā Latvijā ir pamesteņu pētnieku.

2.2.. Pamesteņu iedalījums

Katrā valstī pamesteņu daudzums un to veidi ir ļoti dažādi – tas ir atkarīgs no tā, kāda vēsturiski ir bijusi politiskā situācija, ekonomiskie, kara darbība u.tml. faktori, piem., Austrālijā ir maz katakombu, jo tā ir salīdzinoši jauna un nesen apdzīvota valsts vai, piem., Japānā pamesta infrastruktūra ir pazīstama kā *haikyo* (廃墟) (tulk. "drupas"), un šis termins ir sinonīms pamesteņu tūrismam (Gakuran, 2010). *Haikyo* ir īpaši izplatīta Japānā, jo tā strauji industrializējās (piemēram, Hašimas sala), 80. gadu nekustamā īpašuma burbulis, 2011. gada Tohoku zemestrīce un cunami (Lambert, 2010). Ja Japānā ir raksturīgas pamestas ēkas industrializācijas dēļ, tad Latvijas teritorijā visvairāk ir pamests padomju mantojums.

Pamesteņu sadalījums: autores veidots iedalījums, balstoties uz lasīto (UrbexSession un Burbex.org) un pieredzēto:

- Militārais mantojums: karabāzes, barakas, rūpnīcas u.tml.
- Dzīvojamās mājas, lauku viensētas
- Pazemes mantojums: alas, bunkuri, raktuves, tuneļi u.tml.
- Industriālais mantojums: rūpnīcas, mehāniskās darbnīcas u.tml.

- Jumti: torņi, celtņi u.tml.
- Ārstniecības iestādes
- Atpūtas vietas: kinoteātri, peldbaseini u.tml.
- Citi: baznīcas, dzelzceļi, skolas u.c.

Iedalījumi ir vairāki, taču kopējās iezīmes ir līdzīgas, piem., vienmēr tiek izdalīta pazeme, jumti.

Latvijas teritorijā visvairāk ir padomju militārais mantojums, kas gan pēdējo 30 gadu laikā ir salīdzinoši daudz papostīts, un kā interneta tiešraidē, ko organizēja “Zalais Mikrofons” teica pameteņu gide un pētniece *Волк Одиночка* “Ja persona šobrīd vēlas sākt nodarboties ar pameteņu tūrismu un pametu ēku apskati, tad ir jau par vēlu, jo militārais mantojums, kas agrāk bija galvenais, ko Latvijā skatīt, ir zudis”. Militārais mantojums ir visvairāk pētīts no visiem iepriekšminētajiem, piemēram, 2011.g. “Lauku ceļotājs” izdotā militārā mantojuma karte ar 60 apskates objektiem, vienlaikus arī informācija par naktsmītnēm (Lauku ceļotājs, 2011). Tāpat “Lauku ceļotājs” mājas lapā ir pieejama karte ar dažādiem apskates objektiem Latvijas lauku teritorijās. Šajā kartē ir iekļauti arī pamesti apskates objekti, piemēram, bij. Tūjas kieģeļu fabrika vai prožektoru novietne Kolkā, taču tas, ka objekti ir pamesti, bīstami vai ieklūšana tajos nav likumīga, nav minēts. Kā autore minēja iepriekšējās nodalās, šobrīd perspektīvākie pameteņi ir lauku viensētas, daudzdzīvokļu mājas, muižas un baznīcas, iespējams arī pamesti tuneli, ko daudz var redzēt domubiedru grupas sociālajos tīklos, taču to atrašanās vietas ir mazāk zināmas kā virszemes būvēm.

3. Pameteņu tūrisma piedāvājums

Kā iepriekš minēts, darba autore pati nodarbojas ar pameteņu tūrismu un to izpēti, un var apgalvot, ka Latvijā ir cilvēki, kas ar to nodarbojas gan padziļināti, gan virspusēji. Pameteņu tūrisms ir salīdzinoši slepena nodarbe, tāpēc autore šajā nodalā apskata šī tūrisma veida piedāvājumu Latvijas teritorijā, kā arī būtisko – likumdošanas un drošības aspektu, jo ne vienmēr šī nodarbe noris, ievērojot likumus. Tāpat ir apkopota informācija par piedāvājumu pasaulei, lai saprastu, vai ir kādas būtiskās atšķirības un kā ārvalstīs šis tūrisma veids tiek organizēts.

3.1. Pameteņu tūrisms Latvijā

Šis nišas tūrisma veids ir salīdzinoši nepopulārs, jo praktiski netiek organizēti tūrisma maršruti. Visa šī kustība ir salīdzinoši slepena, un tam ir savs iemesls: ja pamesto ēku

atrašanās vietas zinās visi, tad ir liela iespēja, ka vandāļi vai cilvēki, kas zog metālus u.tml., varētu izpostīt šīs vietas. Šo domu apstiprināja biedrība “Pamestā Latvija”, kas, piem., ekskursantiem atļauj publicēt foto no ekskursijām, taču atrašanās vietu lūdz neatklāt tieši vandālisma dēļ (K.- Pamestā Latvija, 2020). Minot biedrību, jāmin arī citas, kas nodarbojas ar pamesteņu tūrismu un tā popularizēšanu, taču par to vairāk nākamajā nodoļā.

Veicot piedāvājuma izpēti, darba autore atrada vienu piedāvājumu Rīgā – *Riga Urban exploration tour* (E.A.T. Riga, 2020), kur iespējams pieteikties, aizpildot tiešsaistes formu, taču pati tajā nav piedalījusies un nevar komentēt piedāvājumu. Šis piedāvājums bija visvieglāk atrodamais.

Seko jautājums: kā var pelnīt ar pamesteņu tūrismu? Šobrīd vispopulārākie veidi ir:

1. Organizētas ekskursijas, piem., E.A.T Riga pa pamesto Rīgu vai Hidden Tallin ekskursijas pa Igauniju un Tallinu.
2. Pamestu atrašanās vietu lokāciju tirdzniecība: UE4Sale vai EasyUrbex
3. Pamestu ēku “atdzīvināšana” : Free Riga - vairāki entuziasti no kultūras un pilsētpētniecības nozarēm sāka organizēt aktivitātes, lai varētu atvērt rīdziniekiem ēkas, kas netiek izmantotas un nodrošinātu telpas tiem, kas realizē sabiedrisku darbību, strādā kultūras jomā, palīdz sociāli mazāk aizsargātām sabiedrības grupām un maznodrošinātajiem, meklā jaunus risinājumus vai uzsāk inovatīvus projektus, piem., jaunākais objekts ir pamestā Rīgas Tehniskās Universitātes fakultāte Viskaļu ielā 36, Čiekurkalnā, kas šobrīd meklē cilvēkus, kas gatavi darboties un piepildīt ēku ar dažādiem piedāvājumiem un nodarbēm (FreeRiga, 2020).

Kā piemēru pamesteņu komercializācijai var minēt Padomju slepeno bunkuru un Liepājas karaostas cietumu, kuras ir populārākās vietas Latvijā, kas vairs nepilda savu sākotnējo funkciju, bet piedāvā tūristiem un citiem interesentiem dažādas atpūtas iespējas. Principā šīs ēkas nav pamestas, taču tās nepilda savu sākotnējo funkciju un tiek izmantotas tūrismam, un abas saistītas ar padomju mantojumu.

2. Tabula. Līgatnes slepenā bunkura un Liepājas karaostas piedāvājums (Autores veidota tabula, 2020)

	Padomju slepenais bunkurs, Līgatnē	Liepājas karaostas cietums
Piedāvājums	Ekskursijas gida pavadībā; Mielastu bunkurā; Padomju stila ballīte; Realitātes spēle “Objekts-X” (Reabilitācijas centrs “Līgatne”)	Ekskursija gida pavadībā Nakšņošana cietumā Slēgtā telpa Spiegu spēle “Bēgšana no PSRS” Izrāde “Aiz restēm” Redans (Karaostas cietums, 2020)

Tāpat var minēt arī Līgatnes papīra fabriku, Līgatnes pagrabus, Lielstraupes pili u.tml. vietas, kas netiek izmantotas tūrismā visu gadu, taču, pēc saskaņošanas ar pašvaldībām, tajās tiek rīkotas ekskursijas, kas ir salīdzinoši ekskluzīvs pasākums tieši šī te iemesla dēļ, ka iepriekšminētie objekti nav atvērtu tūristiem visu gadu.

- Organizācija un likumdošana, drošības aspekts un vietu atrašana

Iepriekšējā 2.1.nodaļā noskaidrots, ka pameteņu tūrisms Latvijā nav definēts, tātad nav arī likumdošanas, kas saistīta ar to pameteņu tūrismu. Svarīgi ir noskaidrot, ko likumdošanā saprot terminu īpašumtiesības, lai saprastu, kā un vai ir iespējams likumīgi ieklūt pamestās ēkās, organizēt ekskursijas u.tml.

Saskaņā ar Civillikuma 927. pantu “īpašums ir pilnīgas varas tiesība par lietu, t. i., tiesība valdīt un lietot to, iegūt no tās visus iespējamos labumus, ar to rīkoties un noteiktā kārtā atprasīt to atpakaļ no katras trešās personas ar īpašuma prasību”. Tas nozīmē, ka zemes īpašnieks ir tiesīgs liegt nepiederīšām personām šķērsot sava īpašuma teritoriju.

Civillikuma 1038. pants noteic, ka “īpašnieks var viņam piederošo lietu valdīt, iegūt tās augļus, izlietot to pēc sava ieskata savas mantas pavairošanai un vispār to lietot visādā kārtā, kaut arī no tam rastos zaudējums citai personai” (Nikona, 2020).

Savukārt Civillikuma 1043. pants noteic, ka zemes īpašnieks pēc sava ieskata var “rīkoties ar savas zemes virsu, gaisa telpu virs tās, kā arī ar zemes slāņiem zem tās, ja vien viņš ar to neskar svešas robežas”. Bez minētā Civillikuma 1039. pants noteic, ka īpašnieks “var aizliegt visiem ciemiem ietekmēt viņa lietu, kā arī to lietot vai izmantot, kaut arī viņam pašam

no tam nerastos nekāds zaudējums”. Savukārt Civillikuma 1040. pants nosaka zemes īpašnieka tiesības aizsargāt savu īpašumu (Nikona, 2020). Tādējādi konkrētajos apstākļos ir jāvērtē zemes īpašnieka vēlmes (atļaut vai aizliegt veikt noteiktas darbības), kas arī ir vien no vissvarīgākajiem likuma pantiem, jo bez īpašnieka piekrišanas, pamesteņu tūrisms ir nelegāls un pat sodāms.

Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā (LAPK) un Krimināllikumā (KL) nav konkrēti tādas tiesību normas, kas paredz sodu par nepiederīgas personas atrašanos īpašumā (vai uz īpašuma), taču ar iesniegumu policijā persona var vērsties jebkurā situācijā, ja uzskata, ka pret viņu ir izdarīts noziegums vai tiek pārkāptas personas tiesības (Nikona, 2020).

Situācijas var būt dažādas, un personai, kas bez īpašnieka atļaujas atrodas īpašumā, sods tiks piemērots par konkrēto rīcību. Jautājumā minētajā gadījumā tas, visticamāk, tiks interpretēts kā sīkais huligānisms, par ko Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (LAPK) 167. pantā paredzēts naudas sods no 70 līdz 500 eiro (Nikona, 2020).

Ja nepiederīgas personas atrašanās svešā īpašumā mērķis, piemēram, ir zādzība, tad sods par to ir paredzēts KL 175. pantā (Latvijas Republikas Saeima, 1997: 199-200).

Papildus jānorāda, ka pārsvarā pašvaldības saistošajos noteikumos tiek ietverta tiesību norma, kas par nepiederīgu personu iekļūšanu norobežotā teritorijā paredz naudas sodu (Nikonam, 2020).

Pēc iepriekš rakstītā secināms , ka arī likumdošanā nav precīzi atrunāts, kas ir īpašuma tiesību pārkāpšana, ja mērķis nav nodarīt kaitējumu. Autoresprāt, vislabākais scenārijs ir sarunāt ar ēkas vai būves īpašnieku, taču tā kā sākotnēji nav zināma atbilde : apstiprinoša vai ne, tad bieži pamesteņu pētnieki īpašumos iekļūst nelikumīgi. Balstoties uz savu un līdzcilvēku pieredzi, redzot, ka personai līdzi ir ekipējums, kas piemērots šai nodarbei un ir redzams, ka mērķis nav zādzība vai kas tamlīdzīgs, tad parasti ēku vai būvju īpašnieki vai apsaimniekotāji, policija ir diezgan saprotoshi un parasti lūdz pamest īpašumu labprātīgi.

Darba autore ar šo tūrisma veidu nodarbojas, taču nedaudz un individuāli, taču, pētot internetā atrodamos resursus un sazinoties ar cilvēkiem, kas nodarbojas ar šo tūrisma veidu, atrada 5 biedrības un cilvēku grupas, kas organizē pamesteņu tūrismu. Jāuzsver, ka visas šīs apvienības ir salīdzinoši slepenas, un informāciju par to biedriem atrast ne vienmēr ir iespējams.

Diggers.lv : “apvienība Diggers.lv ir sapulcinājusi ap sevi talantīgus un savas zemes vēsturi mīlošus cilvēkus. Mūsu rindas sevī ietver fotogrāfus, vēsturniekus, industriālos alpinistus un

militāro lietu ekspertus, kā arī aktīvās atpūtas cienītājus un piedzīvojumu meklētājus, bezceļu braukšanas entuziastus un vienkāršus ziņkārīgos, kurus interesē militārā vēsture un atpūta dabā” (Diggers.lv, 2013).

Pilsētvides pētnieku biedrība “Grauzti” : “Biedrības mērķi ir pilsētvides pētniecība, popularizējot pilsētvides pētniecības attīstību, apvienojot cilvēkus, kas ar to nodarbojas. Biedrība dibināta 2011.g.” (Grauzti.lv, 2020).

UrbanTrip: “Tā ir vizuālmākslinieku apvienība, kas par savas darbības pamatu izvirzījusi mākslu kā sociālo un vides problēmu aktualizēšanas veidu. Lielākoties tie ir fotogrāfi, taču apvienības biedru starpā sastopami arī video un citu tēlotājmākslas virzienu pārstāvji. Kā organizēta kustība UrbanTrip darbojas kopš 2004. gada.(UrbanTrip, 2020).”

Biedrība “Pamestā Latvija”: biedrības mērķi ir veikt Latvijas pamestā industriāla, militāra un kultūras mantojuma pētniecību; dokumentēt vēsturiskus faktus par tekošas degradējošas vides (graustu) statusu un dzīvi pagātnē; veicināt sabiedrības izpratni par pamesto objektu pētnieku kultūru, darbības principiem un mērķiem; apvienot cilvēkus ar līdzīgām interesēm; popularizēt nestandarta tūrismu un interesi par Latvijas vēsturi sabiedrībā (Lursoft, 2020).

Tāpat viena no visaktīvāk darbojošajām grupām “Riga Chernobyl Team”, kas par sevi saka: “Mūsu komanda ir izveidojusies no domubiedru grupas, kas jau no bērnības interesējās par pamesti objektiem, bunkuriem, civilo aizsardzību un militāro vēsturi gan Latvijā, gan ārpus tās.

Lielākais no lolojumiem ir kopīgi braucieni uz Černobiļas Atsvešinātības Zonu, kur mēs stāstam par gan par pašu avāriju atomelektrostacijā, kā rezultātā radās šī vieta, gan vēsturi. Černobiļas Zonā mums ir iespēja apmeklēt vietas, kuras reti apmeklē tūristi, kā arī mēs ļoti plaši kontaktējamies ar avārijas sekū likvidatoriem un vietējiem iedzīvotājiem braucienu laikā, tāpēc katram , kurš brauc ar mums, ir iespēja ļoti padziļināti uzzināt visu par Černobiļas Zonu un uzdot visus interesējošos jautājumus kompetentiem cilvēkiem.

Mēs ne tikai dodamies uz Černobiļas Zonu, bet apmeklējam arī maz pazīstamas vietas Baltijas valstīs un citur Eiropā un pasaulē, kuras nav iecienījuši parasti ceļotāji (Riga Chernobyl Team, 2020)”.

Visas iepriekšminētās apvienības apvieno cilvēkus, kas ir ieinteresēti pamesteņu izpētē. Grūti ir komercializēt kaut ko, kas ir privāts un salīdzinoši slepens. Autore uzskata, ka bez četrām minētajām, Latvijā bāzētajām apvienībām, pastāv draugu grupas, individuāli pamesteņu pētnieki, kas nodarbojas ar minēto aktivitāti, neafišējot to un nesaistot sevi ar

kādu no iepriekšminētajām apvienībām. Tāpēc grūti būtu precizēt cilvēku daudzumu, kas būtu gatavi maksāt par organizētu pamesteņu pētniecību.

Darba autore 2020.g.13.septembrī piedalījās biedrības “Pamestā Latvijā” organizētā ekskursijā pa 19. gadsimta tuneļiem, kas veido aptuveni 2 km garu labirintu zem viena no Rīgas mikrorajoniem, kā arī uz Aukstā kara laika bumbu patvertni tajos. Ekskursijas laikā aprunājoties ar biedrības biedriem (K. un A., kuri savus vārdus nevēlējās atklāt) skaidrs top tas, ka, lai organizētu likumīgi ekskursiju ir nepieciešamas 2 lietas : juridisks statuss un ekskursijas saskaņošana ar vietas īpašnieku/-iem. Ekskursijas laikā tika noskaidrots, ka biedrība šo juridisko statusu bija nesen nokārtojusi, un pazemes patvertni un tuneļus biedrība izīrē no to īpašnieka. Tāpat biedrība ir organizējusi ekskursiju uz Irbenes radioteleskopu, pilsētiņa un apkaimi, bijušo Jelgavas dzelzceļa depo, ekskursiju uz pamesto narkoloģisko slimnīcu Lielstraupes pilī u.tml. Šī ir visaktīvāk darbojošās biedrība no visām iepriekš minētajām, kas komercializē pamesteņu tūrismu, piem., ekskursija pa pamesto aukstā kara bāzi un tuneļiem izmaksāja 15,00 EUR/ pers (Pamestā Latvija, 2020).

Ētikas kodekss – “Uzņem tikai fotogrāfijas, atstāj tikai pēdu nospiedumus” (No angļu val. “*Take only photos, leave only footprints*”). Šis ir galvenais pamatprincips, ko par pamatu ņem visi – gan ārzemju, gan Latvijas pamesteņu tūristi. Šis nišas tūrisma veids ir saudzīgs pret apskates/ izpētes objektu, jo tas netiek bojāts, padarīts par masu apskates objektu, bet iemūžināts fotogrāfijās, kas nodrošina tā ilgmūžību un savā ziņā arī ilgtspēju.

Katra no apvienībām ir izveidojusi savu ētikas kodeksu, taču līdzīgi kā ar pasaules pieredzi un pamesteņu izpētes definīciju, galvenās iezīmes paliek nemainīgas: pamesteņu izpēte ir balstīta uz vides izpēti un iepazīšanu, zagšana un vandālisms ir kategoriski izslēgti. Lai iepriekšminētais tiktu izskausts, gan latviešu, gan ārzemju pamesteņu pētnieki lielākoties ir slēgtas domubiedru grupas, kas nepublicē objektu atrašanās vietas, tikai fotogrāfijas. Ir vairākas saites – blogi, mājaslapas, kuras publicē fotogrāfijas bez aprakstiem par to uzņemšanas vietām, piem., *Janine Pendleton* (ASV) <https://www.obsidianurbexphotography.com/blog/>, Facebook domubiedru grupa : URBEX vai Opuszczzone.com (Polija) <http://www.opuszczzone.com/galerie.html> u.c.

Urbantrip.lv ētikas kodeksā galvenais ir tas, ka šīs grupas biedri un jaunpienācēji nav vandāli, kas jau iepriekš tika uzsvērts. Šīs apvienības biedri neplēš, nelauž, neraksta uz sienām un neatstāj aiz sevis neko lieku. Apmeklētās vietas tiek iemūžinātas fotogrāfijās un netiek ņemti “suvenīri” – pirmkārt, lai nākamajiem, kas apmeklēs vietu, tā būtu pēc iespējas

autentiskāka ar visu tai piederošo, otrkārt, lai rādītu citiem piemēru. Tāpat alkohola vai citu apreibinošo vielu lietošana izpētes laikā ir aizliegta – gan ētisku apstākļu, gan drošības dēļ (urbanex.LV & urbantrip.LV, 2020).

Ārzemju forumos lasāms, ka robežu pārkāpšana ir pieļaujama, taču nav atļauta ielaušanās, durvju uzlaušana, logu izsišana u.tml. darbības, kas liek pētniekiem būt radošiem, meklējot veidus, kā iekļūt kādā konkrētā vietā (XenForo, 2011)

Biedrība grauzti.lv ir izveidojusi pameteņu pētnieka ABC, kur aprakstīts, kas nepieciešams, dodoties pameteņu apskatē (ekipējums), no kā jāuzmanās (drošība) un sagatavošanās kopumā. <http://www.grauzti.lv/html/drosiba.html>

Apkopojojot informāciju par ētiku katrā no apvienībām un pētot ārzemju forumus, darba autore radījusi kopējo pameteņu tūristu **ētikas kodeksu**:

- 1) Kā bija - tā paliek – būves un ēkas netiek demolētas , t.i., netiek lauzts, sists, bojāts, piegružots;
- 2) Ēka vai būve tiek saglabāta maksimāli ilgi esošajā stāvoklī apskatei arī citiem
- 3) No ēkām un būvēm netiek ņemti “suvenīri” – netiek zagts, tāpēc, lai objekti saglabātos maksimāli neskarti nākamajiem interesentiem (tāpēc viss tiek iemūžināts, lai paliku liecības);
- 4) Netiek lietots alkohols un/ vai citas apreibinošas vielas – ne tikai ētikas apsvērumu dēļ, bet arī tāpēc, lai maksimāli garantētu personisko drošību;
- 5) Iekļūšana objektā NEKAD nav ielaušanās – radošums, spēja iekļūt objektos, tos nedemolējot, nelaužot u.tml.

Darba autore, balstoties uz grauzti.lv aprakstīto par drošību un aprīkojumu, pilsētpētnieces Veronikas Vaitas (*Veronica White*) aprakstīto un savu pieredzi, apkopojuusi un radījusi savu **drošības ABC**:

- 1) Ekipējums
 - 1.1. Lukturis – lukturis ir neatņemama sastāvdaļa, jo bieži ēkas vai būves ir tumšas
 - 1.2. Apavi – ērti, ar protektoriem , jo ēkas un būves mēdz būt ar dažādu segumu, piekļuvi. Bieži nepieciešami 2 pāri.
 - 1.3. Apģērbs – ērts, piemērots apskates vietai.
- 2) Cilvēku skaita objektā – vienmēr apmeklēt pameteņus kopā ar kādu, jo, ja rodas kāda problēma/ nelaimes gadījums ir kāds, kas var palīdzēt

3) Nē alkoholam un citām apreibinošām vielām!

Kā atrast vietu, ko izpētīt? Vietu atrašana parasti rodas, apskatot dažādus avotus un pavadot laiku, veicot pētījumus. Parasti izpēti sāk, izpētot jaunas vietas netālu no dzīvesvietas, un pēcāk paplašinot rādiusu. Autores ieteikumi:

- ✓ Parasti tiešsaistē var atrast datus par augstceltnēm, nojaukšanas atlaujām, veco militāro infrastruktūru, komunālo tuneļu kartēm, kanalizācijas sistēmu kartēm u.tml. Šie ieraksti ir vairāk vai mazāk pieejami. Dažreiz visu var atrast tiešsaistē, bet tāpat pastāv iespējas meklēt pilsētas bibliotēkā vai piekļuve pilsētas arhīviem;
- ✓ *Google Street View* un *Google Maps* parasti ir ļoti noderīgi, jo iespējams ļoti tuvu piekļūt objektiem;
- ✓ Emuāri un vietējie laikraksti ir labs informācijas avots;
- ✓ Pamesteņu tūrisma forumi un pilsētpētnieku kontakti ir visuzticamākais veids, kā uzzināt vairāk par jaunām vai esošām vietām.

Apkopojot informāciju, autore , ka vissvarīgākais ir slepenība un pamesteņu neatklāšana, jo citādi pamestenis kā izpētes objekts var zaudēt savu vērtību.

3.2. Pamesteņu tūrisms pasaule - piedāvājums un pārvalde

Kā iepriekšējā nodaļā secināts, Latvijā pamesteņu izpēte pastāv, taču komerciālas ekskursijas un tamlīdzīgi organizēti pasākumi ir retums, tad pasaule pamesteņu izpētes ekskursiju piedāvājums ir salīdzinoši plašs. Autore turpmāk to iedalīs vairākos veidos:

1) Organizētas ekskursijas / individuāla izpēte

Ir daudz un dažādas apvienības, kas piedāvā organizētu pamesteņu izpēti, piem., organizētas ekskursijas piedāvā *UrbexTours*, kas ir bāzēti Kijevā un piedāvā ekskursijas pa Kijevas pazemes tuneļiem, Černobiļu, Japānu – Hirošimu un pamesto Hašimas salu, Kazahstānu, Rumāniju Albāniju, Parīzes pazemes tuneļiem u.tml.vietām. *Brutal Tours* piedāvā ekskursijas pa Gruziju, Baltkrieviju un Ukrainu, tiek piedāvātas arī ekskursijas pa ASV, piem., Detroitas pamesto daļu, taču lielākoties šis tūrisma veids tiek organizēts privāti (Viator, 2020).

Viens no pilsētvides izpētes aktīvistiem un gidiem Mozus Geits (*Moses Gates*) analizējot piedāvājumu dažādās valstīs ir secinājis, ka: "Lielbritānija ir pazīstama ar pamestām sanatorijām un psihoneiroloģiskajām slimnīcām, tāpat kā neogotikas un Viktorijas laikmeta savrupmājām. ASV turpretī ir pamestas fermas un tā saucamās "spoku pilsētas", kas

saglabājušās no zelta drudža laikiem. Krievijā un Vācijā – militārā infrastruktūra – bunkuri, tuneļi, militārās bāzes, barakas u.c. Gandrīz katrā valstī ir kāda konkrēta pamesta vieta, kas aicina tieši šīs nozares entuziastus, kā arī fotogrāfus. Neatkarīgi no kontinenta, metropoles ir tās, kas piesaista visvairāk, jo tajās ir koncentrēti daudz pamestu objektu; tajās ir “paslēpti” tuneļi, debesskrāpji, tilti u.tml. (Pokojska, 2015: 1-16.).

2) Individuāla izpēte ir tā, kas visvairāk raksturo šo tūrisma veidu.

Visbiežāk pamesteņu pētnieki interneta blogos, mājaslapās un sociālo tīklu portālos publicē fotogrāfijas bez aprakstiemi un pamesteņu atrašanās vietām, piem., sazinoties ar youtube.com populāru pamesteņu filmētāju no kanāla *Покинутый Mup*, viņš atzina, ka nekad nepublicē filmēto pamesteņu atrašanās vietas un par pamestiem objektiem pats uzzina, veicot izpēti un pētot satelīta attēlus. Tāpat runājot par individuālo izpēti, jāmin sociālie tīkli Facebook un Instagram, kur ir domubiedru grupas, kurās tiek publicētas fotogrāfijas ar pamesteņiem, taču pie ierakstiemi nekad klāt nav informācijas par to atrašanās vietām. Darba autore pati reģistrējusies trijās - latviešu *Grauzti.lv* un *Urbex Latvia* un ārzemju *Urbex*. Lai iestātos kādā no tām nepieciešams aizpildīt anketu, pēc tam to izskata administrators un tad vai nu apstiprina personas dalību vai nu arī nē.

Pēc HBO seriāla “Černobiļa (Chernobyl)” iznākšanas 2019.g. Černobiļas apmeklētāju skaits pieaudzis par 30-40% (Hunder, 2019). Šo apstiprināja arī pamesteņu tūriste un gide Diāna (skat. Pielikumā nr.1).

Tāpat kā Latvijā, arī ārzemēs šīs tūrisma veids ir *salīdzinoši slepens* un netiek masveidā komercializēts, un piekoptās prakses ir līdzīgas. Katrā valstī, atkarībā no vēsturiskajiem aspektiem, piem., karu, pārvaldību tu.ml. pamesteņi ir dažādi, līdz ar to pasaulē ir krietni daudz tāda veida objektu, piem., pilis, pamesti ciemi u.tml., kas nav Latvijā, tāpēc pamesteņu pētnieki, kas nopietni aizraujas ar šo nodarbi cītīgi meklē gan caur līdzīgi domājošajiem (bieži vien tie ir draugi vai ģimene, jo, kā jau iepriekš minēts, šīs alternatīvs nišas tūrisms ir salīdzinoši slepens), gan pētot satelītu.

Ārzemēs, piemēram, Vācijā vai Japānā šīs tūrisma veids ir populārāks, jo, pamesti objekti bieži vien ir valsts aizgādībā un tūrisma objektu statusā – valsts šos objektus “tirgo” kā tūrisma objektus, tos apsaimnieko un to apskate organizētā veidā ir krietni vien vienkāršāka kā meklēt objektu īpašniekus, saskaņot apskates u.tml. faktori. Tāpat, ja objekts ir valstij piederošs, drošības aspekts arī tiek atrisināts, jo valsts rūpējas par to, piem., *Spreepark*

Berlīnē – pamests atrakciju parks, kas jau gandrīz 20 gadu ir pamests, bet valsts aizgādībā kļuvis par salīdzinoši populāru apskates objektu Vācijā (Berliner Spreepark, 2020).

Latvijas teritorijā iespējams komercializēt tos objektus, kuru apskati ir iespējams saskaņot ar ēku īpašniekiem. Nemot vērā spēkā esošo “Vispārīgo datu aizsardzības regulu”, ļoti sarežģīti ir noskaidrot ēku īpašniekus, sameklēt kontaktus.

3.3. Pamesteņu tūrisma potenciāla izvērtējums un ilgtspēja

Pasaules tūrisma organizācija uzsver, ka plānojot tūrisma attīstību, ikviens teritorijai ir jāizvērtē tās resursi un potenciāls, lai saprastu, vai topošais piedāvājums būs konkurētspējīgs un nepieciešams gan vietējiem, gan ārvalstu tūristiem. Izvērtēšana palīdz saprast, vai kādu konkrētu tūrisma veidu, šajā gadījumā, pamesteņu tūrismu ir vērts attīstīt. Tajā pat laikā, ja tūristu un juridiskais potenciāls ir ierobežots, tad ir ļoti grūti īstenot tūrisma attīstības iniciatīvu (European Commission, 2002: 1-5.).

Tūrisma pieprasījuma izvērtējumā nozīmīgi noteikt galvenās tūristu kā patēriņtāju tendences, raksturojumu, lai izprastu tūristu vēlmes un radītu šīm vēlmēm atbilstošus piedāvājumus. Tūrisma piedāvājuma izvērtējumā nepieciešams izprast pieejamo resursu kapacitāti un kvalitāti tūrisma attīstībai. Tūrisma aktivitātes – to tūrisma veidu aktivitātes, kuras tūrists var pieredzēt kādā vietā. Tās raksturo tūrisma piedāvājumu. Autore uzskata, ka tūrisma potenciāla izvērtēšanai noderīga informācija ir iekļauta pētījuma saturā, analizējot esošo piedāvājumu un pamesteņu daudzumu Latvijas teritorijā.

Ilgspējīgs tūrisms sevī ietver sociālu atbildību, spēcīgu piesaisti dabai un vietējo iedzīvotāju integrāciju jebkurā tūrisma operācijā vai attīstībā. Pasaules Tūrisma organizācija (PTO), Tūrisma padome (WTTC) un Zemes padome ilgtspējīgu tūrismu ir definējušas kā:

Ilgspējīga tūrisma attīstība apmierina pašreizējās tūristu un tūristu galamērķu reģionu vajadzības, tajā pašā laikā tos aizsargājot un vairojot to nākotnes iespējas. Ir paredzēts, ka tas īsteno visu resursu pārvaldību tādā veidā, ka ekonomiskās, sociālās un estētiskās vajadzības var tikt apmierinātas, saglabājot kultūras integritāti, pamata ekoloģiskos procesus, bioloģisko daudzveidību un dzīves atbalsta sistēmas. Ilgtspējīga tūrisma produkti ir tādi produkti, kuri tiek ražoti saskaņā ar vietējo vidi, sabiedrību un kultūru tādā veidā, ka pēdējie klūst par ieguvējiem nevis zaudētājiem no tūrisma attīstības.

“Atbildīgais tūrisms”, “maigais tūrisms”, “minimālas ietekmes tūrisms” un “alternatīvais tūrisms” ir jēdzieni ar līdzīgu nozīmi kā ilgtspējīgs tūrisms. Šī moduļa ietvaros tie ir iekļauti ilgtspējīga tūrisma jēdzienā.

Atsevišķi faktori var tikt uzskatīti par „dzinējiem”, kas virza tūrisma industrija pretī ilgtspējīgas attīstības pieejai.

Tie ir:

- Arvien pieaugošs likumdošanas spiediens;
- Pieaugošā apziņa par izmaksu ietaupījumu, ievērojot saprātīgu resursu izmantošanu;
- Tūrisma profesionāļi un operatori atzīst, ka vides kvalitāte konkurētspējīgam produktam ir būtiska;
- Valdību un operatoru apziņa, ka tūrisma pieaugumam var būt negatīva ietekme uz vidi;
- Pieaugoša sabiedrības apziņa par tās iespējām ietekmēt tūrisma politiku (RIKZ / Piekrastes Zonas Pārvaldības Centrs, 2021).

Bez pārvietošanās nav tūrisma, tāpēc ilgtspējīga tūrisma jēdziens ir cieši saistīts ar ilgtspējīgas mobilitātes jēdzienu (Hoyer, 2000: 150). Divi svarīgi noteikumi ir tūrisma saistība uz fosilo kurināmo un tūrisma ietekme uz klimata pārmaiņām. 72 procentus no tūrisma CO₂ emisijām rada transports, 24 procentus - naktsmītnes un 4 procentus - vietējās darbības (Peeters, 2010: 448).

21.gs. tendence gan ikdienā, gan tūrismā ir ilgtspēja. un šis tūrisma veids ir viens, no, autoresprāt, ilgtspējīgākajiem tūrisma veidiem. Kāpēc? Fotogrāfiju dēļ. Vietas un ēkas, tiek iemūžinātas fotogrāfijās un lielākoties uzmanība tiek pievērsta tieši detaļām, kas parasti ar masu tūrisma objektiem nenotiek. Tieki fiksētas izzūdošas ainavas un Latvijas iedzīvotāju sadzīve - dzīvošanas apstākļi, dažādas dzīves vietas u.tml., ko šādi iespējams saglabāt nākamajām paaudzēm. Šis ir netradicionāls veids, kā iepazīstināt ar kultūrvēsturi citādākā veidā un apgūt vēsturi.

4. Pētījuma metodes un darba gaita

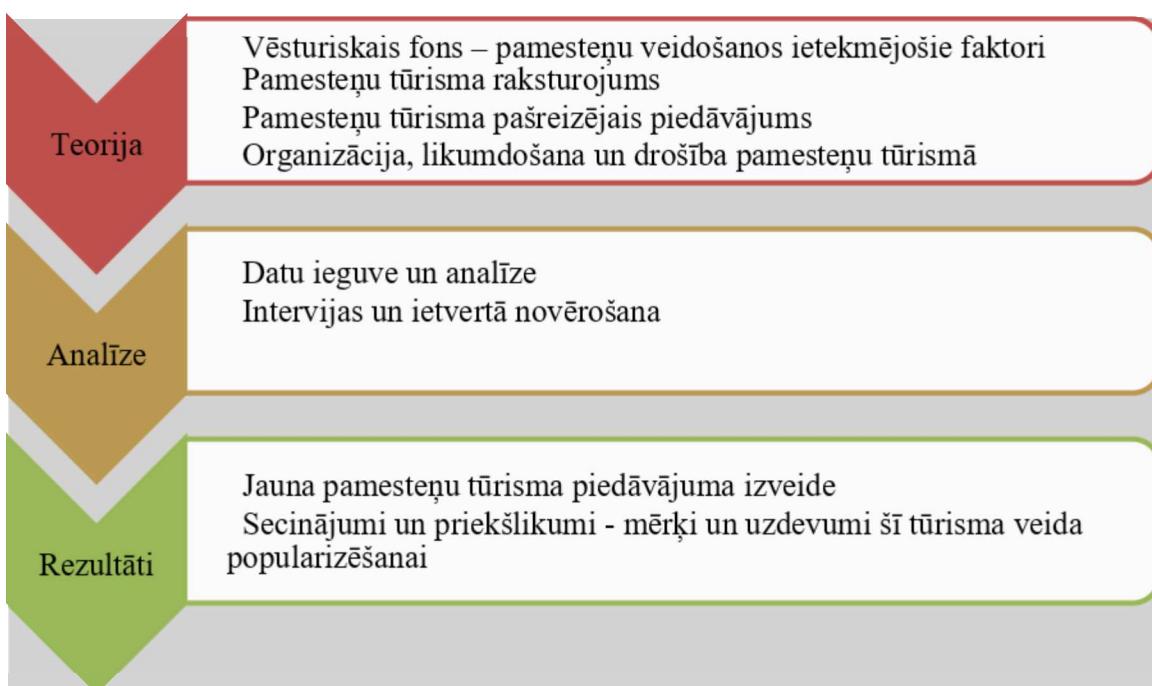
Ceturtajā nodaļā aprakstīta pētnieciskā daļa, t.i., pētījuma gaita, saturu analīzes rezultāti, pētījuma metodes, kur iekļauta informācija par datu ieguves metodēm.

- Datu ieguves metode

Pētījuma mērķis ir iegūt padziļinātu izpratni par pamesteņu tūrismu un iespējām to komercializēt, kādēļ autore veic kvalitatīvu pētījumu, kas sniedz kontekstuālas zināšanas par pamesteņu tūrismu (Mārtinsone u.c., 2011: 92.-95.). Kvalitatīvā pētījuma mērķis ir rast risinājumu konkrētai situācijai vai problēmai, šajā gadījumā rast risinājumu, kā pārdot pamesteņu tūrismu.

Kvalitatīvā pētījuma dizains ir darbības jeb rīcības pētījums. Šo dizainu raksturo praktiskas darbības idejas pārbaudīšanai kā līdzeklis apstākļu uzlabošanai un zināšanu attīstībai. Pētījums ir veids kā vienlaicīgi to veikt un atrisināt problēmu, tā veikšanā jāiekļauj problēmas teorētiskais pamatojums un vēlāk tas jāizmanto praktiskajās rīcībās (Mārtinsone u.c. 2011: 92-95.). Atbilstoši šī pētījuma dizainam tiek izmantotas divas galvenās datu iegūšanas metodes: atbilstošas teorētiskās literatūras, dokumentu un esošas informācijas vākšana, analīze, intervijas un praktiska problēmas risināšana un izpēte – ekskursijas un pasākuma organizēšana.

Pētījuma norises galveno akcentu vizualizācija:

2. attēls. Pētījuma procesa secība (Autores veidots, 2020)

Lai noskaidrotu, kā veidojušies pamesteņi, 1.nodaļā darba autore apkopojusi pēdējo 30 gadu vēstures notikumus un faktorus, kas ietekmējuši pamesteņu veidošanos. Šī informācija ir nozīmīga, jo nākamajā - 2.nodaļā definēts pamesteņu tūrisms un pamesteņu iedalījums, kas tieši sasaucas ar 1.nodaļu – iedalījums izriet no vēsturiskajiem notikumiem un to, kādi pamesteņi ir Latvijas teritorijā. 3.nodaļā apkopota informācija par pamesteņu tūrisma

piedāvājumu Latvijā un pasaulei, lai noskaidrotu, kāda situācija Latvijā un pasaulei ir šobrīd un ko varētu piedāvāt kā jaunus tūrisma produktus. Šajā nodaļā darba autore apkopojuši pētījuma gaitu un metodes, kas izmantotas, lai izveidotu nākamajās nodaļās apskatāmo pamesteņu tūrisma piedāvājumus.

4.1. Satura analīze

Satura analīzes galvenais mērķis bija noskaidrot vēsturisko fonu, līdz ar to arī pamesteņu veidošanos faktorus. Tāpat tika apkopota informācija par pamesteņu tūrisma definīcijām, to iedalījumu, kā arī apkopota informācija par pamesteņu tūrisma piedāvājumu Latvijā un pasaulei, tā izvērtējumu un ilgtspēju.

2019.gada rudenī tika veikta 40 ārzemju pētījumu apkopošana saistībā ar pamesteņu tūristu motivācijām un pamesteņu tūrisma definīciju izpēti, 2020.g. pavasarī un vasarā tika veikta pēdējo 30 gadu periodikas izpēte, kas papildināta ar interneta resursu un literatūras analīzi, kā arī pamesteņu piedāvājuma izpēte gan Latvijas teritorijā, gan pasaules pieredze. Balstoties uz iegūto informāciju, 2020.gada novembrī un decembrī tika veikta satura analīze, Lai izpētītu iegūtās informācijas pielietojuma potenciālu pamesteņu tūrisma attīstībā un esošās situācijas raksturojumu, tika veiktas daļēji strukturētas intervijas ar pamesteņu tūristiem, pamesteņu tūrisma gidiem un tūrisma profesionāļiem. Kopumā tika veiktas astoņas intervijas. Autores atlasītie pamesteņu tūristi tika iedalīti divās vecuma grupās: vecumā līdz 30 gadiem, un otra – pēc 30 gadiem, lai izprastu atšķirības viedokļos, ja tādas rastos. Intervijas veiktas 2020.gada novembrī, decembrī un 2020.gada janvārī. Savukārt ietvertā novērošana noritēja 2020. septembrī.

Satura analīzes pirmajā posmā tika ievākta informācija par Latvijas tautsaimniecības vēsturi, kas ietvēra pēdējos 30 gadus. Šis ir svarīgs punkts, jo raksturo to, kā un kāpēc veidojušies pamesteņi, turpinot arī to iedalījumu, jo balstoties uz tautsaimniecību, iespējams noskaidrot, kādas ēkas vai to grupas Latvijas teritorijā tika un ir pamestas arī šobrīd. Turpinot ar pamesteņu tūrisma raksturojumu, tā definēšanu un iedalījumu, kas līdz šim Latvijā nav pētīts kā tūrisma veids un pamesteņu tūrisma piedāvāju Latvijas teritorija un pasaulei, lai izprastu tā organizēšanu līdz šim brīdim un pārdošanas iespējas, nemot vērā faktu, ka šis tūrisma veids ir salīdzinoši slepens, jo ir objekti, kas ir zināmi plašai publikā, bet ir tādi, kuru koordinātas tiek slēptas. Šāda veida informācija līdz šim nav tikuši apkopota, autore uzskata, ka galvenie satura analīzes mērķi bija esošās situācijas raksturojums un juridiskās putas izzināšana, lai varētu piedāvāt veidus kā šo tūrisma veidu pārdot.

4.2. Intervijas

Lai izprastu pētnieku viedokli, kā arī tūrisma profesionāļu viedokli, darba autore veica intervijas, kuru mērķis bija apkopot viedokļus par pameteņu tūrisma komercializēšanu un tā iespējām Latvijas teritorijā.

Kvalitatīvais pētījums – daļēji strukturētas intervijas ar pameteņu tūristiem un tūrisma profesionāļiem. Šī metode tika izmantota, lai noskaidrotu pameteņu tūristu motivāciju, viņu izpratni par šī tūrisma komercializāciju un iespējamām nākotnes iespējām. Pētījuma dalībnieki: pameteņu tūristi, tūrisma profesionāļi, pameteņu tūrisma gidi. Pētījuma dalībnieki tika atlasīti, balstoties uz pameteņu tūristu pieredzi – vismaz 10 gadi un aktīva darbība, tūrismu profesionāļi – zinoši par šo tūrisma veidu. Datu ievākšanas metodes: daļēji strukturētās neklāties intervijas tika izmantota kā datu ievākšanas metode, interviju veidojusi darba autore.

Procedūra: pētījuma dalībnieki tika uzrunāti balstoties uz iegūtiem kontaktiem no pazīstama pameteņu tūrista, kā arī pētot pamestenu tūrisma piedāvājumu Latvijā, sazinoties ar pameteņu tūristiem, kuru kontaktus bija iespējams iegūt.. Visas intervijas tika veiktas attālināti, saistītas ar situāciju valstī un attālināto komunikāciju kopumā visā Latvijas teritorijā. Respondentiem bija jāatbild uz 7 daļēji strukturētiem jautājumiem (skat. 2.pielikumā) par pameteņu tūrismu un tā komercializēšanu. Intervijas notika attālināti. Uz jautājumiem intervētie atbildēja rakstiski, tikai ar *Волк Одиночка* (pameteņu tūrisma gide un pameteņu pētniece) un Ģirtu Grīnbergu (pameteņu pētnieks ar 25 gadu pieredzi) autore sazinājās telefoniski. Nenot vērā pameteņu tūrisma likumisko pusī, visbiežāk pametu vietu apskate ir nelikumīga, tāpēc daļa no intervētajiem nevēlējās atklāt savus īstos vārdus, bet vēlējās izmantot segvārdus.

Datu analīze: kvalitatīvajā pētījumā tika analizētas daļēji strukturētās intervijas. Svarīgākā informācija bija pameteņu tūrisma iespējamā komercializēšana, un kā uz to skatās pameteņu tūristi, kas jau ar šo nodarbojas vairāk kā 10 gadus. Nenot vērā intervijās pieejamo informāciju un pameteņu tūrisma nozīmi, tika izveidoti pameteņu tūrisma piedāvājumi. Kopā tika intervēti 4 pameteņu tūristi un 2 tūrisma profesionāļi, lai noskaidrotu pameteņu tūristu viedokli par šo tūrisma veidu un tā pārdošanu no tūristu viedokļa, un tūrisma profesionāļu viedokli par šī tūrisma veida pārdošanu un tā iespējām. Pētījuma ietvaros pameteņu tūristiem un tūrisma tika uzdoti jautājumi, kuru atbildes, pēc

to apkopošanas un analīzes, varētu atbildēt uz šajā pētījumā uzstādīto jautājumu – “Kā pārdot pamestēju tūrismu?”

Tika veiktas daļēji strukturētas intervijas ar trim nolūkiem: 1) Izpētīt pamestēju pētnieku pieredzi un to attieksmi pret pamestēju tūrisma komercializāciju (skat.1.pielik.); 2) noskaidrot, kā iespējamu komercializāciju komentē tūrisma profesionāļi; 3) noskaidrot pamestēju gidi pieredzi ar šī tūrisma veida pārdošanu un tās likumisko pusī. Pirmajā nolūkā respondenti bija četri pamestēju tūristi, tostarp divi latviešu izceļsmes pamestēju pētnieki Ivo Stunga un Madara Mika, viens izbijis pamestēju pētnieks, kas pēdējos gados ar to vairāk nenodarbojas īpaši aktīvi - Ģirts Grīnbergs, un igauņu pamestēju pētnieks Deivids Templmens (*David Templeman*). No šīm trīs bija elektroniskas intervijas un viena telefonintervija. Savukārt otrajā nolūkā intervēti divi tūrisma profesionāļi – Mārtiņš Enģelis, kurš pats sevi dēvē par pilsētvides izpētnieku un Rīgas Tūrisma informācijas centra konsultanti Madaru Ozolu. Trešajā nolūkā tika intervēti divi gidi un pamestēju pētnieki – viena no Latvijas, otrs – no Igaunijas. Intervijas jautājumi visiem respondentiem bija vienādi. Intervēto viedokļu atspoguļošanai izvēlēta diskusijas analīzes forma, kas ļauj tos sakārtot kategorijās un papildus individuālām domām, ļauj izklāstīt kopējo intervēto personu viedokli.

Vissvarīgākais, ko darba autore ieguva no intervijām, ir tā, ka interese par šo tūrisma veidu ir, tikai:

- 1) Nav īsti skaidrs, kurš to varētu organizēt;
- 2) Kā likumīgi un pēc iespējas drošāk to varētu organizēt;
- 3) Ne visi pamestēji ir tūrismam piemēroti;
- 4) Paši pamestēju pētnieki uz šādu tūrisma veida definēšanu un komercializēšanu raugās skeptiski.

4.3. Ietvertā novērošana

Ietvertā novērošana ir novērošanas veids, kad pētnieks novēro procesu, iesaistoties kā dalībnieks (Rīgas Stradiņa universitāte, 2021). Vislabākais veids, kā izprast šo tūrisma veidu, ir dalība gan jau organizētos pasākumos/ ekskursijās, gan veikt izpēti individuāli.

2020.g. 13.septembrī darba autore piedalījās ekskursijā pa “19. gadsimta tuneliem, kas veido aptuveni 2 km garu labirintu zem viena no Rīgas mikrorajoniem, kā arī uz Aukstā kara laika bumbu patvertni tajos” (pamesta.lv, 2020). Ekskursija cena: 15,00 EUR/pers. Grupā bija 10

pers., jo vietas kapacitāte vairāk dalībniekus neatļāva. Dienā tika organizētas 4 ekskursijas, kopumā 40 pers. Darba autore bez šīs ekskursijas pati apmeklējusi pamestas ēkas, taču tā nekad nav bijusi daļa no organizētiem pasākumiem.

Ekskursija ilga 2,5 h un ekskursijas laikā darba autore gan dažiem dalībniekiem, gan ekskursijas rīkotājiem – biedrībai “Pamestā Latvija” uzdeva līdzīgus jautājumus kā interviju respondentiem.

Biedrība “Pamestā Latvija” dibināta 2020.g.7. septembrī. Biedrības dibināšanas iemesls bija, lai likumīgi varētu vadīts ekskursijas:

Biedrības mērķi:

- veikt Latvijas pamestā industriāla, militāra un kultūras mantojuma pētniecību;
- dokumentēt vēsturiskus faktus par tekošas degradējošas vides (graustu) statusu un dzīvi pagātnē;
- veicināt sabiedrības izpratni par pamesto objektu pētnieku kultūru, darbības principiem un mērķiem;
- apvienot cilvēkus ar līdzīgām interesēm;
- popularizēt nestandarta tūrismu un interesi par Latvijas vēsturi sabiedrībā (Lursoft, 2021).

Šī biedrība, neskaitoties uz to, ka biedri paši individuāli un kopā meklē jaunus objektus, ekskursijām piedāvā tikai tos, kuru apskate ir saskaņota ar to īpašniekiem, piem., bumbu patvertni un pazemes labirintus izīrē tos no īpašnieka un ir saskaņojuši, kas rīkos ekskursijas un pasākumus. Šajā vietā tiek rīkoti arī pasākumi, piem., 2020.g.18.septembrī vienā no šīs teritorijas daļām bija norisinājusies vecmeitu ballīte, tāpat K. (biedrības biedrs) pastāstīja, ka arī šajā vietā rīko izlaušanās spēles tās klasiskajās izpausmēs, arī 24h izlaušanās spēli komandās. Šī biedrības darbība parāda, ka ir iespējams organizēt šo tūrisma veidu likumīgi, taču ir zināmi noteikumi, kas ir jāievēro.

Piedaloties ekskursijā, darba autorei nebija jāparaksta apliecinājums, ka uzņemas atbildību par savu drošību. Ekskursijas beigās autore noskaidroja, ka biedrība uzņemas atbildību par tās dalībniekiem pazemē, tāpēc arī grupu lielumi ir ierobežoti, ekskursiju vada divi gidi un ir vēl divas pavadošās personas, kas uzrauga, lai no grupas neviens neaizklīst, nepazūd.

Šī darba rakstīšanas laikā, darba autore ir apmeklējusi pamestas ēkas, piemēram, Veckārķu muižu, pamestas viensētas apsekojuma veikšanas laikā. Šīs apskates netika saskaņotas, arī

to laikā no apkārtējo māju iedzīvotājiem/ apkārtējiem nebija nekādas iebildumu. Secinājums: jo dziļāk lauku teritorijās notiek pamesteņu tūrisms, jo apkārt būs mazāk cilvēku, kas to redz, kas var paziņot likumsargiem; saskaņošanu ir vēl grūtāk veikt, jo bieži ēku īpašnieki ir miruši, ēkas ir bezsaimnieku, līdz ar to ir jāvēršas pašvaldībās. Ikvienam pamesteņu tūristam visvienkāršāk ir apskatīt vietu bez saskaņošanas, jo tas ir krietni ātrāk nekā meklēt īpašnieku, saskaņot, tikai tad ieklūt objektā. Bet, ja šo tūrisma veidu ir vēlme pārdot, tad visprātīgāk ir veikt saskaņošanu ar vietas īpašnieku, lai, piemēram, ekskursija nebeidzas ar likumsargu satikšanu tās laikā un skaidrošanos par to, ko konkrētā cilvēku grupa dara.

4.4. Maršruta sastādīšana

Maršruta izveide ir viena no pamesteņu tūrisma komercializēšanas iespējām. Darba autore izvēlējusies maršruta sastādīšanas metodi (Klepers, 2010: 48) jeb maršruta piedāvājuma testēšanu (Āķe -Viķsne, 2014: 64). Šī metode balstās uz izpētes brauciena veidošanu, līdz ar to maršruts būs jau apsekots, novērstas iespējamās nepilnības, apsekots ceļu stāvoklis, kas lauku tertirojā ir īpaši svarīgi. Autore uzskata, ka maršruts būtu jāapseko visos gadalaikos, jo ceļa kvalitāte atkarībā no laikapstākļiem var mainīties – secināt, kurā no gadalaikiem maršrutu vislabāk veikt. Maršruta testēšanā tāpat tika pievērsta uzmanība laika patēriņam, t.i., vai maršrutu iespējams veikt dienas laikā vai divu dienu laikā. Arī cik ilgs laiks pait no viena apskates objekta līdz nākamajam. Tāpat pamesteņu saistībā viissvarīgākais bez maršruta sastādīšanas bija piekļuve objekta un ieklūšana tajā, kas aprakstīts 5.2.1.apakšnodaļā, jo principā bez piekļuves apskates objektā, iekļaut maršrutā to nav lielas jēgas, jo zūd izzināšanas process. Maršrutā gan iekļauta Ternejas muiža, kuras apskati nav iespējams saskaņot ar īpašnieku, taču to ir vērts apskatīt tās vēsturisko aspektu dēļ.

5. Pamesteņu tūrisma komercializēšana

Latvijas un pasaules pieredze rāda, ka šo tūrisma veidu ir iespējams komercializēt un veiksmīgi pārdot. Šajā nodaļā autore piedāvā vairākus veidus, kā pārdot šo tūrisma formu legāli, minot arī gadījumus, kad tas nav iespējams.

5.1. Mērķauditorijas noteikšana

Šīs nodaļas viens no mērķiem ir noskaidrot pamesteņu pētnieku galveno motivāciju, lai izprastu, kā iespējams „pārdod” šo nodarbi. Lai komercializētu pamesteņu tūrismu, jānoskaidro mērķauditorija, lai zinātu kā un vai to darīt. Pamesteņu pētniekiem, kam

adrenalīns ir galvenais visā izpētē, nebūs mērķauditorija. Visticamāk tie būs cilvēki, kam interesē pamesti objekti un ēkas, taču galvenā motivācija būtu zinātkāre un nostalgija, un vēsturiska izpēte. Autore arī nodarbojas ar šāda veida izpēti un uzskata, ka galvenā motivācija ir ziņkārība.

Tūrisma maršruti netiek plānoti kādam abstraktam vidējam tūristam, kādu varbūt arī varētu noteikt teorētiski. Noteiktus maršrutus lieto cilvēki ar līdzīgām interesēm, motivāciju, ģeogrāfisku izceļsmi, demogrāfisko raksturojumu un citām pazīmēm, kas viņus ļauj šim mērķim nosacīti iedalīt vienā grupā, ko tirgvedībā saprot ar jēdzienu mērķauditorija jeb segments. Tieši atbilstošas mērķauditorijas noteikšana ir svarīgs izejas punkts pirms maršruta plānošanas uzsākšanas, jo kā gan citādi veikt tūrisma objektu atlasi vai no - teikt pārvietošanās ātrumu un veidu? Iespējami precīzas mērķauditorijas noteikšana un ceļotāju motivāciju un vajadzību izpratne ir pirmais solis jebkura veida maršruta plānošanas uzsākšanā (Klepers, 2010: 30).

Nosakot pamesteņu tūristu mērķauditorijas, jāņem vērā, ka nepastāv “visi, jebkurš”. Šim tūrisma veidam ir sava specifika un motivācija, kāpēc šie cilvēki ieradušies konkrētajā vietā. Katra konkrētā vieta piesaista noteiktu auditoriju, ko apvieno interese par šo objektu (DAP, 2021).

Mērķauditoriju noteikšanai izmantojama arī Džona Svārbrūka (1999) ieteiktā klasifikācija pēc trim pazīmēm, kas neprasā sarežģītus pētījumus un tūrisma praktiķiem ir viegli izpildāmas:

- ceļotāju kompānijas sastāvs, iekļaujot individuālos ceļotājus, ģimenes vai draugu kompānijas u.c.;
- ceļojuma veids un mērķis, piemēram, izglītojošs ceļojums vai korporatīvā viesmīlība;
- ceļošanas metode līdz tūristu piesaistēm, piemēram, savs auto vai sabiedriskais transports u.tml.

Jāpiebilst, ka tieši šajā klasifikācijā mērķauditoriju nošķiršana ir racionāla, salīdzinoši vienkārša un daudz precīzāk raksturo dažādo tūrisma maršrutu veidošanas specifiku, īpaši izceļot pārvietošanās veidu (Klepers. 2010: 35).

Mērķauditorija pēc Svārbrūka:

- Dažāds ceļotāju kompānijas sastāvs, lielākoties draugu grupas, pāri;
- ceļojuma veids un mērķis: izglītojošs, nepieradināts tūrisma galamērķis;

- ceļošanas metode līdz tūristu piesaistēm: privāts automašīna (Swarbrooke, 1999: 96.-97.)

„Mana motivācija iesaistīties robežu pārkāpšanā ar vēlmi atpūsties ir dažāda un daudzveidīga; es atzīstu, ka personiskas baudas, arhitektoniskas un vēsturiskas izzināšana, aizrautība, paša meistarība, atklāti sakot, aizēno jebkādu akadēmisku interesi par “pamesteņu tūrismu”. Tādējādi mana dalība šajā nodarbē ir starp autoethnogrāfiju, aptverot to, ko Ferels (*Ferrell*, 1997) ir nodēvējis par “kriminoloģisko saprašanu” - ideju, ka, lai pilnībā izprastu noziedzību, pašam ir jāķūst par noziedznieku, un “postmetodoloģiskā kriminoloģija”, kas kā mazāk formāla procedūra virzās uz izplūdušām, holistiskākām un personīgākām izmeklēšanas formām” (Harris 2010).

„Nekas nav patiesāks kā drupas. Drupu izpētišana atklāj atšķirīgu tempu un mērogu, kas liek atjaunot zināšanas, koncentrēšanās spēju un līdzdarboties. Šīs izpētes laikā cilvēks emocionāli satuvinās ar vietu” (Wylie, 2009). Pamesteņu izpētes pieredze notiek neparedzētos veidos. Nodarbe ir tendēta uz īsiem stāstiem un vietējās, nemateriālās un materiālās, fantastiskās vēsturēs apguvi.

Pēdējo divu gadu desmitu laikā globālā subkultūra, kas saistīta ar pamesteņu apskati un izpēti, ir saplūdusi ar šo nodarbi, ko sākotnēji ir veicinājuši tiešsaistes ziņojumu dēļi vai forumi; nesen tādu sociālo mediju foto koplietošanas platformu kā *Instagram* izplatība (Kindynis, 2019: 982–1001; Martinez 2014: 647–69). Daļa autoru min, ka tieši, nu jau, pēdējos 30 gados šī nodarbe ir diezgan strauji attīstījusies. Pirmā definīcija tika izveidota tikai 90.gados. Autore arī uzskata, ka mūsdienu tehnoloģijas ir sekmējušas šīs nodarbes attīstību, jo vieglāk ir uzzināt par dažādiem objektiem, ko iespējams apmeklēt, vieglāk ir kontaktēties ar līdzīgu interešu pārstāvjiem.

“Vissvarīgākais ir tas, ka pamesteņu pētnieki, kas nebūt nav naivi, virspusēji skatītāji; viņi ir īslaicīgi alķīmīki, kas iekrāso pagātni, tagadni un zināmā mērā arī nākotni jaunās un aizraujošās formās, no kurām, manuprāt, mēs visi varam mācīties”: (Garret, 2014: 1–13).

Galvenais motivējošais faktors ir ziņkārība. Lielākā daļa cilvēku bērnībā vēlējušies iekļūt tur, kur nav bijis ļauts. Altomans *Altomán* (Budapeštā dzīvojošs pilsētvides pētnieks) atzīst, ka: „Es vairāk vai mazāk esmu analizējis sevi, un sākotnējais grūdiens bija zinātkāre.” Viņa pirmā pamesteņu apmeklēšanas pieredze bija pamesta vasarnīca pie Balatona ezera, kur viņš pavadīja brīvdienas mazs būdams. Pēc vilcināšanās pāris vasaru garumā, viņš ar dažiem draugiem, būdami 12 - 13 gadu veci riskēja, apmeklējot pamestu ēku. Tajā brīdī zinātkāre

pārvarēja bailes. Bailes no nezināmā, bailes tikt pamanītam pārspēja ziņkārība, ko viņš uzskata “par vissvarīgāko un visdzīlāk iekodēto cilvēka īpašību” (Varsanyi 2011: 28-35).

Pasaulē ir desmitiem tūkstošu pamesteņu pētnieku, un šo pētnieku skaits ar katru dienu palielinās, Iemesls šai pieaugošajai apbrīnai ir interese par ģeogrāfiju (Bennett 2011: 421–434, Edensor 2005: 829-849, Garrett 2011: 1048–1067) arvien pieaugošai kritiskai telpiskai praksei (Rendell 2006). Iespējams, ka šī nodarbe vienā brīdī tiks iznīcināta pieaugošās sabiedrības iedarbības dēļ, taču tā nevienā mirklī nav izslēgusi kādu sabiedrības daļu. Domājot par pamesteņu izpēti, tās sadrumstaloto darbību, nenoteiktību un citiem aspektiem par šīs nodarbes nākotni nav jāsatraucas un tai nav tik liela nozīme, jo, ja, kā uzskata Vinčs (*Winch*), kustības pamatā ir tikai draugi, kuri pavada laiku kopā, tad cilvēki vienmēr atradīs dažādus veidus, kā to izdarīt. (Garrett, 2014: 1–13).

Šī kustība ir par cilvēka radītās vides izpēti no vietas perspektīvas, kas paliek slēpta lielākajai daļai sabiedrības, tiek ignorēta. Mūsdienu kustības popularitātes cēloņi jāmeklē ne tikai saistībā ar aizraušanos ar urbanizāciju un rūpniecību, bet arī ar romantisku interesiju par pamestām vietām, kas veido vēl neatklātus noslēpumus un mistērijas. Īpaša nozīme ir kriminoloģijai, reālai pieredze, t.i., “slepena iekļūšana svešā vietā” (Iossifova, 2011: 68-75) un fiziskie, mentālie izaicinājumi, kas saistīti gan ar drošības pasākumu ievērošanu, gan ar izvairīšanos no apsardzes darbiniekiem un policijas; visi iepriekšminētie ir būtiska motivācija gaidāmajai pieredzei (Garrett 2015: 72. -91). Tāpat nekad nav zināms kādā stāvoklī ir pētāmā vieta, līdz ar to ir jāuzmanās visu laiku: gan no iespējamas savainošanās, saindēšanās, personīgie riski, kas ietver pārvietošanos – līšanu, rāpošanu, kāpšanu un rāpšanos u.tml. (Crane 2018: 83–102).

Tā kā šī nodarbe ir uz likumu pārkāpšanas robežas, jo daudzās vietās iekļūšanas iespējas ir limitētas – ir slēgtas sabiedrībai, atrodas uz privātas zemes, principā risku uzņemas katrs pats. Saistībā ar aizvien pieaugošo interesi par šo tēmu tiek mēģināts legalizēt pamesteņu izpētes komerciālas iniciatīvas – viszināmākais likumīgās, bet apmaksātās izpētes piemērs ir Černobiļas slēgtā zona. Pamesteņu tūristi ar savu apmeklējumu savā ziņā glābj objektus no aizmirstības, jo lielākais pieminekļu un šāda veida mantojuma ienaidnieks ir cilvēku atmiņa, kas mēdz mainīt un aizmirst konkrētas detaļas. Līdzīgi kā ar mirušiem cilvēkiem – līdz brīdim, kamēr par viņiem runā, viņi ir dzīvi – ar pamestām un brūkošām ēkām ir līdzīgi (Garrett 2010: 1448–1461) (Fulton 2017: 189-198).

Kā vienu no motivācijām var minēt arī **fotogrāfiju uzņemšanu**, kas var būt arī galvenā motivācija. Tāpat ir pietiekami daudz fotogrāfu, kas dodas iemūžināt pamestās ēkas tikai skaistu fotogrāfiju dēļ (Le Gallou, 2018: 245–260).

Lai gan daži pamesteņu tūristu ceļo vieni, daudzi to dara pāros vai grupās, parasti tumsā. Šis nodarbes entuziasti ir vienoti caur tiešsaistes forumiem, domubiedru grupām, neatņemama sastāvdaļa ir dalīšanās ar fotogrāfijām un vietu aprakstiem. Līdzīgi kā radniecīgu aktivitāšu attīstība, kas vairāk vai mazāk sākās kā jaunatnes subkultūras, piemēram, skeitbords, grafiti u.tml. pilnētas izpēte ir kļuvusi par plaši izplatītu un atzītāku brīvā laika pavadīšanas veidu (High and Lewis 2007). Galvenie jautājumi gan masu kultūrā, gan : Kas uzskatāms par pieredzi? Kas veido pieredzes apmaiņu starp pētnieku un vietu? Kādas ir izpētes sekas? Lai risinātu šos jautājumus, tie tiek iedalīti vairākās kategorijās. Pamesteņu izpēte kā hakerēšana „tā ir pieredzes caur ko cilvēks rada atmiņas par vietām, kuras ir tepat un nemanāmas ikdienas steigā, veidojot saikni starp cilvēku un vietu (Mott and Roberts, 2013: 229–245).

Šī kustība kopumā ir devusi ieguldījumu iepriekš slēptu vietu parādīšanai jaunā estētiskā apgaismojumā, kas veicina jaunu (negaidītu) tūristu vietu sakralizāciju, tomēr tajā pašā laikā visvairāk pilnētas izpētītāji vēlas saglabāt tēlaino autentiskumu, reizē mēģinot pretoties vietu publiskošanai (Jansson 2018: 217–234).

Dilans Trigs (*Dylan Trigg*) pētot pamesteņu tūrismu secinājis, ka šī kopiena īpašu vērtību ir piešķirusi konkrētām ēkām/ vietām, bieži sabrukšanas pakāpe ir tā, kas noteikusi šo ēku vērtību viņu acīs (Trigg 2006: 182). Šāda attieksme ir salīdzināma ar 18.gs.romantisma kustību un tās reakcija uz industrialās revolūcijas ironisko dekadenci (Bingham, 2018: 121–137). Līdzīgi kā 18.gs.nostalgiju rāisošas, klasiskās, gleznainas ēku drupas tika savā ziņā cildinātas, tā mūsdienās tās tiek aizstātas ar tumšām, pūstošām un bieži bīstamām industriālu ēku drupām (Trigg 2006:182) (Rowdower 2011). Līdz ar to pamesteņu izpētē viena no motivācijām ir nostalgija (Robinson 2015b: 87–101).

Apkopojoj iepriekš lasīto un savu pieredzi, autoresprāt, mērķauditorija ir brīvdomātāji - domā par izglītošanos un ilgtspēju, resursu jēgpilnu izmantošanu, ar interesi par fotogrāfēšanu, romantismu un nostalgiju. Meklē vēl neatklātas vietas, ko apmeklēt, bet paši nav gatavi tās apmeklēt, bet vēlas to darīt kopā ar gidi – jau gatavs piedāvājums. Izmanto digitālās platformas informācijas meklēšanai, viedokļu apmaiņai u.tml.

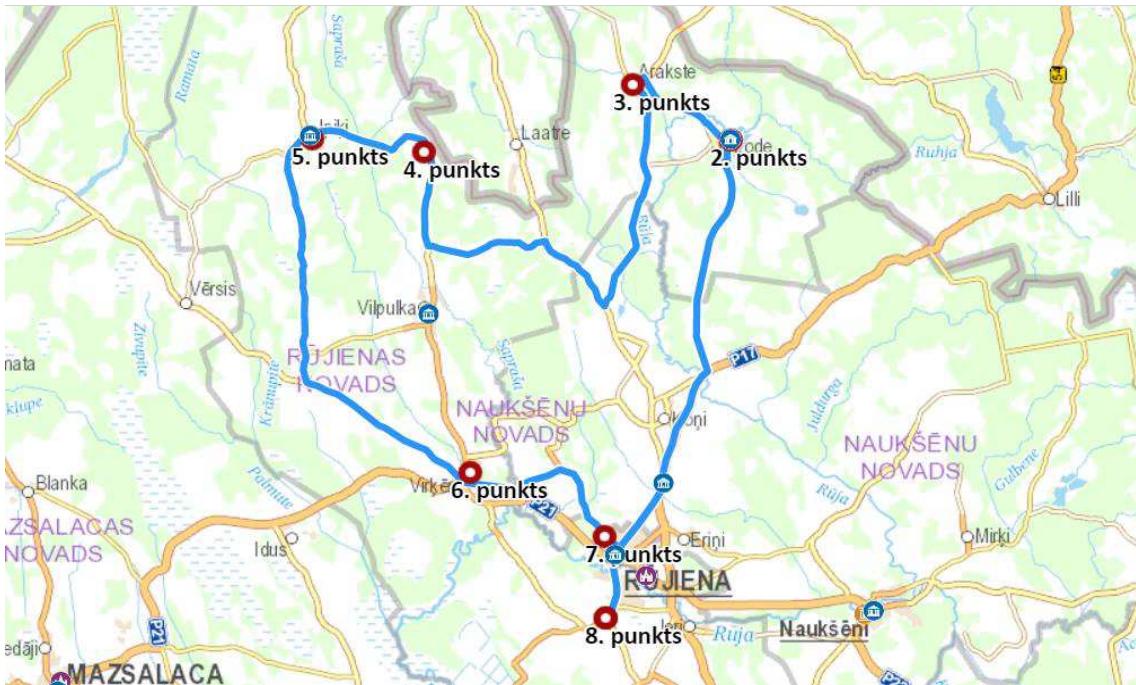
5.2. Pamesteņu tūrisma piedāvājumu izveide

Viens no darba autores uzdevumiem ir izveidot pamesteņu tūrisma piedāvājumu, ko varētu piedāvāt kā tūrisma produktu. Lai tas notiktu likumīgi, galvenais noteikums ir saskaņot gan apskates objektus, gan pasākuma rīkošanas vietu ar īpašniekiem, lai nerastos nepatikšanas.

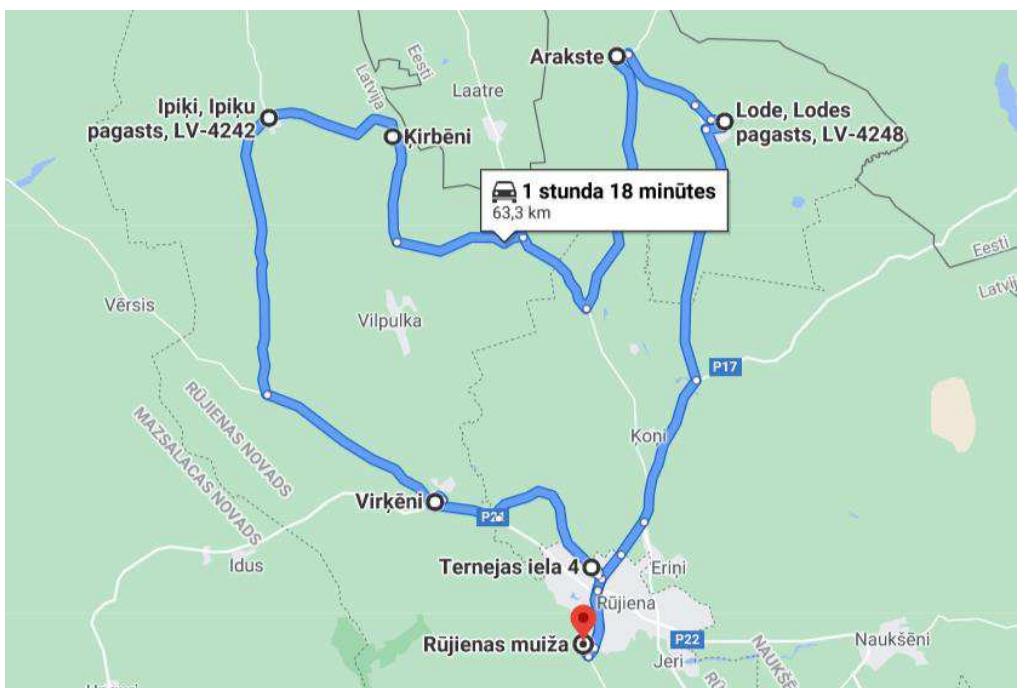
5.2.1. Organizēta ekskursija

Viens no piedāvājumiem ir organizēta ekskursija “**Pierobežas piemirstās pērles**” pa Ziemeļvidzemes pamestajām muižām. Autoresprāt, šī kultūrvēsturiskā ekskursija ir piemērota iepriekšminētajai mērķauditorijai ar ievirzi uz izziņas procesu. Liela daļa no muižām ir diezgan bēdīgā paskatā, autore pat teiku ir muižu daļas, kuras labāk neapskatīt, jo tās ir dzīvībai bīstamas. Iespējams, individuālie pamesteņu pētnieki tieši tādas vietas meklē, bet tūrismā tās izmantot nebūtu iespējams.

- Ekskursijas maršruta izveide

3. attēls. Ekskursijas maršruts. Kartes mērogs: 1:200 000 (autores veidota, izmantojot karšu izdevniecība "Jāņa Sēta" karti, 2020)

4. attēls. Ekskursijas maršruts. Kartes mērogs 1: 200 000 - izveidots Google Maps un pieejams ar norādēm (autores veidots, izmantojot GoogleMaps, 2021)

Ekskursija sākotnēji radīta kā auto-moto tūrisma ekskursijas maršruts pa bij. Rūjienas draudzes novada 7 neapdzīvotām muižām, taču to var apskatīt, izmantojot citus pārvietošanās līdzekļus.

Tūrisma maršrutus pēc minētajiem transporta veidiem var iedalīt četrās lielās grupās:

- Vieglās automašīnas, t.sk. treileri un kemperi;
- Apvidus automašīnas;
- Motocikli, mopēdi;
- Kvadracikli (Līviņa, 2010: 94)

Šis maršruts piemērots visiem iepriekšminētajiem pārvietošanās līdzekļiem, taču grants ceļu kvalitāte Latvijas valsts teritorijā ir atkarīga no laikapstākļiem, tāpēc vislabākais pārvietošanās līdzeklis ir apvidus automašīnas.

➤ Maršruta trases izvēle

Maršruta trases sastādīšanu ietekmē trīs būtiski faktori: mērķauditorija, transportlīdzekļa tips un maršruta mērķis. Transportlīdzekļu tipu uzskaitījumu skat. iepriekšējā lapaspusē. Galvenos maršruta mērķus var iedalīt divās grupās:

- izteikti sportiskas aktivitātes (sacensība un rezultāts);
- atpūta, patīkama brīvā laika pavadīšana (Līviņa, 2010: 95).

Maršruta trases izvēles grūtības pakāpi un tā saturu noteiks mērķauditorija, kas šajā gadījumā būs atpūta – brīvā laika pavadīšana, kas neizslēdz arī sportiskas aktivitātes, bet tā nav prioritāte.

Ceļus auto moto transportlīdzekļiem var iedalīt trīs galvenajās grupās:

- melnā seguma ceļi (galvenie ceļi);
- grants un zemes ceļi (1.-2. šķiras ceļi, t. sk. uzlabotie zemes ceļi);
- pārējie ceļi (t. sk. zemes ceļi, kuru aprises dabā var tikai apjaust) (Līviņa, 2010: 95.-96.).

Šim maršrutam izmantotie ceļi sadalās: 80% grants un zemes ceļi, 20% melnā seguma ceļi. Ekskursijas maršruts tika apsekots š.g. 21. novembrī, un ceļu segums bija labs.

Š.g. 21.novembrī tika veikta muižu un maršruta apsekošana.

Maršruta kopējais garums ir 63 km un tas aizņem vienu dienu.

Maršruta veids – sākuma un beigu punkti: Maršruts, veidots aplveida. Maršruta sākuma punkts ir Rūjienas Lielā muiža, bet ceļotāji var maršrutu sāk jebkurā vietā. Jāmin, ka norādes uz apskates objektiem nav.. Autoresprāt, aplveida maršruts ir vispateicīgākais, jo ekskursiju iespējams sākt no jebkuras vietas, tieši tāpat kā to var izmantot arī kā velomaršruti, kas būtu 2 dienu maršruts. Jāmin, ka nakšņošanas iespējas piedāvā tikai Rūjienas pilsēta, tāpēc

velomaršruts būtu īstens aktīvā tūrisma maršruts ar nakšņošanu teltīs. Ar ēdināšanu ir tieši tāpat. Ipiķos un Rūjienā ir pārtikas veikali, kas nodrošinātu pārtikas iegādes iespējas. Jāmin, ka lielākoties maršruts ved pa grants seguma ceļiem, līdz ar to, sarežģītās pakāpe ir viegla līdz vidēja. Arī maršruta garums ir optimāls, lai maršruts būtu paveicams baudot Ziemeļvidzemes ainavas.

➤ Apskates objektu izvēle

Apskates objektu izvēli ietekmē tie paši faktori, kas tika aprakstīti maršruta trases izvēlē, t.i., uz atpūtu un izziņu vērstajos maršrutos tiek iekļauti nomāļi, dažkārt nekopti objekti, piemēram, armijas bāzes, vēsturiskas ražotnes vietas, arī dabas un kultūras pieminekļi un citi objekti, šajā gadījumā pamestas muižas. Iekļaujot jebkuru apskates objektu auto moto maršrutā, būtiskas ir apstāšanās un stāvēšanas vietas apskates objektu tuvumā (Līviņa, 2010: 96).

Ekskursijā iekļautas 7 bijušās Rūjienas draudzes novada muižas : Lodes, Arakstes, Ķirbēnu (Ķirbeļu), Ipiķu, Virķēnu, Ternejas un Rūjienas Lielā muiža. Rūjienas Lielā muiža gan ir daļēji neapdzīvota, un ir interesanta ar metāltēlnieka Andra Dukura mākslas darbiem, jo tieši viņam pieder daļa no muižas teritorijas.

Visgrūtāk organizējot ekskursiju ir noskaidrot, kam pieder konkrētās teritorijas un iespējamā saziņa ar vietu īpašniekiem.

Tematiskā maršruta izveidē ļoti būtisks ir arī attālums starp objektiem. Tam vajadzētu būt patīkami baudāmam, nevis pārlieku garam un nogurdinošam. Maršruta izveides pamatā jāielāgo svarīgs drošības princips – paturēt maršruta veicēja uzmanību līdz pat maršruta beigām. Ja starp diviem maršruta objektiem atstarpe būs pārāk liela, pastāv iespēja, ka maršruts var tikt pārtraukts (Līviņa, 2010: 96.-97.). Šajā maršrutā visi apskates objekti viens no tra neatrodas tālāk kā 20 min. brauciena attālumā, pats maršruts ir salīdzinoši ne pārāk garš – 63 km, kas ir mērojams dienas laikā.

➤ Mērķauditorijas noteikšana (skat. 5.1.nodaļā)

➤ Ilgtspējas princips

Pēdējos gadu desmitos aktuālāka paliek ilgtspēja un esošo resursu saglabāšana nākamajās paaudzēm, kas nodarbojoties ar šo tūrisma veidu ir iespējama.

No tūrisma nozares attīstības viedokļa raugoties, ilgtspējīgs tūrisms un tūrisma produkts būs tāds tūrisms un ar to saistītās aktivitātes, kas neapdraud un saglabā dabas un

kultūrvēsturiskās vērtības, dod finansiālu labumu attiecīgās teritorijas ekonomikai un ieguvējs ir vietējais uzņēmējs, vietējais cilvēks un arī pats tūrists ilgtermiņā. Ilgtspējīga tūrisma maršruta veidošanas un tā popularizēšanas procesā ir vēlams izmantot labiekārtotas teritorijas un dabas un kultūras objektus, kuru apskatei ir izveidota atbilstoša un piemērota infrastruktūra (Smaļinskis, 2010: 37)

Autoresprāt, šis maršruts ir ilgtspējīgs, jo:

- 1) Neapdraud dabas un kultūrvēsturiskas vērtības – tās tiek iemūžinātas fotogrāfijās un saglabātas nākamajām paaudzēm
- 2) Dod finansiālu labumu vietējiem – pamestēju tūristi iepērkas vietējos veikalos u.html.
- 3) Maršrutu iespējams veikt ar velosipēdu vai citu videi draudzīgāki transporta līdzekli.

➤ Maršruta veidošanu ietekmējošie normatīvie akti

Lai izveidotu ekskursijas maršrutu, kas būtu ilgtspējīgs un izmantojams tūrismā, to nepieciešams organizēt juridiskai personai, kas šajā gadījumā būtu biedrība “Rūjienas muiža”. Tā ir darba autores un A.Dukuru, arī Rūjienas Lielās muižas īpašnieks, veidota biedrība, kuras mērķi ir:

- Rīkot kultūras un mākslas pasākumus Rūjienas muižā.
- Veikt Rūjienas muižas labiekārtošanas darbus.

Veidojot ekskursijas maršrutu, vissarežģītākais bija atrast muižu īpašniekus. Lai noskaidrotu šo informāciju, tika izmantota Valsts Zemes dienesta vietne www.kadastrs.lv un apzvanītas pašvaldības, jo zemes dienests sniedz informāciju par piederību kopumā, bet īpašnieku vārdus un uzvārdus noskaidrot ir visproblemātiskāk. Pateicoties fizisko personu datu aizsardzības likumam, ēku īpašnieku identitātes nevar atklāt, tāpēc autorei ļot palīdzēja Rūjienas pusē dzīvojoši draugi un paziņas. Ja būtu jāorganizē ekskursija svešā apvidū, tas noteikti būtu problemātiskāk.

2.tabula. Muižu piederība (autores veidota, 2020)

Muiža	Piederība
Rūjienas Lielā muiža	Fiziska persona
Lodes muiža	Būve bez subjekta/ bezsaimnieka
Arakstes muiža	Pašvaldība
Ķirbēnu muiža	Fiziska persona
Ipiķu muiža	Pašvaldība
Virķēnu muiža	Juridiska persona
Ternejas muiža	Juridiska persona

Lai ekskursija būtu likumiski korekta, visu muižu un to teritoriju apskates ir jāsaskaņo ar to likumiskajiem īpašniekiem.

Rūjienas Lielā muiža pieder A.Dukuram, ar kuru autore kopīgi nodibinājusi biedrību, tāpēc šī saskaņošana bija visvienkāršākā. Kas saistās ar nākotnes iespējām un ekskursijas maršruta piedāvāšanu kā tūrisma produktu, biedrība ir gatava būt gan gidi lomā, gan nodrošināt nakšņošanas iespējas u.tml. servisu, lai nodrošinātu pilnu pakalpojumu paketi.

Lodes muiža (skat.5.attēls) – Lodes muiža ir ēku komplekss bez konkrētas piederības, bet sazinoties ar pašvaldības pārstāvjiem, izdevās iegūt kontaktus

Arakstes muiža ietilpst Lodes pagasta teritorijā, apskate ir jāsaskaņo ar pašvaldību.

Ipiķu muiža ietilpst Ipiķu pagasta teritorijā, apskate ir jāsaskaņo ar pašvaldību. Pašvaldības vadītāja I. Bunķe piekrita parādīt muižu šī tūrisma maršruta ietvaros.

Virķēnu muižas īpašnieki ir vairākas personas, bet M.Bērziņš, kuram pieder daļa no muižas piekrita parādīt muižu šī tūrisma maršruta ietvaros, bija tendēts uz iespējamu sadarbību arī nākotnē. Virķēnu muižai ir juridisks statuss, lai 100% saskaņotu muižas apskati būtu nepieciešams saskaņot ar visiem muižas īpašniekiem, taču tas ir problemātisks pasākums,

jo, pirms sazināšanās ar M.Bērziņu, pārējie muižas īpašnieki neuzskatīja par vajadzīgu atbildēt darba autores jautājumiem vai komunicēt kopumā.

Ternejas muižas īpašnieku noskaidrot autorei neizdevās. Informācija tika meklēta vairākos avotos, t.sk. pašvaldībā, bet arī pašvaldībai komunikācija ar muižas īpašnieku pēdējos gados nav izdevusies un, ņemot vērā faktu, ka spēkā ir “Vispārīgo datu aizsardzības regula”, kas liez izpaust informāciju par ēku vai zemes īpašniekiem, tad tas arī neizdevās. Jāmin, ka zeme un muiža pieder diviem dažādiem īpašniekiem. Tā kā muiža ir viena no interesantākajām muižām visā maršrutā, darba autore šo muižu tik un tā iekļāva maršrutā, ar izvēles iespēju to apskatīt no ārpuses.

➤ Metodes

Autore izmantojusi maršruta sastādīšanas metodi, kas balstās uz izpētes braucienu organizēšanu. Trase un galamērķis tiek iepazīti dabā. Taču arī pirms izpētes brauciena svarīgs ir sagatavošanās posms un kamerāli tiek veidota maršruta skice jeb projekts, kura tiek precīzēta, ņemot vēra tūristu piesaistes atlases kritērijus (Klepers, 2010: 48).

Tāpat izmantota arī sintēzes pieeja – ir zināmas tūristu piesaistes, šajā gadījumā muižas, taču uz to bāzes jāizveido optimālu tūrisma maršrutu, iesaistot tās un nodefinējot skaidri potenciālās mērķauditorijas (Klepers, 2010: 48)

Autore objektus apsekojusi 2020.g. 21.novembrī pirms ekskursijas organizēšanas, objekti atlasīti, balstoties uz mērķauditoriju, ēku fizisko stāvokli un maršruta loģisku secību.

➤ Drošības aspekti

Auto moto tūrisma maršrutā drošība ir noteicošais elements, jo pamatā darbības norise saistīta ar lielu ātrumu. Galveno drošību noteiks auto moto transportlīdzekļa vadītājs, izvēloties drošu braukšanas ātrumu un ievērojot ceļu satiksmes noteikumus. Ieteicams plānot drošas stāvvietas motorizēto transportlīdzekļu novietošanai maršrutā un galvenajās pieturvietās. Svarīgi ieplānot arī nelielas stāvvietas ar nobrauktuvī no galvenajiem ceļiem, ja ceļmalā ir ainaviskas vietas (Līviņa, 2010: 96.-97.). Šis ir viens no vissvarīgākajiem elementiem ekskursijas plānošanā, jo ēkas ir bēdīgā stāvoklī, ir vietas, kurās nav iespējams apskatīt, tehniskā stāvokļa dēļ, tāpēc tik pat būtiski ir iepriekš apsekot ēkas, lai ekskursijas vadītājs būtu informēts par ēku stāvokli.

Autore uzskata, ka pirms organizētas ekskursijas ar gidu, tās dalībniekiem nepieciešams parakstīt dokumentu, ka dalībnieks pirms došanās ekskursijā, uzņemas atbildību par sevi un sevi (skat. pielikumā).

➤ Radošuma pieeja

Maršrutu veidošanā radošuma princips ir tik svarīgs, ka tas noteikti uzsverams atsevišķi. Pat labi pārzinot tūrisma maršruta veidošanas procesu, tik un tā tiks veidotai atšķirīgi maršruti, kur ceļotāji, tos savstarpēji salīdzinot, viegli novērtēs sev interesantāko. Bieži vien to ietekmē ārējie apstākļi (klimats, satiksmes intensitāte u.c.), jo tūrisma piedāvājums kopumā ir neviendabīgs. Tomēr ņemot vērā katras vietas atšķirīgo raksturu un kombināciju ar pārējiem maršruta veidošanu ietekmējošajiem kritērijiem, process tiešā veidā saistīts ar radošu izdomu. Tieši tāpēc pie vienādiem nosacījumiem pat vienā un tajā pašā vietā var radīt dažādas maršruta versijas, un tas būs saistīts ar katru maršruta veidotāja iztēli un spēju iejusties par tā lietotāju. Radošums, atbilstoši Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisijas atzinumam (2004), tiek izprasts kā „tāds, kas saistīts ar kā jauna (parasti garīgu vērtību) veidošanas procesu, tam raksturīgs.” (Terminoloģijas komisija 2004). Tūrisma maršrutu veidošanas process noteikti ir saistāms ar jaunradi. Tieši tas pats princips attiecas uz pašu maršruta lietošanu. Šeit liela loma var būt improvizācijai, kas ļauj reaģēt uz aktuālo situāciju un izmantot to maršruta saturiskajai bagātināšanai. Tomēr šādā gadījumā jāņem vērā vēl divi citi kritēriji:

1. Jābūt šādām niansēm labvēlīgam maršruta laika plānojumam.
2. Jābūt elastībai attiecībā uz maršruta lietošanu. Lai lietotājiem būtu iespēja izbaudīt pozitīvu patiesā pārsteiguma principu, kas var gadīties ikvienā maršrutā un ko nav iespējams vienmēr paredzēt (piem, alnis, kas barojas palieņu pļavā blakus ceļam u.tml.), maršruta plānojumam ir jābūt ar nelielu laika rezervi, lai to varētu atļauties (Klepers, 2010: 56.-57.).

Autoresprāt, radošums šajā izveidotajā maršrutā ir būtisks, jo arī izziņas procesā, kas notiek apmeklējot pamesteņus, radošums ir klātesošs ik reizi, piemēram, nekad nevar zināt, vai katrā no objektiem varēs iekļūt, kādā stāvoklī tie būs- vai nebūs pasliktinājušies to stāvoklis. Tāpat pie radošuma var minēt informācijas pasniegšanas veidu – fotogrāfijas, izveidot kādu etīdi par to, kā kādā no muižām ritējusi dzīve pirms 150 gadiem.

➤ Satura interpretācija

Satura interpretācija vairs tiešā veidā neattiecās uz pašu maršrutu veidošanu, bet saistīts ar turpmāko procesu – kā vēstījums par maršruta „labumiem” tiek nodots potenciālajam lietotājam. Pašos pamatos noformēšana un satura interpretācija ietver trīs formas:

1. Maršruta iezīmēšana dabā jeb markēšana – tiem maršrutu veidiem, kuriem tādējādi tiek atvieglota orientēšanās dabā, lai nenovirzītos no paredzētā;
2. Maršrutu ietverošā karte jeb shematisks attēlojums ģeogrāfiskā telpā;
3. Maršrutu pavadošā tekstuālā informācija jeb apraksts (Klepers, 2010: 57)

Darba autore ekskursijas maršrutu attēlojusi kartē (skat.attēlā) un izveidojusi aprakstus ar vizualizācijām ar vēsturisko muižu attēlojumu. Apraksti ir veidoti, nesmot informāciju no Rūjienas novada pašvaldības izveidotās novadpētniecības mājas lapas “Saknes Rūjienā”, kas ir 2020.g. veidots projekts ar ideju saglabāt Rūjienas novada kultūrvēsturisko mantojumu saglabāt digitāli, lai tā būtu pieejama plašākai publikai. Šī lapa ir svarīga arī maršrutam, jo svarīgāko informāciju par objektiem ikviens var atrast salīdzinoši viegli – vienā lapā ir informācija par visām muižām.

Pavadoša teksta izveide jeb maršruta aprakstam piemīt savas funkcijas funkcijas:

1. Ceļotāju piesaistes veicināšana;
2. Izglītošana;
3. Orientēšanās, kā papildinājums norādēm dabā;
4. Pārdošana (ja maršruts vienlaicīgi ir kā komplekss tūrisma produkts).

Teksta izveidē jāņem vērā vairāki principi, kuri vērsti uz kvalitatīvu satura interpretāciju: informācijas patiesums, informācijas satura un leksikas atbilstība mērķauditorijai un prasmīgi veikta teksta strukturēšana (Klepers, 2010: 58.-59).

- Informācijas patiesums. To iespējams nodrošināt, izmantojot informācijas pirmavotus, dažādus informācijas avotus salīdzināšanai, respektablus literatūras avotus; informācijas precizitāti vēlams pārbaudīt uz vietas dabā (Klepers, 2010: 59). Šī daļa ir diezgan sarežģīta saistībā ar dažu muižu vēsturisko aprakstu, jo, piemēram, Ipiķu un Ternejas muižām apraksti praktiski neesoši, nav pieejami plašākai publikai, līdz ar to ekskursijas gidam būtu jāvelta laiks Latvijas Nacionālo Arhīvu apmeklēšanai un informācijas meklēšanai.
- Informācijas atbilstība mērķauditorijai. Tas attiecas gan uz leksikas izvēli, lai informācija pēc būtības būtu uztverama maršruta lietotājiem, gan uz teksta saturu un sarežģītību. Teksta

uztvere ir saistīta ar daudziem aspektiem: no uzrunas formas, informācijas rakstura, teksta struktūras, ilustrācijām, emocionālajiem uzsvariem, grafiskā noformējuma utt. (Klepers, 2010: 59). Darba autore ekskursijas dalībniekiem plāno rādīt fotogrāfijas ar muižu īpašniekiem, un fotogrāfijas ar muižu kādreizējo stāvokli, ai vieglāk būtu uztvert un iedomāties to, kā kādreiz izskatījusies katram muižam. Šis sasaucās ar mērķauditoriju un tās meklējumus pēc nostalģijas un romantisma.

➤ Kartogrāfiskā materiāla izveide

Karte kā pamatne maršrutu veidošanā ir vajadzīga gan precīzākai plānošanai, gan arī maršruta telpiskajai vizualizēšanai noformēšanas procesā. Tikpat svarīga ir kartogrāfiskā materiāla izmantošana maršruta realizēšanas laikā. Karte (un citi kartogrāfisku materiālu veidi: attēli, kartoshēmas, plāni u.c.) ir viens no iespējamajiem maršrutu plānošanas instrumentiem, kā arī potenciāls navigācijas instruments. Ja runā par maršruta plānošanu, tad kartes tiek izmantotas gan maršruta teorētiskā nospraušanā, gan izpētes procesā, kā rezultātā tiek precīzi iezīmēta maršruta trase. Kartogrāfiskā materiāla izvēli maršruta plānošanai nosaka:

1. Tā pieejamība (cik un kādas ir konkrētajam apvidum pieejamās kartes, vai būs vajadzīgas vairākas kartes utt.);
2. Atbilstība plānojamajam maršrutam (kartes mērogs, reljefa attēlojums u.c.);
3. Informācijas daudzums kartē (ceļu un taku tīkls, apskates objekti) – norādītas tikai muižas, uzsvaru liekot uz pamešņiem;
4. Izdošanas gads, izdevējs (precīzitāte, ticamība, izdevēja pieredze) – autore izmantojusi divu veidu kartes, kas nav novecojušas – karšu izdevniecības “Jāņa sēta” ir detalizētāka lauku ceļu dēļ, Google Maps ir izveidots maršruts ar navigāciju. ;

Karte (drukātā vai elektroniskā formātā) ir būtisks ceļošanas instruments, tā ir komunikācijas līdzeklis, kas palīdz atklāt un iepazīt apceļojamo galamērķi, jo ceļotājs karti lieto gan pirms ceļojuma, gan procesā, gan atgriežoties mājas un analizējot piedzīvoto (Grīnfelde, 2010: 61). Darba autore izveidojusi divas kartes : mērogi ir vienādi, bet viena ir detalizētāka un otra (veidota izmantojot Google Maps) ir jau gatavs digitāls maršruts, ko var izsūtīt uz e-pastu vai īsziņas veidā uz tālr. nr., un maršrutu izbraukt, sekojot navigācijai, kas 21.gs. tūristam ir īpaši uzrunājoši, jo nav jāvelta laiks, lai iedziļinātos maršruta apskates objektu koordinātēs kartē.

Tā kā maršruts ir plānots auto – moto tūristiem, tad karte ir plānots skatīt elektroniski:
https://www.balticmaps.eu/lv/c_2811989.64-7956408.01-11/w_driving-2818755.67,7942415.64,2825548.26,7969287.31,2820261.04,7972406.91,2808934.65,7968640.21,2802856.63,7969364.46,2811446.21,7950604.76,2818722.83,7946959.19,2818755.67,7942415.64/bl_vektoru_karte, bet piedaloties ekskursijā dalībnieki var izmantot elektronisko karti, drukātu vai sekot gidam – 1.automašīna.

Navigācija ar Google Maps : <https://bit.ly/2LtdANO>

➤ **Vietas raksturojums**

Rūjienas draudzes novads (vācu: *Kirchspiel Rujen*) bija viens no 16 Vidzemes guberņas Valmieras apriņķa draudzes novadiem.

Rūjienas draudzes novadā 1782. un 1826. gadā atradās sekojošas muižas: Rūjienas mācītājmuiža, Rūjienas Lielā muiža, Ternejas muiža, Arakstes muiža, Dīķeru (Dūķeru) muiža, Endzeles muiža, Eriņu muiža, Ipiķu muiža, Jeru muiža, Juratas muiža, Ķoņu muiža, Lodes muiža, Naukšēnu muiža, Nurmu muiža, Oleru muiža, Paipes pusmuiža, Tēdiņu muiža, Virķēnu muiža, Ķirbeļu muiža, Plāteres muiža (Rūjienas novada pašvaldība, 2020).

Ekskursijas laikā iespējama papildus pakalpojumu nodrošināšana par atsevišķu samaksu, piem., ēdināšana un nakšņošana Rūjienas Lielajā muižā, iepriekš saskaņojot ar muižas īpašnieku. Tāpat ir iespējams vērot A.Dukura metāla kalšanu, individuāli ekskursiju pa Rūjienas Lielo muižu.

Ekskursijas maršrutu plānots reklamēt Rūjienas muižas Facebook lapā, Rūjienas pašvaldības mājaslapā, kā arī informāciju ievietot domubiedru grupās Facebook, kas ir saistītas ar pamestēju izpēti.

➤ **Ekskursijas izmaksas**

Ekskursiju paredzēts piedāvāt kā gida vadītu pasākumu, jo izveidojot karti un to publicējot, piedāvājot tūristiem patstāvīgi doties uz šīm vietām, zūd jēga pamestēju tūrismam : nav izziņas process, vietas ilgtspēja zūd, jo ne vienmēr objektu atrašanās vietas nonāk pie cilvēkiem, kuru nodomi ir tikai apskatīt objektu.

1.variants

Organizēt individuālas ekskursijas vienam transporta līdzeklim, kur vai nu gids dodas līdzi vienā automašīnā vai arī autobusā, vai gids dodas atsevišķi ar savu transportu.

3.tabula Ekskursijas izmaksas (autores veidota, 2021)

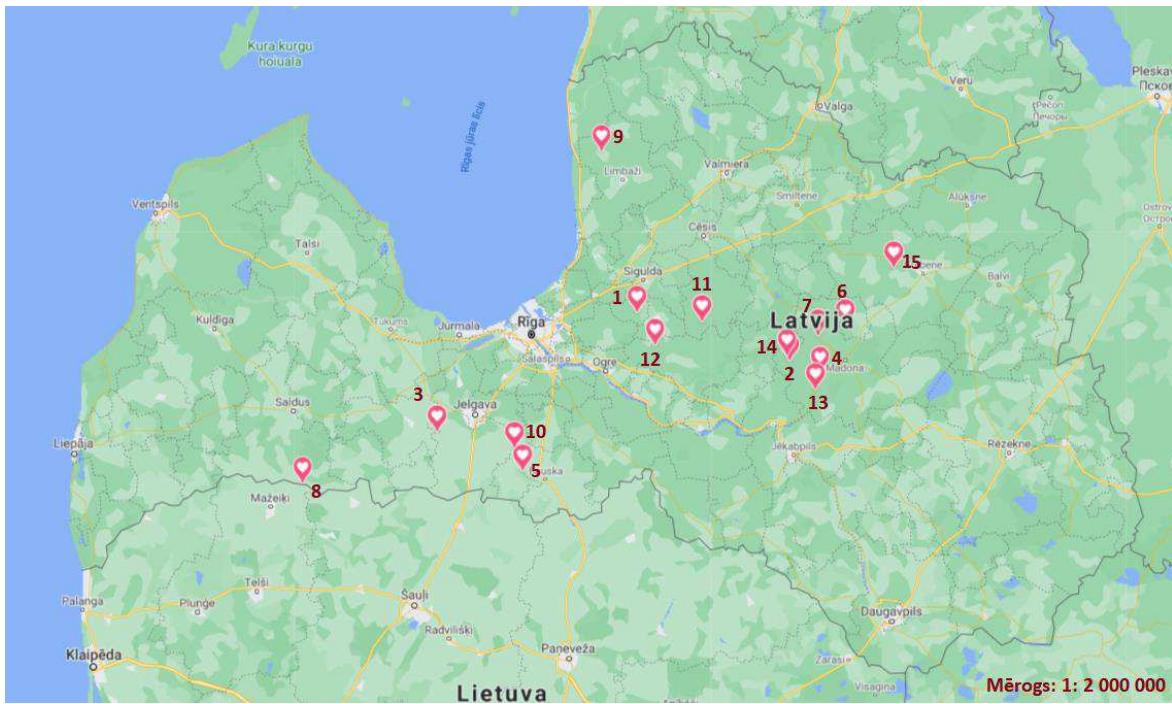
	Cena t.sk. PVN	Iedz.ienākumu nodoklis 20%	VSAOI 34,05%
Ekskursija ”Pierobežas piemirstās pērles” ar klientu transportu (līdz 10 pers.)	27,28 EUR	8,36 EUR	9,44 EUR
Ekskursija ”Pierobežas piemirstās pērles” ar gida transportu	41,16 EUR	12,54 EUR	14,15 EUR

2.variants

Ekskursijas paredzētas grupām līdz 5 automašīnām un līdz 10 pers., jo muižu kapacitāte ir kāda tā ir un ekskursija ir salīdzinoši ekskluzīvs pasākums ar legālu iespēju apskatīt un izzināt pierobežas muižas, pie tam vēl apskatot pašu pierobežu, apdzīvotās vietās. Līdzīgus maršrutus iespējams izstrādāt arī pārējos Latvijas reģionos, aplūkojot to, kas katrā vietā ir pamests un aplūkošanas vērts.

Ekskursijas sākotnēji organizēt, piemēram, biedrības “Rūjienas muiža” Facebook.com profilā, izveidojot pasākumu, līdzīgi kā to dara biedrība “Pamestā Latvija”. Ekskursijas dalībnieku skaits ir līdz 10 pers., ir noteikta diena, kad interesenti var pieteikties ekskursijai. Dalības maksa no pers. : 10,00 EUR. Gids no muižas uz muižu pārvietojas ar savu transporta līdzekli, bet dalībnieki seko. Tāpat tiek izsūtītas ar kartes ar apskates objektu atrašanās vietām.

Autore, līdzīgi kā ”Lauku ceļotājs” izveidojusi kartes paraugu ar 15 pamestām baznīcām Latvijas teritorijā, kas būtu viena no idejām, kā apkopot informāciju par kultūrvēsturiskajiem pamesteņiem. Šis nākotnē ir iespējams ekskursijas maršruts, tieši tāpat kā individuāls maršruts, kura laikā visas baznīcas var arī neapmeklēt.

5. attēls. 15 pamestas baznīcas Latvijas teritorijā. Mērogs: 1:2 000 000 (Autores veidots izmantojot Google Maps, 2021)

1. Zviedru baznīcas drupas
2. Vestienas evaņģēliski luteriskā baznīca
3. Glūdas pamestā baznīca
4. Bērzaunes pamestā baznīca
5. Mežotnes lut. baznīcas drupas
6. Kārzdabas pareizticīgo baznīca
7. Līderes pareizticīgo baznīca
8. Rubas luterānu baznīcas drupas
9. Viļķenes pareizticīgo baznīcas drupas
10. Salgales baznīcas drupas
11. Zaubes Sv.Nikolaja pareizticīgo baznīca
12. Suntažu pareizticīgo baznīcas drupas
13. Veckalsnavas luterānu baznīcas drupas
14. Tolkas pareizticīgo baznīcas drupas
15. Ērgļu pareizticīgo baznīcas drupas

15. Galgauskas Sv. Jāņa Kristītāja baznīca

Kartē iekļautie objekti nav secībā, tos ir iespējams apskatīt, taču autore iesaka objektu apskatīšanu saskaņot ar to īpašniekiem.

5.2.2. Pasākumi

Viens no veidiem, kā “atdzīvināt” vietu, ir organizēt koncertus, teātra izrādes u.tml. Tas var būt vienreizējs pasākums, tas var būt kā pasākumu cikls vai tradicionāls – reizi gadā, taču tas ir veids, kā apskatīt pamestu vietu, kā, iespējams, sagādāt papildus resursus vietas atjaunošanai/ uzturēšanai, piem., š.g. 13. augusta Rundāles novada Ziedoņu ciema iedzīvotajus un Bornsmindes muižas darbiniekus priecēja akustiskais koncerts «Atdzimšana» pie Bornsmindes muižas galvenās ieejas. Tagad gaidāmi vērienīgi muižas atjaunošanas darbi, sākot ar iekonservēšanu un beidzot ar atpūtas kompleksu (Kalējs, 2020).

SIA «Rīts-L» (īpašnieks) prokūrists Zigfrīds Rātfelders pastāstīja, ka šogad vēsturisko ēku ir plānots iekonservēt un, ja viss raiti darbosies, tad trīs gadu laikā vismaz daļēji muižu atjaunot (Kalējs, 2020).

«Pagaidām, kas gaidāms atjaunotajā muižas ēkā, ir daudz atkarīgs no vairākiem faktoriem – ir ideja veidot viesnīcu ar SPA, iespējams gaidāma sanatorija vai kāds rehabilitācijas centrs,» pastāstīja uzņēmuma pārstāvis. Pagaidām plānots muižu atjaunot ar ģimenes un draugu palīdzību, bet, ja vēl būs nepieciešamas «papildus darba rokas» aicināsim talkā vietējos iedzīvotajus (Kalējs, 2020).

Līdzīgu pasākumu rīkoja biedrība “Rūjienas muiža” 2020.g 5.jūnijā.

Industriālās mūzikas koncerts “Stāsts par Jonu”

Daudzi teorētiķi uzskata, ka organizēšana ir uzņēmuma struktūras veidošanas process, kas ļauj cilvēkiem efektīvi strādāt kopīgu mērķu sasniegšanai. Organizēšanas darbam nevar būt cits mērķis, kā vien tas, kas ir uzņēmumam vispār. Tāpēc konkrēti organizēšanas darba uzdevumi ir nosakāmi atkarība no uzņēmuma darbības stratēģijas (Pelše u.c., 2009). Arī autore uzskata, ka organizēšana ir svarīgākais faktors, jo bez plānošanas un lietu sadales pasākums var netikt īstenots.

Pasākumi tiek plānoti balstoties uz esošajām zināšanām tūrisma un pasākumu organizēšanas jomā, un tieši plānošanas daļā vissvarīgākais ir komanda, kas, autoresprāt, ir ļoti laba, jo biedrības biedriem patīk tas, ko viņi dara un visas ativitātes ir balstītas uz entuziasmu un prieku par paveikto, tāpat arī pašizaugsme ar jautājumiem – vai es to varu izdarīt? Arī A.

Šouuns un B. Perijs uzskata, ka pasākumu organizēšanā ļoti būtisks elements ir komandas veidošana. Sākuma instinkts mēdz būt, ka mūsu draugi var būt komandā, tomēr viņiem var nebūt nepieciešamās prasmes vai ir aizņemti. Jautājumi, uz kuriem meklētas atbildes pirms biedrības dibināšanas:

- Cik daudz laika pasākumu organizēšanai būs nepieciešama no katras cilvēka – vai viņi var ziedot šo laiku, lai padarītu darbu pienācīgi?
- Vai viņiem ir iepriekšēja pieredze – vai viņi ir darījuši ko līdzīgu, vai viņiem ir laba darba reputācija, piemēram, labā organizēšanā vai līdzekļu piesaistīšanā?
- Vai viņiem ir labas darba attiecības ar citiem cilvēkiem – vai viņi labi sapratīsies ar citiem. Ja viņiem ir vājas organizēšanas spējas, vai citam komandas biedram tā ir? (Shone u.c., 2013).

Vislielākās problēmas sagādā tieši pasākumu organizēšana – pienākumu sadale, jo bieži notiek tā, ka Dukurs gan performances, gan kādas konkrētas aktivitātes izdomā pēdējā brīdī un tad nākas improvizēt, piemēram, autoekskursijā pa Ziemeļlatvijas baznīcām – sākotnēji tas bija A.Dukura organizēts pasākums, bet tā kā viņš vēl pāris stundas par ekskursijas nebija sagatavojis tekstu, tad autore viņam palīdzēja ar to un novadīja daļu no ekskursijas.

Tāpat 22. un 23. jūnijā Rūjienas muižā tika filmēti sižeti divām dažādām filmā – I. Zviedris par rituāliem pierobežā, kurai pirmizrāde būs 2021.g. un A. Mūrnieks par Rūjienu, kurai pirmizrāde tāpat būs plānojas 2021.g. Arī šīs filmēšanas netika plānotas, filmētāji vienkārši ieradās filmēja notiekošo.

Būtiska pasākumu menedžmenta sastāvdaļa ir arī pasākuma norises izvērtēšana, kas notiek pēc katras no organizētajiem pasākumiem. Vērtēšana ir nepārtraukts process, kas ieņem vietu visā pasākuma gaitā. Pasākumu vērtēšana iedalās 5 fāzēs: pasākuma datu plānošana un identificēšana, datu ievākšana, ziņošana, izplatīšana. Pasākuma novērtēšanas procesam jābūt iepļānotam no paša pasākuma sākuma, un tas iesaistīs tādas resursu saistības kā personālu, laiku un budžetu. Tā kā datu vākšana var būt dārga, budžets dažreiz ir ierobežojošs faktors pasākuma novērtēšanas procesā (Alens, 2011). Pēc grāmatas „Festival and Special Event management” autoru domām, pasākuma novērtēšana ir kritiskās novērošanas process, pasākuma īstenošanas izmērišana (no angļu val.- measurement) un pārskats. Vērtēšanas procesam ir trīs atslēgfāzes:

- pirms-pasākuma novērtēšana, zināma kā priekšizpētes studēšana, kas notiek pirms

pasākuma, lai pārliecinātos, ka tas ir dzīvotspējīgs;

- monitoringa process, kas ieņem vietu pasākuma īstenošanas laikā, lai pārliecinātos, ka viss notiek kā ieplānots un vai ir nepieciešams veikt papildus darbības;
- pēc-pasākuma novērtēšana, kas fokusējas uz pasākuma iznākuma izvērtēšanu un to, kā pasākums var būt uzlabots (Alens, 2011).

Visbiežāk izmantotā ir tieši pēc-pasākuma jeb „post-event” novērtēšana (turpmāk – pasākuma novērtēšana). Pasākuma novērtēšana, pirmkārt, ir saistīta ar pasākuma objektīvo veiksmīgumu, ievācot un analizējot attiecīgos datus pasākuma organizēšanas procesā, un atsaucas uz iegūtajām mācībām un novērojumiem. Pasākuma novērtēšana var veidot pasākuma atspoguļojumu, apkopojot rezultātus, kas veikti saziņā ar galvenajiem steikholderiem. Van der Vagens (2001), Šouns un Perijs (2004) un Silvers (2004) identificē pasākuma novērtēšanas nozīmīgu funkciju skaitu. Tās ietver:

- rezultātu izvērtēšana (ekonomiskais viedoklis, mediju pārklājums, tūrisma rezultāti, sponsorēšanas labumi);
- pasākuma apmeklētāju demogrāfiskā profila izveide (no kurienes, vecums, dzimums, mārketinga stratēģiju rafinēšana);
- identificēt, kā pasākums var būt uzlabots (atrap vajās pusēs);
- pasākuma reputācijas uzlabošana (ziņot medijiem par gala atskaitēm);
- pasākuma vadības procesa novērtēšana,(vadības analīze) (Alens, 2011).

Tipiskas pasākumu organizēšanas kļūdas :

- Neatbilstoša mērķauditorija – šī nav bijusi problēma, jo mērķauditorija ir pareizi noteikta un šīs mērķauditorijas virzienā tiek vērstas reklāmas un aktivitātes sociālajos tīklos
- Neveiksmīgi sastādīta programma;
- Neatbilstošas telpas – šī arī nav bijusi problēma, jo apmeklētāji ir informēti par muižas tehnisko stāvokli un līdz šim nekādu starpgadījumu nav bijis;

- Nepietiekami resursi – ar šo problēmu ir nācies saskarties, jo cilvēkresursi ir tie, kas mēdz pietrūkt gan darbojoties, gan plānojot – principā pietrūkst vēl viens cilvēks, kas būtu gatavs darboties Rūjienas muižā;
- Tehnisko iespēju pārvērtēšana – šī nav bijusi problēma, bet ir bijis, piem., pasākumā “Stāsts par Jonu” – nodega viena no Stropa pultīm, kas nepieciešama mūzikas atskaņošanai, taču problēma ātri tika atrisināta ar vietējo iedzīvotāju palīdzību un tehnikas aizlienēšanu;
- Haotisms – šī ir vislielākā problēma, jo mākslinieks A. Dukurs ir ļoti haotisks, un ir tik daudz ideju, ka ne vienmēr tiek apspriests kā tās vislabāk realizēt, un kad pienāk pasākums, tad ļoti ātri šīs lietas ir jārisina – pietrūkst konkrētības un striktas turēšanās pie plāna;
- Par vēlu piesaistīti papildspēki u.c. (Alens u.c., 2011)

Lai pasākums būtu veiksmīgs, tam jābūt skaidrām pasākuma pamatvērtībām; mērķiem, virzībai; saprotamam, ka tas veidots īpaši apmeklētājiem; atšķirībai no citiem pasākumiem; jābūt iedvesmojošam, labi noorganizētam un spējīgam būt interesantam visos līmenos (Šilaua, 2020).

Pasākuma “Stāsts par Jonu” analīze

Industriālās mūzikas koncerts ar performances mākslas elementiem norisinājās š.g. 5.jūnijā. Industriālo mūziku nodrošināja frīdvalds un Strops, kas speciāli šim pasākumam bija sakomponējuši skaņdarbu ciklu ar tieši tādu pašu nosaukumu. Performances mākslu nodrošināja Dukurs un praktikante. Ilgums: 1h. Pēc koncerta daļa apmeklētāju nakšņoja Rūjienas muižā, un pēc pasākuma bija arī diskotēka ar DJ Skarbumu un radošās sarunas ar māksliniekiem. Koncerts norisinājās muižas parkā, diskotēka un pārējais -muižā (Šilaua, 2020).

Pasākums sākotnēji tika plānots aprīļa vidū, taču saistībā ar pandēmiju un ārkārtas stāvokli valstī, pasākums tika pārceelts un laiku, kad to bija iespējams rīkot.

Pasākums tika rīkots, ievērojot šī brīža izklaides industrijas tendences:

- Autentiskums: industriālās mūzikas koncerts reģionā ar metālmākslu un uguns performances elementiem; tika radīti jauni mākslas darbi
- Liela daļa no apmeklētājiem ir no Rīgas vegānu/veģetāriesu komūnas, arī “Free Rīga” - Lastādijas komūnas, kas ievēro ilgtspējīgu dzīvesveidu un resursu ekonomēšanu, piem., pārvietojoties izmanto sabiedrisko transportu, ja pārvietojas ar privāto transportu, tad tas vienmēr ir aizņemts – nav brīvu vietu, brauc grupās.
- Reklāma tikai sociālajos tīkos un “no mutes mutē” – ilgtspējīgi un netiek izmantoti

lieki resursi.

Pasākuma mērķauditorija:

Pieaugušie (25 ↑) brīvdomātāji - domā par ilgtspēju, resursu jēgpilnu izmantošanu. Meklē vēl neatklātas vietas, ko apmeklēt. Svarīga atmosfēra, ne tik ļoti pati izklaide. Izmanto digitālās platformas informācijas meklēšanai, viedokļu apmaiņai u.tml.

Rūjienas Lielā muiža ir vēl neatklāts mantojums, kas piesaista ar ekscentriskā īpašnieka A.Dukura mākslu un dzīves uztveri. Vieta, kur pulcēties cilvēkiem, kam svarīga ir atmosfēra un ideja – haoss (Šilaua, 2020).

Rūjienas Lielā muiža pati par sevi nav ne īpaši zināms apskates objekts, ne mākslas telpa, biedrība vēl joprojām “taustās” pasākumu rīkošanā, tāpēc ieeja bija bezmaksas, taču nākotnē tiek plānots arī sākt prasīt ieejas maksu, lai sākumā vismaz varētu samaksāt māksliniekiem, kas būtu arī viena no piesaistēm pasākumam (Šilaua, 2020).

Šajā pasākumā visi mākslinieki - frīdvalds, Strops, DJ Skarbums, Dukurs pasākumā piedalījās neprasot samaksu par savu darbu. Mūzikas aparatūra bija personīgā, tāpēc nebija lieku izdevumu; lielākoties tika izmantoti esošie resursi ar minimālu finansiālu ieguldījumu no rīkotāju puses.

Pasākums lielākoties tika reklamēts sociālajos tīklos - Facebook, Google biznesa profilā. Tika ievietota reklāma arī “Rūjienas vēstnesī”, kam jāpateicas A. Dukura sievai I. Dukurei, kura ir galvenā šī laikraksta redaktore.

Reklāma tika izvietota Facebook lapā un daļa viesu tika uzaicināti privāti. Pasākuma Facebook lapu iespējams aplūkot [Https://www.facebook.com/events/2534535673314120](https://www.facebook.com/events/2534535673314120). Tika izveidots plakāts, kas tika saskaņots ar māksliniekiem. Pasākuma plakāts bija vienkāršs, ar maz informāciju par pašu pasākumu – vairāk vizuāli uzrunājošs. Ideja par pasākuma nosaukumu radās prāta vētrā, runājot ar Dukuru. Stāsts par Jonu ir bibliisks - Jonu aprij zivs, pēcāk viņu izglābj ticība un viņš izklūst no zivs vēdera, tāpēc arī plakātā ir asaka. Attēls ņemts no bezmaksas internetā pieejamajiem attēliem, lai nebūtu autortiesību pārkāpumu un nerastos jautājumi par attēla autoriem vai tml. Tā kā plakāts pats par sevi ir lakonisks, tad pasākuma aprakstā ir vairāk informācijas, par to kas notiks (Šilaua, 2020).

“Stāsts par Jonu” notika laikā, kad Latvijā bija karantīna saistībā ar COVID-19, tad tika ievērota 2 m distance, pasākumā kopā piedalījās 22 pers.; tika ievēroti visi drošības noteikumi. Pasākums norisinājās ārā, tāpēc bija viegli nodrošināt nepieciešamo distanci un veikt pārējos valstī noteiktos drošības pasākumus. Pēc industriālās mūzikas koncerta bija

diskotēka ar DJ Skarbumu, taču muižas zāle ir liela, un arī tur visi noteikumi tika ievēroti (Šilaua, 2020).

Apkopojojot iepriekš minēto, pasākums bija izdevies. Kā jau visos no notikušajiem pasākumiem, arī šajā daudz bija improvizācijas elementu tieši performances ziņā, taču bez tā neiztikt, un tas, autoresprāt, uzlabo radošumu. Autore secina, ka piedaloties dažādiem māksliniekiem, muiža var piedāvāt bagātīgāku kultūras pasākumu piedāvājumu gan mērķauditorijai, gan vietējiem iedzīvotājiem, līdz ar to papildinot Rūjienas un Ziemeļvidzemes kultūras pasākumu piedāvājumu (Šilaua, 2020).

Šo pasākumu nepieciešams izveidot kā ik gadēju pasākumu vasaras sākumā, tikai ar ieejas maksu, lai sākotnēji varētu samaksāt pasākuma dalībniekiem, nodrošināt nepieciešamos materiālus. Mārketinga aktivitātes norisināsies sociālajos tīklos, kas ir bezmaksas.

Nemot vērā pandēmiju Latvijā un pasaule, par iespēju to rīkot šogad nav skaidrs. Darba autore uzskicējusi aptuvenos ienākumus un izdevumus nākamā šāda veida pasākumu rīkošanā:

Izmaksas

	Atalgojums (bruto)	Alga (neto)	Nodokļi (soc. iemaksas – 34,09%, iedzīv. ienākumu nod, 20%)
Algas mūzikā (Arnis Dreimanis, frīdvalds, Strops)	60,00 EUR	41,16 EUR	34,09% - 14,15 EUR 20% - 12,54 EUR

Elektrība – 150 kWh – 22,71 EUR (Elektrum)

KOPĀ: 180,00 EUR (3 mākslinieku algas) + elektrība 22,71 EUR

Ieņēmumi

Nepieciešami 29 apmeklētāji, lai biletēs cena esot 7,00 EUR segtu izmaksas. Pasākums sākotnēji ir domāts nelielam apmeklētāju skaitam, nav domāts kā masu pasākums.

5.2.3. Pamestenis kā blakusprodukts

Šajā apakšnodaļā darba autore piedāvā ieskatu pamesteņu kā tūrisma blakusprodukta komercializēšanai. Ar vārdu “blakusprodukts” šajā gadījumā saprasta ēka vai vieta, kas nav galvenā tūrisma piesaiste, bet ir sekundāra, piemēram, pamesta ēka, kur notiek koncerts, lai gan koncerts ir galvenā piesaiste.

5.2.3.1. Pamestu ēku “atdzīvināšana” kultūras pasākumiem

Pamestas ēkas salīdzinoši labā stāvokli ir lieliska vieta, kur rīkot koncertus, izstādes un tml. pasākumus. Pasaulē un Eiropā šāda pieredze ir, arī Rīgā biedrība, kas ar to nodarbojas, Valmierā pirms gadiem pamesta ēka tika izmantota šādām vajadzībām.

“Nepabeigtais debesskrāpis”, "Mālene" vai vienkārši "Skrāpītis" - tā savulaik Valmieras jaunieši sauca kādu nepabeigtu ēku nelielas plavas vidū. Ēka vēl joprojām atrodas Mālu ielā 2, Valmierā, taču nekāda mākslinieciska vai saimnieciska darbība tur vairs nenotiek. Ēkai nebija elektrības, kanalizācijas un centrālās apkures, bet tas netraucēja īpašniekiem tajā dot patvērumu Valmieras pagrīdes vai alternatīvās kultūras baudītājiem. Padomju laikā ēka piederēja komunālo uzņēmumu kombinātam, vēlāk to pārnēma Valmieras pašvaldība, no kuras Edvīna Lazdiņa tēvs Ervīns, maksājot ar sertifikātiem, iegādājās savā īpašumā. Vairākus gadus nams stāvēja tukšs, līdz tajā sāka saimniekot Edvīns Lazdiņš ar domubiedriem. Iepriekš viņš strādāja Valmieras drāmas teātrī par skatuves darbinieku, no kurienes arī šajā vietā tika daudz rekvizītu.

“Māja bija nepabeigta, un tajā varēja ieklūt jebkurš. Lai mums neuzliktu par to sodu, sākām taisīt ciet logus, bet sapratām — lai arī kā tos aizdarītu, vienmēr kāds tos izdauzīs un mēģinās ēkā ieklūt. Radās doma, ka namā ir vajadzīgas kādas aktivitātes”: tā E. Lazdiņš. “Māja bija pilnībā neapdzīvota, pilnībā bez logiem, pilnībā bez jeb kā. Viss ir savākts pēc kaut kā, kas paliek pāri citur. Salikts vienkopus vienā mājā. Radīta šāda vieta, kas ir brīva no jebkuriem aizspriedumiem un savā būtībā ir brīva,” stāsta Edvīns.

“2008. gadā ēkā uzstājās ap 20 dīdžēju no visas Latvijas. Sanāca ļoti daudz cilvēku, un tad sapratām, ka tas sabiedrībai ir vajadzīgs. Pārreģistrējām Vidzemes nekomerciālās kultūras un mākslas centru/biedrību «P.R.I.M.U.S.» uz Nepabeigtā debesskrāpja telpām un turpinājām darboties. Piecu gadu laikā pie mums ir uzstājušies mākslinieki no visas pasaules” (Lūsa, 2013).

“Kā stāsta Edvīns, koncerti "Skrāpītī", iespējams, vairs nenotiks. Ēka esot pārāk nedroša, turklāt ir pamatīgi palielinājies nekustamā īpašuma nodoklis. (Apakšnodaļā 2.1 minēts

likums, kas “ar 2013.gadu pašvaldībām ir deleģētas tiesības ar saistošiem noteikumiem noteikt nodokļa likmi no 0,2 līdz 3,0 procentiem no nekustamā īpašuma kadastrālās vērtības. Nodokļa likme var pārsniegt 1,5 procentu robežu tikai gadījumos, ja nekustamais īpašums netiek apsaimniekots atbilstoši normatīvajos aktos noteiktajai kārtībai” (Latvijas Republikas Finanšu Ministrija. 2020). Taču alternatīvās grupas bez skatuves nepaliks, jo Edvīns plāno pasākumus pārceļt uz viņa ģimenei piederošu angāru Valmieras centrā” (Klūga, 2014). Tieši tā, kā ēkas īpašnieks teica pirms 6 gadiem arī notika, taču arī angārā, kur atradās alternatīvās atpūtas vieta “Tautas harmonijas centrs”, šai darbības formai nebija ilgs mūžs un no šī gada “Tautas harmonijas centrs” savu darbu pārtrauca, lai gan neregulāri organizē koncertus, bet nu jau kā “Live Art” ar citu ievirzi – ne vairs alternatīvu.

Darba autore apmeklējusi abas iepriekšminētās atpūtas vietas un var apgalvot, ka alternatīvās kultūras cienītāji ir pietiekami, taču:

- 1) Šīs kultūras pārstāvju maksātspēja nav tik liela, lai lokālā mērogā ar to varētu pelnīt, visdrīzāk segt visas (ar pasākumiem saistītās) izmaksas un viss;
- 2) Nepareizas mārketinga aktivitātes un izmaksu kalkulācija: nepieciešama ieejas bilešu cenu palielināšana, lai sāktu pelnīt, jo “Tautas harmonijas centrs” kā alternatīvās kultūras vieta Valmierā bija vienīgā. Autore apmeklējusi vairākus pasākumus, un ieejas maksas vienmēr bijušas ne augstākas kā 5,00 EUR. Nemot vērā, faktu, ka “Tautas harmonijas centrā” uzstājās tādas grupas kā Oranžās brīvdienas, Inokentijss Mārpls, Jūdas graši u.c. pasākumu rīkotāji varēja palielināt bilešu cenas, turpinot iespējamo darbību.

Šobrīd viszināmākie, kas nodarbojas ar ēku “atdzīvināšanu” ir biedrība “Free Riga”. 2013. gadā vairāki entuziasti no kultūras un pilsētpētniecības nozarēm sāka organizēt aktivitātes, lai varētu atvērt rīdziniekiem ēkas, kas netiek izmantotas un nodrošinātu telpas tiem, kas realizē sabiedrisku darbību, strādā kultūras jomā, palīdz sociāli mazāk aizsargātām sabiedrības grupām un maznodrošinātajiem, meklā jaunus risinājumus vai uzsāk inovatīvus projektus. Dažu gadu laikā “Free Riga” ir atvērusi 7 privātīpašumus Rīgā ar kopumā vairāk nekā 20 000 m². Ir uzsakta radošo kvartālu veidošana Tallinas ielā 10 (Tallinas ielas kvartāls) un Puškina ielā 10 un Turgēņeva ielā 13, 15 un 17 (Lastādijas kvartāls), pāris gadus ir darbojušās radošās teritorijas Dzirnavu ielā 27 (D27), Ūdens ielā 2 (Zunda dārzs), Līksnas ielā 26 un Vecrīgā – Kalēju ielā 57 un Alksnāju ielā 16, kas ļāvis attīstīt pagaidu lietošanas modeli. Šajā procesā esam saņēmuši atbalstu gan no iedzīvotājiem, gan Rīgas domes un dažādu jomu profesionāļiem. Mēs mēģinām veikt uzlabojumus pilsētā, kas

patīk ne tikai mums, bet ir vajadzīgi arī citiem mūsu pilsētā. Pašlaik “Free Riga” lietošanā ir nodoti pieci īpašumi. 2020. gada augustā tika noslēgts līgums ar Rīgas Tehnisko universitāti par tās bijušās mācību ēkas nomu uz 25 gadiem pie Ķīsezera, Viskaļu ielā 36 (Free Riga, 2020).

Rīga, autoresprāt, ir vispateicīgākā pasākumu rīkošanā pamestās ēkās, jo:

- 1) mērķauditorija ir vistuvāk, ka nodrošina lielāku pasākumu apmeklējumu;
- 2) Rīgā ir daudz pamestu un tukšu ēku, kas kādam pieder, un ko iespējams izmantot lietderīgi. Pēc Mārča Rubeņa, viena no «Free Riga» dibinātājiem, aplēsēm Rīgas vēsturiskajā centrā ir 500 līdz 1000 tukšu ēku (Lībiete, 2018).

5.2.2.2. Izlaušanās spēle “Spoku pilsēta”

Darba autore uzskata, ka viens no veidiem, kā pamestas ēkas izmantot tūrismā, ir izmantot izlaušanā spēli vai lāzera peintbolu. Abi minētie ir salīdzinoši populāri izklaides veidi, īpaši pēdējo 5 gadu laikā. Tā kā izvēlētā vieta (Kuprava) ir salīdzinoši tālu no Rīgas, tad šis pamesteņu tūrisms ir jāpiedāvā kā komplekss piedāvājums ar nakšņošanu un citiem nepieciešamajiem pakalpojumiem.

Izlaušanās spēle ir interaktīva un intuitīva reālas dzīves spēle, kas prasa koncentrēšanos, prasmi rast risinājumus un iemaņas strādāt komandā neparastos apstākļos. Spēlētāju komanda vienā vai vairākās telpās kopīgi atklāj pavedienus, risina mīklas un veic uzdevumus, lai progresētu un sasniegtu noteiktu mērķi ierobežotā laika periodā (Nicholson, 2015). Bēgšanas istabas kļuva populāras Ziemeļamerikā, Eiropā un Austrumāzijā 2010. gados. Pastāvīgas izlaušanās spēļu vietas vispirms tika atvērtas Āzijā un vēlāk sekoja Ungārijā, Serbijā, Austrālijā, Jaunzēlandē, Krievijā un Dienvidamerikā (Raspopina, 2015).

Bēgšanas jeb izlaušanās spēles ir populāras brīvā laika pavadīšanas aktivitātes. Spēlētāji ir ieslēgti telpā/ vietā, un tiem secībā jāatrisina vairākas mīklas, lai izbēgtu. 3-7 spēlētāju grupas (vidēji 4,58) ir telpā, no kurās noteiktā laika posmā ir “jāizbēg”; parasti viena stunda. Izlaušanās spēlēs parasti eksistē vairākas pieejamības problēmas, ieskaitot fiziskās un maņu barjeras, kas rodas spēlējot, t.i., nespēja uztvert objektus vai norādes apkārtējā telpā. Pēdējos gados ir iekļauta vairāk tehnoloģiju izlaušanās spēļu telpās, tās kļūst arvien izsmalcinātākas un dizaineri mēģina radīt aizraujošāku pieredzi. 90% no šīm spēlēm ir tēma, piem. šausmu filma, cietums, kara laiks u.tml.. Agrāk telpas (1. paaudze) sastāvēja tikai no fiziskām slēdzenēm, bet mūsdienās telpas (2. paaudze) ir elektroniski un tehniski komponenti, lai attīstītu stāstījumu un palielinātu iesaistes pieredzi. Bēgšanas istabās mērkis ir spēlētājiem

iekļūt stāvoklī, kurā viņš ir daļa no spēles realitātes. Spēlētāji spēlē nav vieni, spēļu meistars vada spēlētājus priedzē un var sazināties ar viņiem, izmantojot dažādus līdzekļus, piemēram, mutiski, izmantojot radioaparātus, vai vizuāli- uz TV ekrāna iekšpusē telpā. Tas nodrošina, ka spēlētāji nav nobijušies vai neapmierināti, ja viņi, mēģinot izlauzties, negūst panākumus. Uz spēli balstītas mācības var būt ļoti efektīvi mācot abstraktus jēdzienus, tiem piešķirot realitātes izjūtu un lielāku izpratni. Latvijas teritorijā, cik darba autore pētījusi, ir tikai izklaidējošas izlaušanās spēles, kur var būt iekļauta arī izziņas puse, taču tas nav prioritāri. Pasaulē tiek piedāvātas izlaušanās spēles (tieši mācību nolūkam), kas sniedz ieguvumus mācīšanās procesā un veiksmīgi ļauj iedziļināties dažādās tēmās. Borrego u.c. izveidojuši izlaušanās spēli, kurā iesaistās universitātes studenti, kuri studē tīklu un informācijas tehnoloģijas. Pēc šīs izlaušanās pieredzes studenti ziņoja par motivācijas pieaugumu un vēlmi mācīties. Ir izveidota atvērtā avota platforma “*Escape Room Kit*”, kas nodrošina un palīdz šo izlaušanās pieredzi integrēt mācīšanās procesā, lai pedagogi no dažādiem izglītības līmeņiem varētu to izmantot, piemēram, evakuācijas telpās, mainot dažādas mācības tēmas, piemēram, 1. pasaules karš (Menzies, 2019:510). Autoresprāt, šis ir viens no lētākajiem veidiem kā pārdod pamesteni, t.i., izmantot jau esošu ēku vai būvi, tajā ieviešot “dzīvību”. Protams, ne visās ēkās tas ir iespējams, bet, nemot vērā faktu, ka Latvijas teritorijā ir vēl šīs tas saglabājies no pamesta militāra mantojuma (atvērta tipa), tad to varētu izmantot, piem., lāzerpeintpolam, bet ēkas, kurās ir iespējams uzturēties, neapdraudot dzīvību, var rīkot izlaušanās spēli. Parasti izlaušanās spēles ilgst stundu, bet pamesteņu gadījumā šīs spēlēs varētu būt ilgākas, ja tiktu piedāvāta ne tikai viena vai divas istabas vai telpas, bet ēka kopumā.

Darba autore uzskata, ka ļoti interesanta un piemērota vieta ir Kuprava, kas dažādos avotos nosaukta par “Latvijas spoku pilsētu” (AS Delfi, 2018) vai “Latgales spoku pilsētu” (TVNET, 2017). Šāda veida popularitāte izlaušanās spēlei nāk par labu, jo vieta jau zināma kā spoku pilsēta.

Kupravas pagasts atrodas Viļakas novada rietumu daļā. Kupravas pagasts pēc platības ir pats mazākais pagasts ne tikai Viļakas novadā, bet arī Latvijā. Tā teritorija ir 3,7 km², iedzīvotāju skaits – 337 (uz 01.01.2020.).

Kuprava divdesmitā gadsimta sākumā bija neliela sādža pie dzelzceļa stacijas. 20. gadsimta 60.-70. gados izveidojās par pilsēciematu pie vienas no lielākajām padomju laika drenu cauruļu rūpnīcām. Kupravas atradnes mālus izmantoja drenu cauruļu, keramzīta oļu un fasādes kieģeļu ražošanai. 1992. gadā atradnes izmantošana pārtraukta.

Kupravā tuvu viena otrai atrodas dzīvojamā, sabiedriskā un ražošanas zona. Ciemata centrā atrodas daudzdzīvokļu mājas. Kupravas pagastā lielu daļu aizņem bijušās rūpnīcas ēkas un būves. Pagasta centrā darbojas pagasta pārvalde, bibliotēka, doktorāts un pasta nodaļa (Orupe, 2014) .

Kuprava kā apdzīvota vieta būtu pateicīga šādai izlaušanās spēlei, taču to realizēt būtu ļoti problemātiski, jo tā ir apdzīvota. Kupravā gan daudzdzīvokļu ēkas, gan pamestā skola, gan bijušās rūpnīcas ēkas pieder pašvaldībai. Ir iespēja organizēt izlaušanās spēli, teiksim pa vienu no tukšajām daudzdzīvokļu ēkām. Tāpat izmaksu ziņā tas būtu dārgi, jo Kuprava ir tālu no galvaspilsētas, pagaidām nav nepieciešamās tūrisma infrastruktūras.

Darba autore sazinājās ar Viļakas novada pašvaldību, kuras sastāvā ietilpst Kuprava. Šobrīd tūrismā aktuālākās darbības ir :

- 1) Viļakas novada dome šobrīd realizē projektu Green Way Riga – Pskov pa bijušo dzelzceļa līniju, kas iet arī gar Kupravu. Šogad tur tiks nomarķēts velo maršruts.
- 2) Atsevišķām interesentu grupām organizē ekskursijas pa Kurpravu (Zeltkalne, 2021).

Nobeigums

Latvijas teritorija ir ļoti labvēlīgs vēsturiskais fons, lai izveidotu pamesteņu tūrisma piedāvājumus, taču laika periods kopš Latvijas neatkarības atjaunošanas līdz šim brīdim ir ļoti maz labi saglabājušies objekti, kas būtu maz postīti. Arī pamesteņu pētnieki atzīst, ka šis laiks, lai sāktu nodarboties ar šo nodarbi ir par vēlu, taču autore uzskata, ka ir objekti, kurus ir vērts apskatīt arī mūsdienās.

Pētījuma mērķi tika sasniegti, atbildot uz pētījuma jautājumiem. Apkopota un analizēta informāciju par esošo situāciju pamesteņu tūrismā, tā piedāvājumu, kā arī izzināti visefektīvkie veidi, kā pārdot pamesteņu tūrismu, izveidojot piedāvājumus; izstrādāti priekšlikumi pamesteņu tūrisma komerciālizācijai. piedāvājumu – ekskursiju un pasākumu. Balstoties uz iegūto materiālu, kā arī respondentu viedokļiem un autores novērojumiem, izstrādāti divi priekšlikumi pamesteņu tūrisma pārdošanai.

Secinājumi

1. Latvijas teritorijā ir bijuši labvēlīgi apstākļi, lai rastos pamesteņi; pamestenis - neapdzīvota, neapsaimniekota un/ vai nopietni nolietojusies ēka vai teritorija, kurai raksturīgs nekopts un/ vai vidi degradējošs tēls. Pēdējos 30 gadu laikā, pēc otrās neatkarības atgūšanas, dažādu ekonomisko un socioekonomisko iemeslu dēļ Latvijas teritorijā radušies dažādi pamesteņi un tas turpinās arī mūsdienās. Ja pēc padomju armijas aiziesšanas no Latvijas teritorijas palika daudz neizmantota militārā mantojuma, tad šobrīd tās ir viensētas un pamestas daudzdzīvokļu ēkas, pateicoties demogrāfiskajai situācijai, emigrācijai un Latvijas novecošanās procesam.
2. Lauku viensētas un padomju laikos celtās daudzdzīvokļu mājas ir, autoresprāt, visperspektīvkie pamesteņu tūrisma apskates objekti, īpaši nākotnē, jo, piem., militārais mantojums un tml. objekti ir bēdīgā stāvoklī, bieži vien tie ir “izsaimniekoti”, līdz ar to vairs nav interesanti apskatei, bet tas tikpat lielā mērā ir atkarīgs no pamestenu tūrista motivācijas.
3. Autores radītā definīcija: „Pamesteņu tūrisms: cilvēka radītu struktūru izpēte, parasti – pamestu drupu vai ikdienā „neredzamo” cilvēka radītās vides elementu izpēte, dokumentēšana un „izdzīvošana”, ne vienmēr iekļaujot likumpārkāpšanu.“ Ir daudz definīciju angļu valodā, taču termins ir cits – *urban exploration*, kas tulkojumā ir pilsētvides izpēte, kas precīzi neatbilst jaunajam terminam RURBEX.

4. Līdz šim Latvijā šis tūrisma veids nav definēts, līdz ar to nav arī pētīts, darba autore atrada vienu akadēmisku publikāciju par pamestu ēku izpēti, bet ne saistībā ar tūrismu.
5. Pamesteņu tūrisma iedalījums, tāpat kā termins līdz darba izstrādei nebija, tāpēc autore izveidojusi Latvijas pamesteņu tūrisma iedalījumu. Katrā valstī tas mēdz atšķirties, balstoties uz politisko un ekonomisko situāciju un vēsturisko aspektu.
6. Latvijas teritorijā pamesteņu tūrisms notiek, taču nav nekādas statistikas, par to, cik daudz cilvēku tūrisma nolūkos apmeklē pamestas ēkas. Tāpat ir arī pieejami gidi pakalpojumi, arī biedrības un apvienības, kas šo tūrisma veidu organizē, taču tieši tāpat nav nekādas informācijas par to, kādos apmēros tas notiek.
7. Pētījuma pieredze liecina, ka vislielākais skaits pamesteņu pētnieku izpētēs dadas nelielās domubiedru grupās, kuru skaitu izkontrolēt būtu neiespējami. Nemot vērā faktu, kas šis tūrisma veids mēdz būt nelikumīgs, tad visticamāk arī nākotnē varēs noteikt tikai aptuveno aktīvo pētnieku skaitu.
8. Pasaulē pamesteņu tūrisms tāpat kā Latvijas teritorijā populārs kļuvis pēdējo 30 gadu laikā, pateicoties interneta sniegtajām iespējām., t.i. forumiem, piekļuvei satelīt kartēm u.tml. Pasaulē šis tūrisma veids tiek rīkots, bet situācija ir līdzīga kā Latvijas teritorijā, tikai apskates objektu veidi katrā valstī atšķiras.
9. Pamesteņu tūrismam ir potenciāls, tas var būt ilgtspējīgs, jo saglabā un iemūžina vēsturiskas vērtības, dokumentē cilvēku sadzīvi. Šim tūrisma veidam raksturīga izziņa un ievirze uz antropoloģiju.
10. Veicot 40 ārzemju pētījumu apkopošanu un analīzi, saistībā ar pamesteņu tūristu motivācijām un pilsētvides izpētes tūrisma definīciju, autore secinājusi, ka definīcijas ir līdzīgas ar autores izveidoto, taču katrs autors šo tūrisma veidu apskata no sev interesējošās pusēs, līdz ar to ari definīcijās ir nelielas izmaiņas.
11. Veicot galveno pamesteņu tūristu motivāciju apkopošanu, visvairāk minētās ir zinātkāre (minēta 23 pētījumos), nostalgija par aizgājušo; raksturīgas romantisma iezīmes (19 pētījumos), vēlme iemūžināt vietas fotogrāfijās (9 pētījumos). Autoresprāt, visas motivācijas var būt saistītas, taču vēl var minēt adrenalīna gūšanu, kas saistīts ar likumu pārkāpšanu un interesi par kultūrvēsturi.
12. Šī nodarbe Latvijas teritorijā tiek rīkota un organizēta, taču lielākoties nelikumīgi, jo cilvēkiem nav ne vēlme meklēt ēkas vai vietu īpašnieku, ne ko saskaņot un tērēt savu laiku tam, tāpēc vienkāršāk ir apmeklēt vietu un ēku, pārkāpjot īpašuma robežas. Jāmin, ja pamesteņu tūrista motivācija ir adrenalīna gūšana, tad saskaņošana jebkurā

gadījumā nav opcija. Saskaņošana ir visbūtiskākā, lai varētu oficiāli organizēt ekskursijas un līdzīgus tūrisma piedāvājumus .

13. Pamesteņu tūrismu organizēt likumīgi ir laikietilpīgi un ne vienmēr iespējami, jo jāmeklē ēku vai vietu īpašnieki, jāmēģina saskaņot apskate, kas ir problemātiski datu regulas dēļ. Komunikācijas trūkuma dēļ, kā arī informācija ir ļoti ierobežota par ēku īpašniekiem, līdz ar to reizēm pat nav iespējams noskaidrot īpašnieku, lai būtu ar ko saskaņot.
14. Tāpat ne vienmēr pamesteņu īpašnieki vēlas komunicēt, un kādu ļaut apmeklēt savā īpašumā, jo, pieņemsim, ja kādā pamestā vietā notiek negadījums ar tur iekļuvušajiem cilvēkiem, arī īpašnieks ir atbildīgs par to, ēkā vai vietā, kas apdraud dzīvību, ir bijušas iespējas iekļūt nepiederošām personām. Šis tūrisma veids bieži saistās ar vandālismu un ko negatīvu, jo sabiedrība nav informāta par to, ka šis tūrisma veids ir izzinošs, ka tie cilvēki, kas zog un posta pamesteņus ar šo tūrisma veidu nav nekādi saistīti.
15. Pamesteņu pētnieki nebūs tie, kas piedalīsies organizētās ekskursijās, jo, lielākotes visiem, kurus autore intervēja, jau gatavs tūrisma produkts neinteresē. Pazūd adrenalīns, vietu meklēšanas process u.tml. Tāpat ne visi pamesti objekti ir piemēroti apskatei dažādu apstākļu dēļ, tāpēc ir daļa, kurus var mēģināt komercializēt un daļa, kas tā arī paliks individuālai un iespējams pretlikumīgai apskatei.
16. Autore izstrādājusi ekskursijas maršrutu, iespējamu interaktīvas kartes (ar pamestām baznīcām) uzmetumu, pasākumu, parādot, ka šo tūrisma veidu ir iespējams komercializēt dažādos veidos.

Priekšlikumi

1. Izveidot pāris maršrutus, kur apskate jau ir saskaņota ar ēku īpašniekiem, jo darba izpēte laikā autore ir atradusi vairākus maršrutus vai atsevišķus objektus, ko kā tūrisma objektus ir minējuši un piedāvājuši tādi ziņu portāli kā www.delfi.lv, bet nav minēts vai to apskate ir likumīga vai ne. “Lauku ceļotājs” piedāvā dažādus maršrutus laiku teritorijas, tāpēc arī šī asociācija piedāvā “ceļojuma maršruta sastādīšanu un pakalpojumu rezervēšanu individuāliem ceļotājiem”(Lauku ceļotājs, 2020).
2. Turpināt apkopot pamesteņu tūrisma piedāvājumu – likumīgos apskates objektus un informāciju par pamesteņu gidiem un biedrībām, kuras rīko ekskursijas gan Latvijā, gan ārpus tās, lai tūristiem būtu pieejama informācija par pakalpojuma sniedzējiem. Šī varētu būt nākamo akadēmisko tēmu lokos kā piedāvātā tēma.

3. Ierosināt iekļaut terminu un “pamesteņu tūrisms”, to iekļaut “Tūrisma likumā”. Autore plāno to iesniegt LIAA Tūrisma departamentam.
4. Piedāvāt pakalpojumu – vietas apskates saskaņošana ar īpašnieku, arī ekskursiju maršrutu izveide pēc individuāla pieprasījuma bez gida (tikai digitāla maršruta karte), jo ir interese par dažādiem pamesteņiem, taču cilvēkiem ir bail apmeklēt vietas, kas nav likumīgi, tāpēc šāds pakalpojums būtu pieprasīts, īpaši ārkārtas situācijas laikā, kad ārpus valsts izbraukt nav iespējams, muzeji u.tml. apskates vietas ir slēgtas. Šo varētu piedāvāt kā “Lauku ceļotājs”, tā biedrības, piem., “Pamestā Latvija”.
5. Izveidot digitāli karti ar pamestu muižu un baznīcu atrašanās vietām, kuru apskate ir saskaņota ar īpašniekiem. Karti publicēt “Lauku ceļotājs” mājas lapā, jo viņi jau ir izstrādājuši līdzīgu karti ar militārā mantojuma objektiem. Lielākā daļa no pamestajām baznīcām atrodas Latvijas laukos, tāpēc papildus jau militārajam mantojumam, “Lauku ceļotājs” piedāvātu arī kultūrvēsturisko mantojuma apkopojumu digitālā kartē. Darba autore izpētes laikā apmeklējusi vairākas pamestās baznīcas, un redz potenciālu šādas kartes izstrādei. Autore uzņemas veikt apsekojumus un fotogrāfijas, lai pēcāk tās publicētu “Lauku ceļotājs” mājas lapā.
6. Piedāvāt gidu pakalpojumus visā Latvijā pa pamestiemiem objektiem. Šis sasaucās ar 2.priekšlikumu, jo ja būtu uzskaitīts pamesteņu gidi skaits un, cik aktīvi viņi darbojās, tūristiem būtu iespēja viegli sakontaktēties ar gidi un doties ekskursijā. Gids ir tas, kas dod papildus pievienoto vērtību, tāpēc arī pamestu vietu vei ēku tas varētu pārvērst pievilcīgā tūrisma piedāvājumā. Ne vienmēr tas ietver ieejas maksu par paša objekta apmeklēšanu. Tā kā pētījuma laikā darba autore ir sazinājusies ar vairākiem pamesteņu pētniekiem un gidiem, tad autore varētu turpināt šo sadarbību, apkopojot datus par pamesteņu tūrisma gidiem, tos publicējot, piemēram, sociālo tīklu domubiedru grupās.
7. Rīgā ir daudz pamestu ēku, un lai tās izmantotu tūrismā vai mākslā, autore uzskata, ka nepieciešams izveidot pamesteņu tūrisma fotogrāfiju izstādi, kur izstādītas fotogrāfijas ar pamesteņiem un to mainīgo dabu. Fotogrāfijas uzņemtas pēdējo 30 gadu laikā. Šo varētu organizēt “Free Riga”, jo šī apvienība Rīgā nodarbojas ar pamestu ēku atdzīvināšanu un šīs varētu būt viens variants.
8. Lai pamestās baznīcas un muižas iekonservētu vai restaurētu, darba autore uzskata, ka nepieciešams divas reizes gadā rīkot labdarības koncertus pārmaiņus dažādās baznīcās, dažādās Latvijas vietās. Izveidot, piemēram, turpmāko 10 gadu plānu ar baznīcām, kur norisinātos koncerti, kurus rīkotu katras baznīcas pašvaldība, sākumā,

visticamāk, vietējie pašdarbnieki būtu tie, kas nodrošinātu koncertu programmu. Līdzīgi kā koncertus, arī Ziemassvētkos, piemēram, ir iespējams izrotāt konkrētu baznīcu un katru gadu baznīcas mainās, lai tūristiem būtu iespēja zūdošo Latvijas kultūrvēsturisko mantojumu.

Izmantoto avotu saraksts

Allen J., O'Toole W., Harris R., McDonnell I. (2011) Festival and Special Event management. Milton: John Wiley & Sons. P. 496.

Arboleda, P. (2017) Threats and hopes for abandoned buildings in Berlin: an urban exploration approach. *URBS Revista de Estudios Urbanos y Ciencias Sociales* vol. 7, no. 1. Brandenburg University of Technology Cottbus-Senftenberg. Pp. 41-55.

AS DELFI (2018) Padomju mantojums Kupravā jeb Vietējā "spoku pilsēta". Pieejams: <https://www.delfi.lv/turismagids/latvija/dabas-takas-un-pasiem-sava-spoku-pilseta-koapskatit-vilakas-novada.d?id=50645885&page=4> (aplūk. 01.01.2021)

AS Delfi (2020) Muižas un pilis Latvijā, kuru godība sen izgaisusi. Pieejams: <https://www.delfi.lv/turismagids/latvijas-pilis-un-muizas/muizas-un-pilis-latvija-kuru-godiba-sen-izgaisusi.d?id=52619293> (aplūk. 05.01.2021.)

Āboļiņš, U. (2020) Tūrisms Covid-19 laikā: problēmas tikai viesnīcām Rīgā, jo reģionos noslodze joprojām ir liela. Pieejams: <https://skaties.lv/zinas/latvija/turisms-covid-19-laika-problemas-tikai-viesnicam-riga-jo-regionos-noslodze-joprojam-ir-liela/> (aplūk. 07.12.2020)

Āķe-Vīksne, I. (red.)(2014) LATTŪRINFO rokasgrāmata tūrisma informācijas sniedzējiem. Biedrība „Latvijas tūrisma informācijas organizāciju asociācija LATTŪRINFO”. Salacgrīva. 64.

Barikadopēdijas fonds (2012) 1991. Pieejams: <https://web.archive.org/web/20160123012100/http://www.barikadopedija.lv/raksti/1991> (aplūk. 18.06.2020.)

Bennett, L. (2011) ‘Bunkerology – A case study in the theory and practice of urban exploration’. In Deborah Cowen, Stuart Elden, Peter Gratton, Maia Green, Jane M Jacobs, Natalie Oswin (eds.) *Environment and Planning D: Society and Space* vol.29 no.3: pp. 421–434.

Berline Spreepark (2020) Spreepark Plänterwald: Der fast vergessene Freizeitpark in Berlin-Treptow. Pieejams: <http://www.berliner-spreepark.de> (aplūk. 26.12.2020)

Bernatova, L. (2017) Photos and stories about urban decay in Georgia. Pieejams: <https://jam-news.net/photos-and-stories-about-urban-decay-in-georgia/> (aplūk. 05.09.2020.)

Bērziņš, A. (2019). Iedzīvotāju sastāva novecošana. No Z. Krišjāne, J. Krūmiņš (zin. red.) Tautas ataudze Latvijā un sabiedrības atjaunošanas izaicinājumi. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds. 67.-68.lpp.

Bingham, K. (2017) Unpacking Heterotopic Social Space: An Ethnography of Urban Exploration. Department of Tourism; University of Otago.

Bingham, K. (2018). Trespassing in (Un)Familiar Territory: Knowing “the Other” in Ethnographic Research. In Karl Spracklen (ed.) *International Journal of the Sociology of Leisure*, 1(2), Springer International Publishing AG, pp. 121–137.

Bitāns, M. (2012). Latvijas tautsaimniecības attīstība pēc pievienošanās Eiropas Savienībai – klasisks ekonomikas pārkaršanas piemērs. No D. Ķerus un M. Ķirīte (red.) Latvijas Bankai XC. (238.lpp.) Jelgava: "Jelgavas tipogrāfija".

Bitāns, M., Purviņš, V. (2012). Latvijas tautsaimniecības attīstība (1990-2004). No D. Ķerus un M. Ķirīte (red.) Latvijas Bankai XC. (138.-166.lpp.) Jelgava: "Jelgavas tipogrāfija".

Butkovski, I. (2020) Pamesteņu pētnieks un gids Igaunijā un Eiropā, intervija 27.decembrī.

Butulis, I., Zunda, A. (2010). Latvijas vēsture. Rīga: „Jumava”.

Centrālā statistikas pārvalde. (2019). Latvijā krītas dzimstība un turpina samazināties migrācija. Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/iedzivotaji/iedzivotaju-skaits/meklet-tema/2444-iedzivotaju-skaita-izmainas-latvija-2018> (aplūk.04.03.2020.)

Collins English Dictionary (2020) Urban exploration. Pieejams: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/urban-exploration> (aplūk.12.10.2020.)

Crane, S. A. (2018). “Take Nothing But Photos, Leave Nothing But Footprints”: How-to Guides for Ruin Photography. In S. Lyons (ed.) *Ruin Porn and the Obsession with Decay*, University of Arizona, Tucson. Pp. 83–102.

DAP (2021) Īpaši aizsargājamo dabas teritoriju vienotais stils. Pamatprincipi informācijas sagatavošanai stendu informācijas planšetēm. Pieejams: https://www.daba.gov.lv/upload/File/VienotaisStils/IADT_VienStils_2011_09-ST_info-plansetes_info_teorija.pdf (aplūk.05.01.2020)

Davidov V. (2015) Abandoned environments. Producing new systems of value through urban exploration. In Ismael Vaccaro, Krista Harper, Seth Murray (Eds.) *The Anthropology of Postindustrialism: Ethnographies of Disconnection*. Routledge; 1 edition

Dārziņa, L. (2016) Jāmaksā lielāks nekustamā īpašuma nodoklis. Pieejams: <https://lvportals.lv/skaidrojumi/276980-jamaksa-lielaks-nekustama-ipasuma-nodoklis-kas-ir-buvei-piekritiga-zeme-2016> (aplūk.27.12.2020)

Dienas mediji. (2019) Latvijā krītas dzimstība un turpina samazināties migrācija. <https://www.diena.lv/raksts/latvija/zinas/latvija-kritis-dzimstiba-un-turpina-samazinaties-migracija-14220359> (aplūk.04.03.2020.)

Diggers.lv (2013) Par mums. Pieejams: <https://diggers.lv/index.php> (aplūk.30.08.2020.)

E.A.T. Riga (2020) Riga Urban exploration tour. Pieejams: <https://eatriga.lv/riba-urban-exploration-tour/> (aplūk.30.08.2020.)

Edensor, T. (2005) The Ghosts of Industrial Ruins: Ordering and Disordering Memory in Excessive Space. In Karen Bakker, James McCarthy (eds.) *Environment and Planning D: Society and Space*, vol. 23 no.6, pp. 829-849.

Edensor, T. (2005) Industrial ruins: space, aesthetics, and materiality. Berg, Oxford

Eiropas ekonomikas un sociālo lietu komisija (2013) Pētījums par ekonomisko un sociālo situāciju Baltijas valstis: Latvija. 1-3.

Ekonomikas ministrija (2014). Privatizācijas process. Pieejams: https://www.em.gov.lv/lv/nozares_politika/privatizacijas_procesaa/ (aplūk.13.02.2020.)

Enģelis M. (2020) Pilsētvides izpētnieks un tūrisma kritiķis, raidījuma "Ielas garumā" veidotājs, LSM.lv autors, intervija 2.novembrī.

European Communities (2003) Using natural and cultural heritage to develop sustainable tourism in non-traditional tourist destinations. 1-5.

Foley, M. & Lennon, J. (1996.) JFK and dark tourism: A fascination with assassination, International Journal of Heritage Studies. PP.198-199.

Forbidden places (2018). Welcome to forbidden places. Pieejams: <http://www.forbidden-places.net/explo1.php> (aplūk.30.08.2020.)

Fraser E. (2012.) Urban Exploration as Adventure Tourism: Journeying Beyond the Everyday. In Andrews, H. and Roberts, L. (eds); *Liminal Landscapes: Travel, Experience and Spaces In-between*. Publisher: Routledge

FreeRiga (2020) Vietas. Pieejams: <https://freeriga.lv/places/> (aplūk.28.09.2020)

Fulton, C. (2017). Urban exploration: Secrecy and information creation and sharing in a hobby context. In June Abbas (ed.) *Library & Information Science Research*, 39(3), University College Dublin , Pp. 189-198.

Gakuran, M. (2010) The Hazards of Haikyo and Urban Exploration. Pieejams: <http://gakuran.com/the-hazards-of-haikyo-and-urban-exploration/> (aplūk.27.09.2020)

Garrett, B. L. (2010). Urban Explorers: Quests for Myth, Mystery and Meaning. In M. Bradshaw *Geography Compass*, 4(10), 1448–1461.

Garrett, B. L. (2011). Assaying History: Creating Temporal Junctions through Urban Exploration. In Natalie Oswin (ed.) *Environment and Planning D: Society and Space*, 29(6), SAGE Publications Inc. Pp. 1048– 1067.

Garrett, B. L. (2014). Undertaking recreational trespass: urban exploration and infiltration. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 39(1), The Royal Geographical Society (with the Institute of British Geographers), pp. 1–13.

Garrett, B. L. (2015) Urban Exploration as Heritage Placemaking. In Hilary Orange (ed.) *Reanimating Industrial Spaces: Conducting Memory Work in Post-industrial Societies*. Routledge. Pp.72. -91.

Grīnbergs, G. (2020) Pamēsteņu pētnieks, intervija 23. decembrī.

Gustovskis, A. (2020) Pandēmija kā reģionālā tūrisma iespēja. Pieejams: <https://ir.lv/2020/10/08/pandemija-ka-regionala-turisma-iespeja/> (aplūk.07.12.2020)

Hale, A., (2006) The aesthetics of trespass: the art and practice of urban exploration in the postmodern metropolis. University of British Columbia.

Harris, J. (2010) Urban Exploration: The Search for Memory in Forgotten Place. B.A., University of Manchester.

High S and Lewis D (2007) Corporate Wasteland: The Landscape and Memory of Deindustrialization. Ithaca: Cornell University Press.

Høyter, K.G. (2000). "Sustainable tourism or sustainable mobility? The Norwegian case". Journal of Sustainable Tourism. 8(2): 147–160

Hunder, M. (2019) HBO show success drives Chernobyl tourism boom. Pieejams: <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-chernobyl-tourism/hbo-show-success-drives-chernobyl-tourism-boom-idUSKCN1T51MF> (aplūk.30.08.2020)

Infiltration.org (2020) Urban Exploration Timeline. Pieejams: <http://www.infiltration.org/history-timeline.html> aplūk.26.09.2020)

Interglobe Enterprises (2020) Niche Tourism: Unlocking New Travel Experiences. Pieejams: <https://www.interglobe.com/niche-tourism-unlocking-new-travel-experiences> (aplūk.15.09.2020)

Iossifova, D. 2011. Urban explorations: methods and tools. in: Mironowicz, I. and Ryser, J. (ed.) Urban change: the prospect of transformation Nairobi/Wroclaw UN-HABITAT & Wroclaw University of Technology. pp. 68-75.

Jansson, A. (2018). “This Is Not Ruin Tourism”: Social Media and the Quest for Authenticity in Urban Exploration. In Lyons S. (Ed.) *Ruin Porn and the Obsession with Decay*, Springer International Publishing. Pp. 217–234

Jansson, A., & Klausen, M. (2018). The Spreadable City: Urban Exploration and Connective Media. In K. Bezdecny, & K. Archer (Eds.), *Handbook of Emerging 21st Century Cities*. Edward Elgar Publishing. Pp. 411-432.

Jūrmalas pilsētas dome (2018) jūrmalas pilsētas teritorijas plānojuma grozījumi 2020. Pieejams:https://jurmala.lv/docs/k20/x/L92_1_pielikums_Parskats_par_degradetajam_terit orijsam.pdf (aplūk. 24.09.2020.)

K. (2020) Biedrība “Pamestā Latvija” biedrs. Intervija 19.septembrī 2020.g

Kalējs, K. (2020) Trīs gadu laikā cer daļēji atjaunot Bornsmindes muižu Rundāles novadā. Pieejams: <https://www.bauskasdzive.lv/vietejas-zinas/tris-gadu-laika-cer-daleji-atjaunot-bornsmindes-muiuzu-rundales-novada-186939> (aplūk.26.12.2020)

Karaostas cietums (2020) Laipni lūgti cietumā! Pieejams: <http://karostascietums.lv> (aplūk.05.09.2020)

Kindynis, T. (2016) Urban Exploration: From Subterranea to Spectacle. In *British Journal of Criminology*, Vol. 57, no. 4, Oxford University Press, the Centre for Crime and Justice Studies (ISTD) pp. 982–1001.

Kindynis, T. (2019) Urban Exploration as Deviant Leisure. In Raymen T., Smith O. (Eds.) *Deviant Leisure Criminological Perspectives on Leisure and Harm*. Palgrave Macmillan. Pp. 379.-401.

Klepers, A. (2010) 30.-35.lpp.

Klūga, M. (2014) Pamestā graustā Valmierā bauda pagrīdes kultūru. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/dzive--stils/izklaide/pamesta-grausta-valmiera-bauda-pagrides-kulturu.a111521/> (aplūk. 25.12.2020)

Krastiņš, E. (2018). Latvijas rūpniecība XIX – XXI gadsimtā. Rīga: „Jumava”.

Krūmiņš, G. (2012). Latvijas tautsaimniecības attīstība (1990-2004). No D. Ķerus un M. Ķirīte (red.) Latvijas Bankai XC. (128.-132.lpp.) Jelgava: "Jelgavas tipogrāfija".

Krūmiņš, G. (sast.) (2017). Latvijas tautsaimniecības vēsture. 601.lpp. Rīga: „Jumava”. Var/vajag atsaukties uz konkrētā raksta autoru.

Krūmiņš, J., Krišjāne, Z. (2016). Demogrāfiskā attīstība Latvijā: problēmas un izaicinājumi. Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis, 3./70., 40.-48.lpp.

Lambert, E. (2010) Haikyo: Abandoned Treasure. Pieejams: <https://www.tokyoweekender.com/2010/05/haikyo-abandoned-treasure/> (aplūk.27.09.20)

Landrāts, J. (2020) Kirbeļu muiža. Pieejams: <https://novadpetnieciba.saknesrujiena.lv/muizas/13-kirbelu-muiza.html> (aplūk.29.12.2020)

Latvijas institūts (2015) Ekonomikas vēsture. Pieejams: <https://www.latvia.eu/lv/economy/economic-history> (aplūk.17.06.2020.)

Latvijas Republikas Finanšu Ministrija (2020) Nekustamā īpašuma nodoklis. Pieejams: https://fm.gov.lv/lv/sadalas/nodoklu_politika/nodoklu_un_nodevu_sistema_latvija/nekusta_ma_ipasuma_nodoklis/ (aplūk.08.01.2020)

Latvijas Republikas Saeima (1997) Krimināllikums 175.pants: LR likums. Latvijas Vēstnesis. 199.-200.lpp.

Latvijas Republikas Saeima (1997) Par nekustamā īpašuma nodokli: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 145.-147.

Latvijas Republikas Saeima (1998) Tūrisma likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis. 287.

Latvijas sabiedriskie mediji. (2020) Pēc neatkarības atjaunošanas Latviju pametuši 600 tūkstoši iedzīvotāju. Pieejams: <https://www.lsm.lv/teta-projekts/dati/pec-neatkaribas-atjaunosanas-latviju-pametusi-600-tukstosi-iedzivotaju> (aplūk.04.03.2020.)

Latvijas Valsts arhīvs (2019). Barikāžu laika dokumenti Latvijas Valsts arhīvā. Pieejams: <http://www.lvarhivs.gov.lv/index3.php?id=1147> (aplūk.13.02.2020.)

Latvijas Valsts arhīvs, 101. f., 59. apr., 114. l., 30. lp.

Latvijas Valsts arhīvs, 270. f., 7. apr., 1476. l., 60. un 61. lp.

Latvijas Valsts arhīvs, 270. f., 8. apr., 35. l., 55.-57.lp.

Lauku ceļotājs (2011) Militārā mantojuma karte. Pieejams: <https://www.celotajs.lv/lv/p/view/MilitaryHeritageMap2011?0> (aplūk.7.01.2021)

Lauku ceļotājs (2020) Lauku ceļotājs. Pieejams: <https://www.celotajs.lv/lv/c/about/company> (aplūk.08.01.2020)

Le Gallou, A. (2018). From urban exploration to ruin tourism: a geographical analysis of contemporary ruins as new frontiers for urban tourism. International Journal of Tourism Cities, 4(2), pp. 245–260.

Leiškalns, P., Mežs, I. (2017). Demogrāfiskā situācija un sociālā politika. No G. Krūmiņa (sast.) Latvijas tautsaimniecības vēsture. 624.-625.lpp. Rīga: „Jumava”.

LETA (2020) Kazāks: Covid-19 izraisītā krīze pasaule ir nopietna. Pieejams: <https://www.diena.lv/raksts/viedokli/latvija/kazaks-covid-19-izraisita-krize-pasaule-ir-nopietna-14239893> (aplūk.21.06.2020.)

Lībiete, E. (2018) «Free Riga» — tukšums kā iespēja. Pieejams: <https://www.fold.lv/2018/12/free-riga---tuksums-ka-iespeja/> (aplūk.26.12.2020)

Lursoft (2021) Pamestā Latvija. Pieejams: <https://company.lursoft.lv/pamesta-latvija/40008300302> (aplūk.4.01.2021)

Lūsa, A. (26.06.2013) Nepabeigtais debesskrāpis. Pieejams: <https://eliesma.lv/nepabeigtais-debesskrapis> (aplūk. 25.12.2020)

Martínez, F. (2014), ‘The Invisible City: Exploring the Third “Something” of Urban Life’, Culture Unbound vol, 6: Estonian Institute of Humanities, pp. 647–69.

Martínez, F., Laviolette, P. (2016). Trespass into the Liminal. In Patrick Laviolette, Elisabeth Timm (Eds.) *Anthropological Journal of European Cultures, Volume 25, No. 2*. Berghahn Books. Pp.1–24.

Mārtinsone, K., Pipere, A. (red.), (2011). Ievads pētniecībā. Stratēģijas, dizaini, metodes. Rīga: RaKa. 92.-95.lpp.

Menzies, R. (2019). Unlocking Accessible Escape Rooms. The 21st International ACM SIGACCESS Conference on Computers and Accessibility - ASSETS '19. 2019, Pittsburgh, PA, USA. 510.-511.lpp

Mika, M. (2020) Pamesteņu pētniece, intervija 1.decembrī.

Mott, C., & Roberts, S. M. (2013). Not Everyone Has (the) Balls: Urban Exploration and the Persistence of Masculinist Geography. *In Marion Werner, (ed.) Antipode*, 46(1), 229–245.

Nestor, J. (2007) The Art of Urban Exploration. Pieejams: <https://www.sfgate.com/travel/article/The-Art-of-Urban-Exploration-2546675.php> (aplūk.25.10.2020)

Nicholson, S. (2015) Peeking Behind the Locked Door: A Survey of Escape Room Facilities. Pieejams: <http://scottnicholson.com/pubs/erfacwhite.pdf> (aplūk.25.12.2020)

Nieszczerzewska, M. (2018) Urban Exploration as an " Interior Tourism " Contemporary Ruins behind the " Iron Curtain ". *In Magdalena Banaszkiewicz (ed.) Anthropology of Tourism in Central and Eastern Europe: Bridging Worlds* pp.255.-270.

Ninjalicious (2005) Access All Areas: A User's Guide to the Art of Urban Exploration, Canada, Infilpress.

Nikona, L. (9.06.2020) Par nepiederošu personu ieklūšanu norobežotā teritorijā. Pieejams: <https://lyportals.lv/e-konsultacijas/20173-par-nepiederoru-personu-ieklausanu-norobezota-teritorija-2020> (aplūk.12.11.2020)

Orupe, A., (2014) Kuprava: mazākais Latvijas pagasts izdziest. Pieejams: <https://nra.lv/latvija/114144-kuprava-mazakais-latvijas-pagasts-izdziest.htm> (aplūk.25.12.2020)

Ozoliņa, Ž., Šteinbuka I. (zin. red.) (2019) Latvijas Eiropas ceļš: 15 < 100. Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds. SIA "Jelgavas tipogrāfija". Pieejams:

https://www.apgads.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/Monografijas/LV-EU-cels-15-30-100_Steinbuka.pdf (aplūk.21.06.2020.)

Paiva, T. & Manaugh, G. (2008) Night Visions: The Art of Urban Exploration, San Francisco, California, Chronicle Books.

Pamesta.lv (2020) Ekskursija 19. gs. tuneļos zem Rīgas. Pieejams: [https://www.facebook.com/events/371665267550681/?acontext=%7B%22source%22%3A5%2C%22action_history%22%3A\[%7B%22surface%22%3A%22page%22%2C%22mechanism%22%3A%22main_list%22%2C%22extra_data%22%3A%22%5C%5C%7D\)%2C%22has_source%22%3Atrue%7D](https://www.facebook.com/events/371665267550681/?acontext=%7B%22source%22%3A5%2C%22action_history%22%3A[%7B%22surface%22%3A%22page%22%2C%22mechanism%22%3A%22main_list%22%2C%22extra_data%22%3A%22%5C%5C%7D)%2C%22has_source%22%3Atrue%7D) (aplūk.26.09.2020.)

Pamestā Latvija (2020) Ekskursija 19. gs. tuneļos zem Rīgas. Pieejams: <https://www.facebook.com/events/371665267550681> (aplūk. 07.01.2021.)

Peeters, P.; Dubois, G. (2010). "Tourism travel under climate change mitigation constraints". *Journal of Transport Geography*. 18 (3): 447–457

Pelše G., Ruperte J. (2009) Mazā biznesa kurss. Rīga: Jumava. 182.lpp.

Pinder, D. (2005) Arts of Urban Exploration. In Dydia DeLyser (ed.) *Cultural Geographies*, vol.12, no.4, [Sage Publications, Ltd.](#) Pp. 383-411.

Pokoj ska, W. (2015) Forgotten Heritage: Urban Exploring. Institute of Culture, Faculty of Management and Social Communication of the Jagiellonian University. 1-16.

Prescott, H. (2011) Reclaiming Ruins: Childbirth, Ruination and Urban Exploration Photography of the Ruined Maternity Ward. In Chinn S. , Oza R. (Eds.) *WSQ: Women's Studies Quarterly, Volume 39, Numbers 3 & 4, Fall/Winter 2011*, pp. 113-132.

Pūķis, M. (2020). Politiskā reforma tuvojas noslēgumam, satura reforma nav pat puscelā. Latvijas Pašvaldību savienība. Pieejams: <https://www.lps.lv/lv/zinas/lps/5821-politiska-reforma-tuvojas-noslegumam-satura-reforma-nav-pat-puscela> (aplūk.20.08.20.)

Rapp, A. (2010) The Esoteric City: Urban Exploration and the Reclamation of the Built Environment. Master of Fine Arts in Design Criticism, New York School of Visual Arts

Raspopina, S. (2015) Great escapes: the strange rise of live-action quest games in Russia. Pieejams: <https://www.theguardian.com/world/2015/jul/23/russia-escape-games-quest-moscow-stpetersburg> (aplūk.25.12.2020)

Rehabilitācijas centrs "Līgatne" (2020) Padomju slepenais bunkurs. Pieejams: <http://www.bunkurs.lv> (aplūk.05.09.2020)

Rīgas Stradiņa universitātē (2021) Ietvertā (dalībnieka) novērošana. Pieejams: <https://www.rsu.lv/petniecibas-terminu-vardnica/ietverta-dalibnieka-noverosana> (aplūk.11.01.2020)

Robinson, P. (2015a). Conceptualizing Urban Exploration as Beyond Tourism and as Anti-Tourism. In Tahir Albayrak (ed.) *Advances in Hospitality and Tourism Research (AHTR)*, vol. 3 (2), pp. 141-164

Robinson, P. (2015b). I Remember it Well: Epiphanies, Nostalgia, and Urban Exploration As Mediators of Tourist Memory. In Brian King & Dr. Wantanee Suntikul (eds.) *Tourism Culture & Communication*, 15(2), pp. 87–101.

Romany, WG. (2010) Beauty in Decay : The Art of Urban Exploration. Berkeley, CA: Gingo press

Rowdower, Z. (2011.) Fresh Rot: Urban Exploration and the Preservation of Decay. *Manitoba Anthropology. Journal of Manitoba Anthropology Students Association Volume 29*, pp.1-15.

Roze I. (2011) Pasākuma, nodarbības plānošana. Pieejams: https://www.daba.gov.lv/upload/File/pp11/PP_ESIF_Interpr_Pasak_planosana.pdf (aplūk:10.10.2020).

Rutkovska, A. (2018). Kā attīstās Latvijas reģioni? Pieejams: <https://www.makroekonomika.lv/ka-attistas-latvijas-regioni> (aplūk.04.03.2020.)

Rūjienas novada pašvaldība (2020) Muižas. Pieejams: <https://novadpetnieciba.saknesrujiena.lv/muizas> (aplūk.9.12.2020)

Schulenberg, C. T. (2004) The feminine identity as an urban exploration: a cidade sitiada and the case of Lucrécia Neves. In *Chasqui* vol. 33, no. 1, pp. 56.-65.

Shone A., Parry B. (2013) Successful Event Management: A Practical Handbook. London: Thomson Learning, P. 110.

SIA „Grupa93” un SIA „Karšu izdevniecība Jāņa sēta” (2014). Publisko individuālo pakalpojumu klāsta izvērtējums atbilstoši apdzīvojumam (VARAM 2014/14). 1.starpatskaite. Demogrāfisko izmaiņu raksturojums un prognozes. 15.lpp.

Smaļinskis, J. (2010) Ilgtspējības principi. A.Klepers, J.Kalnačs (red.) Tūrisma maršrutu veidošana. Valmiera, Vidzemes Augstskola, 36.-40.lpp

Stones, S. (2016). The value of heritage: urban exploration and the historic environment. In Mike Dawson (ed.) *The Historic Environment: Policy & Practice*, 7(4), pp. 301–320.

Stunga, I. (2020) Pamēsteņu pētnieks, intervija 30.novembrī.

Swarbrooke, J., Hoornet S. (1999) Consumer behaviour in tourism. Second edition. Elsevier Ltd

Šilaua, M. (publicēšanā). Magistra prakses atskaite “Rūjienas muiža”. Vidzemes Augstskola. Prakses atskaite.

Templeman, D. (2020) Pamēsteņu pētnieks no Igaunijas, intervija 27.decembrī.

Trigg, D. 2006 The Aesthetics of Decay: Nothingness, Nostalgia, and the Absence of Reason. New York: Peter Lang Publishing.

urbanex.LV & urbantrip.LV (2020) Urban exploration Latvia. Ethics code. Pieejams: <http://urbanex.lv/ethics/> (aplūk.05.09.2020)

UrbanTrip (2020) Jēdzieni. Pieejams: http://urbantrip.lv/blog/?page_id=775 (aplūk.01.09.2020.)

UrbexTours (2019) 7 TOP-rated places for urban exploration tourism. <https://www.urbextour.com/en/urbex-travel/7-top-rated-places-urban-exploration-tourism/> (aplūk.30.08.2020.)

Varsanyi, K. (2011) The social life of ruins: urban exploration of abandoned spaces in Budapest. Central European University. 28.-35.

Viator, INC (2020) Detroit Urban Exploration and Photography Tour. Pieejams: <https://www.viator.com/tours/Detroit/Detroit-Urban-Exploration-and-Photography-Tour/d22934-9636P1> (aplūk.14.10.2020)

Vītoliņš, E. (2006). Demogrāfiskās attīstības tendences Latvijas reģionos. No P. Zvidriņš (red.) Demogrāfiskā attīstība Latvijā 21.gs.sākumā. Stratēģiskās analīzes komisija. Zinātniski pētnieciskie raksti 3(9)/2006. 148.-163.lpp. Latvijas Valsts prezidenta kanceleja. Rīga: „Zinātne”.

XenForo (2011) Tresspass Law. Pieejams: <https://www.28dayslater.co.uk/threads/trespass-law.47513/> (aplūk.15.10.2020)

Zeltkalne, V. (2019) Kupravas pagasts. Pieejams: <http://vilaka.lv/kupravas-pagasta-parvalde/> (aplūk.25.12.2020)

Zīriņa, I. (2020) Arakstes muiža. Pieejams:
<https://novadpetnieciba.saknesrujiena.lv/muizas/20-arakstes-muiza.html>
(aplūk.29.12.2020)

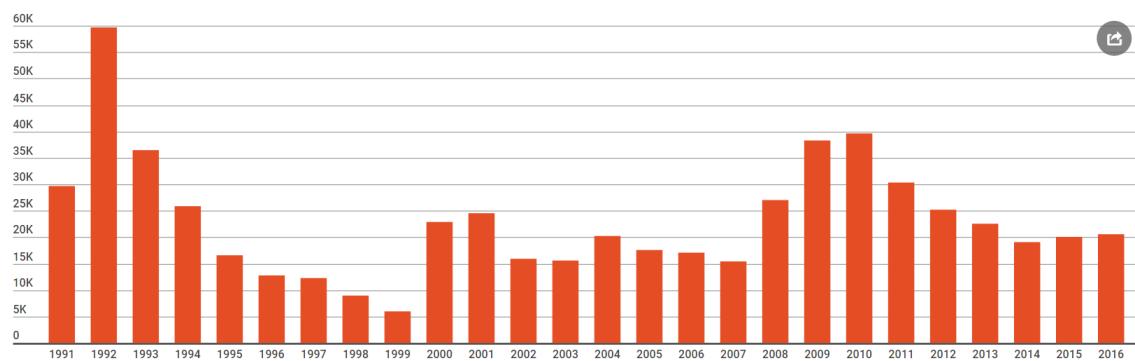
Zīriņa, I. (2020) Lodes muiža. Pieejams:
<https://novadpetnieciba.saknesrujiena.lv/muizas/11-lodes-muiza.html> (aplūk.26.11.2020.)

Zīriņa, I. (2020) Rūjienas muiža. Pieejams:
<https://novadpetnieciba.saknesrujiena.lv/muizas/4-rujienas-muiza.html> (aplūk.29.12.2020)

Волк Одиночка (2020) Pamesteņu pētniece un gide, telefonintervija 22.decembrī.

PIELIKUMI

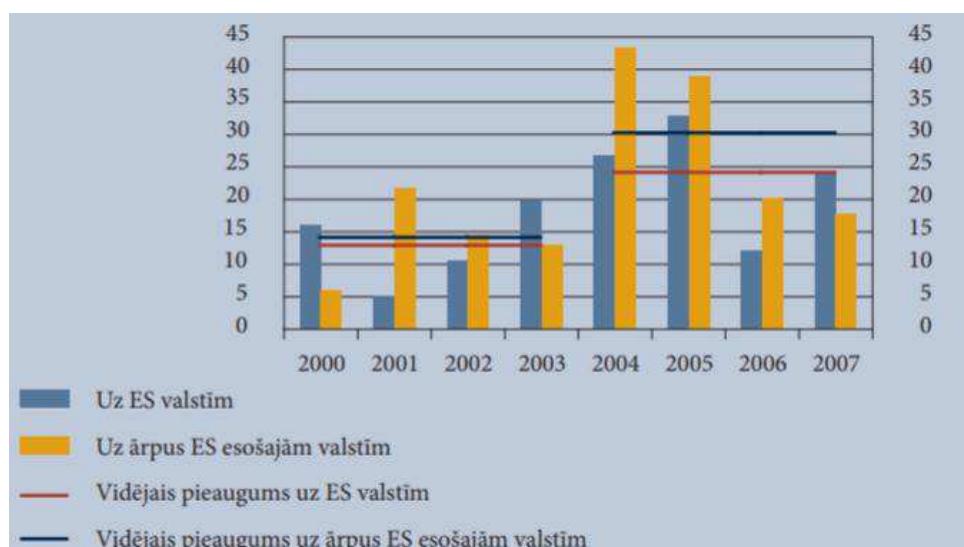
Pielikums nr. 1. Migrācijas, demogrāfijas un eksporta dati.

1. diagramma. Kopējā starptautiskā ilgtermiņa migrācija pa gadiem, CSP

	1989	2000	2011	2018
Kopā iedzīvotāji, tūkst. cilv.	2666,6	2377,4	2074,6	1934,4
0–14	570,9	430,3	294,5	305,3
15–64	1780,9	1595,0	1399,0	1240,2
65+	314,8	352,1	381,1	388,9
% no kopskaita				
Kopā	100,0	100,0	100,0	100,0
0–14	21,4	18,1	14,2	15,8
15–64	66,8	67,1	67,4	64,1
65+	11,8	14,8	18,4	20,1

2. diagramma. Latvijas iedzīvotāju vecuma sastāvs (Bērziņš A. 2019)

3. diagramma. Latvijas preču eksporta gada pieauguma temps (2000-2007; %), CSP

Pielikums nr. 2. Interviju jautājumi

Latvijā dzīvojošiem pamesteņu pētniekiem

1. Vai zināt, kas ir RURBEX jeb pamesteņu tūrisms?
2. Vai atbalstītu termina: pamesteņu tūrisms ieviešanu (latviskots termins ar skaidrojumu:
„Pamesteņu tūrisms: cilvēka radītu celtņu vai to drupu - parasti – pamestu drupu vai ikdienā „neredzamo” cilvēka radītās vides elementu izpēte, dokumentēšana un „izdzīvošana”, reizēm neievērojot likumus un citus normatīvos aktus”)
3. Cik ilgi nodarbojaties ar pamesteņu tūrismu?
4. Vai šo tūrisma veidu ir iespējams pārdot?
5. Kā, Jūsuprāt, to ir iespējams komercializēt? Ekskursijas, pasākumi?
6. Vai to būtu nepieciešams komercializēt?
7. Vai, Jūsuprāt, Latvijas teritorijā cilvēkiem ir/ būtu interese par organizētām ekskursijām/pasākumiem pa pamestām vietām/ pamestās vietās?

Igaunija dzīvojošiem pamesteņu pētniekiem

1. Vai Jūs zināt, kas ir RURBEX jeb pamesteņu tūrisms?
2. Vai Igaunijā tiek lietots vēl kāds termins bez iepriekš nosauktā?
3. Cik ilgi nodarbojaties ar pamesteņu izpēti?
4. Vai ir iespējams to pārdot?
5. Vai ir nepieciešams komercializēt RURBEX?
6. Vai ir iespējams to komercializēt likumīgi?
7. Vai cilvēkiem būtu interese par pamesteņu tūrismu – piedalīties ekskursijās, pasākumos?

Pielikums nr. 3. Intervijas

Mārtiņš Engelijs - pilsētvides izpētnieks un tūrisma kritiķis, raidījuma "Ielas garumā" veidotājs, LSM.lv autors.

Intervija 2020.g.2.novembrī.

1. Vai zināt terminu URBEX jeb pamesteņu tūrisms?

Jā, zinu.

2. Vai atbalstītu termina: pamesteņu tūrisms ieviešanu (latviskots termins ar skaidrojumu: „Pamesteņu tūrisms: cilvēka radītu celtņu vai to drupu - parasti – pamestu drupu vai ikdienā „neredzamo” cilvēka radītās vides elementu izpēte, dokumentēšana un „izdzīvošana”, reizēm neievērojot likumus un citus normatīvos aktus”)

Noteikti neatbalstītu. Pirmkārt, skan ļoti neorganiski un slikti. Otrkārt, pašiem praktizētājiem noteikti nerodas lepnums par savu apakš nozari ar šādu nosaukumu.

3. Vai nodarbojaties ar pamesteņu tūrismu?

Tikai savām vajadzībām un savas intereses dzīts, ja tas skaitās.

4. Kā pilsētpētnieks atšķiras no pilsētvides pētnieka?

Pilsētpētnieks un pilsētvides izpētnieks varbūt ir tikai tāds latviešu valodas rēbuss, kur atšķirības nav. Taču es bieži lietoju pats savu terminu pilsētvides izpētnieks, kas ir daudz tiešāks un precīzāks tulkojums “Urban explorer”. pilsētvides pētnieki vienmēr asociējas kā tie, kas daudz darba pavada pie tekstiem vai ekrāna, izpētnieks ir šis - explorers, reāllaikā, getting hands dirty.

5. Vai redzat potenciālu pamesteņu tūrismam? Vai tūristi, Jūsuprāt, būtu gatavi maksāt par šāda veida ekskursijām un pasākumiem pamestās ēkās? (Tas viss jau notiek - pamestā Latvija organizē eksk.an Rīgā, gan LV., piem., Līgatnes papīrfabrika, Straupes pils u.tml., FreeRiga organizē pasākumus - atdzīvina ēkas..

Jā, noteikti redzu. Skrundas militārā pilsētiņa bija viens no pirmajiem komerciāli veiksmīgajiem piemēriem, manuprāt. tur pierādījās, ka cilvēki ir gatavi braukt ar vairākiem autobusiem. taču, manuprāt, liela daļa ir eksotika, ko cilvēki meklē šādās vietās. ja tur nav "restricted, top secret" utml. statusi tām vietām bijuši, interese ir īslaicīga. Free Riga gan ir vietrade, space reclamation, tur vienmēr var pievilkta aiz matiem, bet ar URBEX saistība beidzas tajā mirklī, kad Free Riga ēkas atver durvis.

6.Vai to būtu nepieciešams komercializēt?

Kāpēc ne. Nesaskatu ierobežojumus, ja tiek noslēgta vienošanās ar apmeklējamās zonas īpašnieku.

7.Vai, Jūsuprāt, Latvijas teritorijā cilvēkiem ir/ būtu interese par organizētām ekskursijām/pasākumiem pa pamestām vietām/ pamestās vietās?

Domāju, ka noteikti. Mīnuss gan tāds, ka daudzas zonas nav pienācīgi konservētas un daudz no potenciāla jau ir, diemžēl, zudis.

Madara Ozola – Rīgas Tūrisma informācijas centra konsultante

Intervija 2021.g.9.janvārī

Vai zināt, kas ir URBEX jeb pamesteņu tūrisms?

Jā , ir zināms šis tūrisma veids.

Vai atbalstītu termina: pamesteņu tūrisms ieviešanu (latviskots termins ar skaidrojumu:
„Pamesteņu tūrisms: cilvēka radītu celtņu vai to drupu - parasti – pamestu drupu vai ikdienā „neredzamo” cilvēka radītās vides elementu izpēte, dokumentēšana un „izdzīvošana”, reizēm neievērojot likumus un citus normatīvos aktus”)

Jā, varētu apsvērt šādu nosaukumu.

3.Cik ilgi nodarbojaties ar pamesteņu tūrismu?

Tūrisma nozarē darbojos ap 20 gadiem un ik pa laikam ir interese par šāda tipa objektiem - Skrundas lokators, Mangaļsalas bunkurs, Ķemeru papīrfabrika.

4.Vai šo tūrisma veidu ir iespējams pārdot?

Tas ir izpētes vērts jautājums. Droši vien, atrodot īsto pieeju, jā.

5.Kā, Jūsuprāt, to ir iespējams komercializēt? Ekskursijas, pasākumi?

Manuprāt, šī gada RIBOCA ir ļoti veiksmīgs piemērs, tādējādi tās var būt gan ekskursijas, gan pasākumi, iespējams komandu spēles u.tml.

6.Vai to būtu nepieciešams komercializēt?

Šis ir grūti atbildāms jautājums, jo daļai cilvēku objekts/pieredze varētu būt interesanta tieši ar to, ka nav komercializēta, saglabājot pirmatklājēja garu. Savukārt citiem varbūt komerciālais piedāvājums varētu būt veids, kā uzzināt par objektu un kas izraisītu interesī.

7.Vai, Jūsuprāt, Latvijas teritorijā cilvēkiem ir/ būtu interese par organizētām ekskursijām/pasākumiem pa pamestām vietām/ pamestās vietās?

Jā, ir interese.

Ivo Stunga – pameteņu pētnieks

Intervija 2020.g.30.novembrī.

1. Vai zināt, kas ir URBEX jeb pameteņu tūrisms?

URBEX - savas pilsētas nostūru izzināšanu, par šo slēpto vietu atrašanu, iekārošanu un iekarošanu.

2. Vai atbalstītu termina: pameteņu tūrisms ieviešanu (latviskots termins ar skaidrojumu: „Pameteņu tūrisms: cilvēka radītu celtņu vai to drupu - parasti – pamestu drupu vai ikdienā „neredzamo” cilvēka radītās vides elementu izpēte, dokumentēšana un „izdzīvošana”, reizēm neievērojot likumus un citus normatīvos aktus”)

Terminus var piedāvāt dažādus, izdzīvo labskanīgie. Taču ielikt tur kategoriski klāt tikai "tūrismu" šķiet diezgan ciniski, - tam vārdam ir negatīva konotācija bradātāju aprindās, jo tūrists kā jau tūrists - neko labvēlīgu apmeklētajai videi līdzī sev parasti neved. Turklat vietas tiek apmeklētas dažādu iemeslu dēļ. Metāla griezēju par tūristu nenosauksi. Bomzi arī nē. Narkomānu arī nē. Bradātāju arī nē, - sanāk vien apzīmēt tos caurskrējējus /sīkos vandāļus ar selfiju puļķiem (negatīvās konotācijas kodols).

3.Cik ilgi nodarbojaties ar pameteņu tūrismu?

Principā pamestas ēkas un neuzceltas būves interesē kopš bērnības, taču no fotogrāfijas viedokļa daru to kopš kāda 2007. gada.

4.Vai šo tūrisma veidu ir iespējams pārdot?

Pārdot slēgtas zonas un piekļuvi cilvēkam bīstamām ēkām? Kurš atbildēs? Ideja turklāt pretrunā ar URBEX kodolu.

5.Kā, Jūsuprāt, to ir iespējams komercializēt? Ekskursijas, pasākumi?

Ja nu vienīgi tikai kā dažas interesantas ēkas, kas tiek pārņemtas, sakārtotas tūrismam. Kā Daugavgrīvas cietoksnis, nesenā Točka un Andrejostas izstāde pamestās ēkās (agrāk arī Rīgas manufaktūras ēkā Ganību dambī) un pamesta.lv pazemīte Juglā - šādās vietās lūdzu, jā - tūrisms, muzejs, gidu programmas, ļembasts un neieinteresētu tūristu autobusi.

6.Vai to būtu nepieciešams komercializēt?

Nē. Citas pielīdzināmas aktivitātes uz likuma robežas arī īpaši neliecas komercializēt, bet, ja kaut ko tomēr, tad vagoniņš uz fiksētas troses fiksētā vietā, ar fiksētām atrakcijām.

7.Vai, Jūsuprāt, Latvijas teritorijā cilvēkiem ir/ būtu interese par organizētām ekskursijām/pasākumiem pa pamestām vietām/ pamestās vietās? Cilvēkiem interese ir, tikai nav tādas redzami centrālas kustības, manuprāt - mazi draugu bariņi dodas, fotografē, filmē, saliek sociālajos tīklos, un neko, iet uz nākamo objektu. Taču, ja seko līdzī tagiem, par dzīvības un intereses līmeni jau rodas priekšstats. Bet tūrismam tādā izpratnē, ka ar autobusiem vadā uz dažādiem objektiem - paldies, nē.

Ģirts Grīnbergs –pamesteņu pētnieks

Intervija 2020.g.23.decembrī.

1. Vai zināt, kas ir URBEX jeb pamesteņu tūrisms?

URBEX - izzināšana, kur galvenais mērķis ir atrast slēptas vietas, tās iekarot.

2. Vai atbalstītu termina: pamesteņu tūrisms ieviešanu (latviskots termins ar skaidrojumu: „Pamesteņu tūrisms: cilvēka radītu celtņu vai to drupu - parasti – pamestu drupu vai ikdienā „neredzamo” cilvēka radītās vides elementu izpēte, dokumentēšana un „izdzīvošana”, reizēm neievērojot likumus un citus normatīvos aktus”)

Jā, bet ilgtspēja būs tam, kas “ieies tautās”.

3.Cik ilgi nodarbojaties ar pamesteņu tūrismu?

Apzināti - ar izziņas aspektu - 25 gadus.

4.Vai šo tūrisma veidu ir iespējams pārdot?

Ir iespējams, tikai jāskatās ko un kāpēc.

5.Kā, Jūsaprāt, to ir iespējams komercializēt? Ekskursijas, pasākumi?

Ir ēka vai vietas, kur var rīkot ekskursijas, taču ir jāskatās no drošības viedokļa, no kapacitātes, no cilvēkiem, kas tajā piedalās.

6.Vai to būtu nepieciešams komercializēt?

Nepieciešams kā biznesa projekts – pakalpojums, ar kāds var pelnīt, var sakārtot vietas.

7.Vai, Jūsaprāt, Latvijas teritorijā cilvēkiem ir/ būtu interese par organizētām ekskursijām/pasākumiem pa pamestām vietām/ pamestās vietās?
Cilvēkiem interese ir, tikai nav tādas redzami centrālas kustības. Ir tūristi, kam gribas, lai piedāvātais ir viens komplekts – tādi būs gatavi maksāt un apmeklēt īpašas vietas, tikai jādomā par to, kā to pasniegt.

Madara Mika – pamesteņu pētniece

Intervija 2020.g.1.decembrī.

1. Vai zināt, kas ir URBEX jeb pamesteņu tūrisms?

Jā

2. Vai atbalstītu termina: pamesteņu tūrisms ieviešanu (latviskots termins ar skaidrojumu: „Pamesteņu tūrisms: cilvēka radītu celtņu vai to drupu - parasti – pamestu drupu vai ikdienā „neredzamo” cilvēka radītās vides elementu izpēte, dokumentēšana un „izdzīvošana”, reizēm neievērojot likumus un citus normatīvos aktus”)

Jauns vārds, atbalstu.

3. Cik ilgi nodarbojaties ar pamesteņu tūrismu?

Kopš 2007.gada, tātad, vairāk nekā 10 gadus

4. Vai šo tūrisma veidu ir iespējams pārdot?

Jā, to ir iespējams veiksmīgi pārdot, piemēram, esmu pirkusi biletēs Berlīnē uz Teufelsberg izbijušo militāro objektu. Pārdot vajag gudri, tā lai ir intriga par vietu. Jābūt nostāstiem, reklāmas rullītā nevajadzētu izlikt visu kā uz delnas.

5. Kā, Jūsuprāt, to ir iespējams komercializēt? Ekskursijas, pasākumi?

Komercializēt var dažādos veidos, labākajā gadījumā iznomājot telpas un tās labiekārtojot un sarīkojot dažādus pasākumus, pamatā kultūras pasākumus. Ideāls ir ilgtermiņa ieguldījums, kad pašvaldība raksta projektus, dabū naudas, piem. no Eiropas savienības, piemēram, Aizputē atjaunoja aizmirstu ūdenstorni - ieguldījums ir tāds, ka pilsētā ir vairāk viesu un pašiem iedzīvotājiem ir prieks par vietu, kas ir uzfrišināta nedaudz, bet pietiekami, lai cilvēkiem būtu interese tur kāpt un pirkt biletēti.

6. Vai to būtu nepieciešams komercializēt?

Atkarīgs no situācijas. Patīk, ja pamestās vietās filmē mūzikas video klipus, dažiem tas izdodas ļoti labi, piemēram, hip hoperei Zelmai Jēgerei un projektam “Bandmaster” un tā tālāk. Ekskursijas pamestās vietās arī ir forši, bet līdz noteiktai cenas latīnai - piemēram, es nemaksātu ieejas biletē 20 euro, ja varu turpat iejet bez maksas un bez pūļa. ļoti svarīgi, lai pasākumi pamestos objektos rezultētos patīkamās emocijās un kultūras jaunradē.

7. Vai, Jūsuprāt, Latvijas teritorijā cilvēkiem ir/ būtu interese par organizētām ekskursijām/pasākumiem pa pamestām vietām/ pamestās vietās?

Interese neapšaubāmi ir (ņemot vērā Facebook redzēto ekskursiju atsaucību lapā Free Riga), taču cilvēkus nedrīkst mānīt, ka apmeklēt pamestas vietas ir ekskluzīvi. Tas nav ekskluzīvi, ja netiek piedāvāts papildus estētiskais baudījums (māksla, mūzika u.t.t.)

Волк Одиночка - pamesteņu pētniece un gide

Intervija 2020.g.22.decembrī.

1. Vai zināt, kas ir URBEX jeb pamesteņu tūrisms?

Jā

2. Vai atbalstītu termina: pamesteņu tūrisms ieviešanu (latviskots termins ar skaidrojumu:
„Pamesteņu tūrisms: cilvēka radītu celtņu vai to drupu - parasti – pamestu drupu vai ikdienā „neredzamo” cilvēka radītās vides elementu izpēte, dokumentēšana un „izdzīvošana”, reizēm neievērojot likumus un citus normatīvos aktus”)

Atbalstu

3.Cik ilgi nodarbojaties ar pamesteņu tūrismu?

Kopš bērnības, vairāk nekā 20 gadus

4.Vai šo tūrisma veidu ir iespējams pārdot?

Jā, to ir iespējams veiksmīgi pārdot ,piemēram, ārzemēs Vācijā, Norvēģijā arī Krievijā u.c. Eiropas valstīs valsts ir tā, kas uzņemas rūpi par pamestiem militāriem objektiem un tie visi tiek izmantoti tūrismā. Šo tūrisma veidu var pārdod, bet ja to vēlas darīt 100% legāli, tad Latvijas valstī ir problēmas ar ēku apskates saskaņošanu – tā kā ēkas bieži ir sliktā stāvoklī, tajās viegli iekļūt, ēku īpašnieki nevēlas komunicēt, jo baidās no soda naudām, ko var uzlikt par ēkas neapsaimniekošanu. Pati vadu ekskursijas uz Černobiļu, Līgatni, Straupi, kur viss ir legāli un saskaņots.

5.Kā, Jūsuprāt, to ir iespējams komercializēt? Ekskursijas, pasākumi?

Komercializēt var objektus, kas ir salīdzinoši labā stāvoklī un ir ar ko saskaņot to apskati. Daļu šāda veida ekskursiju noteikti var piedāvāt kā tūrisma produktu, taču ne visus var un vajag. Pēc pieredzes varu teikt, ka ir vietas, kuras visiem nav jāredz. Tāpat URBEX jēga ir pašam meklēt, censties atrast jaunus objektus/ vietas, kas šādās organizētās ekskursijās pazūd.

6.Vai to būtu nepieciešams komercializēt?

Ir daļa, ko būtu nepieciešams komercializēt, lai objekti neaiziet postā.

7. Vai, Jūsuprāt, Latvijas teritorijā cilvēkiem ir/ būtu interese par organizētām ekskursijām/pasākumiem pa pamestām vietām/ pamestās vietās?

Interese ir, īpaši ārkārtējās situācijas laikā. Man dienā raksta 5-6 cilvēki, kas vēlas doties izpētē, jo robežas ir ciet, un cilvēki meklē ko interesantu tepat Latvijas teritorijā.

Ivans Butkovskis – pamesteņu pētnieks un gids Igaunijā un Eiropā

Intervija 2020.g.27.decembrī

1. Vai Jūs zināt, kas ir RURBEX jeb pamesteņu tūrisms?

Urbex ir svešvārds pamestu struktūru izpētei. Šis ir pilsētas izpētes saīsinājums. Izvilkums no Wikipedia: “Rūpnieciskais tūrisms un pilsētvides pētījumi - teritoriju un objektu izpēte, lai iegūtu garīgo, estētisko baudījumu vai pētniecības interešu apmierināšana. ”

2. Vai Igaunijā tiek lietots vēl kāds termins bez iepriekš nosauktā?

Izmanto arī terminus digeri un stalkerī.

3. Cik ilgi nodarbojaties ar pamesteņu izpēti?

Personīgi ar pamesteņu tūrismu nodarbojos 15 gadus. Skaitos profesionālis, viens no pēdējiem Igaunijā, pēdējais no “vecajiem” pamesteņu tūristiem.

4 . Vai ir iespējams to pārdot?

Protams, ka var pārdod. Daru to jau 5 gadus. Organizēju ekskursijas pa visu Eiropu – no Černobiļas līdz Parīzes katakombām. Lielākā daļa no mūsu ekskursijām ir pieejamas (skat. FB <https://www.facebook.com/urbanestonia>).

5.Vai ir nepieciešams komercializēt RURBEX?

Ekskursijas tiek organizētas, esmu dzirdējis arī par pasākumiem neapdzīvotās ēkās. Nezinu, vai nepieciešams, bet kaut kas jau notiek no tā.

6.Vai ir iespējams to komercializēt likumīgi?

Lielākoties vietās, kurās vedam ekskursijās nav īpašnieku, vai arī, ja ir, tad saskaņošana ir neiespējama. Tāpat kā visur, šis mantojums pēdējo 10 gadu laikā ir krieti postīts un palicis maz, ko skafīt. Latvijā situācija ir īpaši skumja. Latvijas teritorijā, manuprāt, ir palikuši pāris izpētes vērti objekti: pamestie cara laika tuneļi , kur gan arī ir demolēts, bet tāpat ir vērts, tuneļi zem bij. rūpničas “Salamandra”, milzīgais bunkurs Kadagā – 2 km rādiusā, slepena laboratorija Rīgā. Ir vēl ko minēt. Ľoti žēl, ka Skrundas pilsētiņa ir zudusi.

Šos pamesteņus var sadalīt trijās kategorijās:

1) viegla piekļuve, iespējams rīkot ekskursijas, salīdzinoši drošas.

2 -3) nav iespējams rīkot ekskursijas – slepeni, iespējams bīstami objekti.

7. Vai cilvēkiem būtu interese par pamesteņu tūrismu – piedalīties ekskursijās, pasākumos? Interese ir no cilvēkiem, pie manis brauc no visas pasaules tūristi ar vēlmi apmeklēt Eiropas pamesteņus, īpaši pēdējā laikā igauņi izrāda lielāku interesiju.

Deivids Templmans (David Templeman) - pamesteņu pētnieks

Intervija 2020.g.27.decembrī.

1. Vai Jūs zināt, kas ir RURBEX jeb pamesteņu tūrisms?

Jā

2. Vai Igaunijā tiek lietots vēl kāds termins bez iepriekš nosauktā?

Jā, bel ir digeri.

3. Cik ilgi nodarbojaties ar pamesteņu izpēti?

2 gadus

4. Vai ir iespējams to pārdot kā tūrisma veidu?

Par gida pakalpojumiem ir jāprasa atlīdzība, taču apskates objektiem jābūt bezmaksas.

5. Vai ir iespējams to komercializēt likumīgi?

Manuprāt, nē, jo valdība daudz no pamesteņiem vēlas likvidēt. Neesmu dzirdējis par vēlmi ar tiem kaut ko komerciālu veidot.

6. Vai ir nepieciešams komercialiēt RURBEX?

Nē.

7. Vai cilvēkiem būtu interese par pamesteņu tūrismu – piedalīties ekskursijās, pasākumos?

Šāda interese jau ir.

Pielikums nr. 4. Pamestu ēku izpētes definīcijas

4.tabula. Pamestu ēku izpētes definīcijas (autores veidota, 2019)

Autors	Definīcija	Jauninājums
Džims Čapmens jeb Ninjalicious, 2005	Nodarbe, kuras ietvaros meklē, apmeklē un dokumentē cilvēku radītas telpas, parasti pamestas ēkas, celtniecības vietas, lietus ūdens noteikas, tuneļus u.tml. vietas. Pilsētvides izpēte ne vienmēr norisinās pārkāpjot likumus, t.i., pretlikumīgi pārkāpjot robežas.	Pirmā definīcija, līdzīga Halei, 2006
Kindinis (<i>Kindynis</i> , 2019)	Robežu pārkāpšana ar mērķi atpūsties (ang. „recreational trespass”) jeb pilsētvides izpēte dokumentē aizmirstas, pamestas un citādi, iespējams, vidi degradējošu ēkas un vietas	Definīcija uzlabota ar „Robežu pārkāpšana ar mērķi atpūsties”. Pirmās definīcijas autors Dž. Čapmens neuzskata, ka „pilsētvides izpēte ne vienmēr norisinās pārkāpjot likumus”.
Garets (<i>Garrett, B.</i> 2014)	Pilsētvides izpētes gars ir atklāt drupas un citas pamestas vietas (vēlams bez gida un vadītāja) tās izpētīt un dokumentēt, pirms ēka vai vieta pazūd / sagrūst/tiek iznīcināta.	Šī nodarbe netiek vadīta.

Pielikums nr. 5. Pamestu ēku pētnieku motivācija

5.tabula. Pamestu ēku pētnieku motivācija (autores veidota, 2019)

Motivācija	Pētījumu skaits	Autori
Zinātkāre	23	(Varsanyi 2011) (Nieszczerzewska, 2018) (Garrett 2012) (Garrett 2011) (Ninjalicious 2005) (Arboleda, 2017) (Bennett, 2011) (Bingham, 2018) (Crane, 2018) (Davidov 2015) (Edensor, 2005) (Fraser 2012) (Garrett, 2010) (Garrett, 2014) (Hale, 2006) (Harris, 2010) (Paiva, T. & Manaugh, G. 2008) (Pinder, 2005) (Pokojska, 2015) (Prescott, 2011) (Robinson, 2015a) (Romany, 2010) (Rowdower, 2011)
Nostalgija/ romantisms	19	(Trigg, 2006) (Robinson, 2015b) (Iossova, 2018) (Ninjalicious 2005) (High and Lewis, 2007) (Jansson, & Klausen, 2018) (Le Gallou 2018) (Martínez, & Laviolette, 2016) (Mott, & Roberts, 2013) (High & Lewis, 2007) (Pokojska, 2015) (Crane, 2018) (Hale, 2006) (Bennett, 2011) (Edensor, 2005) (Varsanyi, 2011) (Nieszczerzewska, 2018) (Romany, 2010) (Schulenberg, 2004).
Dokumentēšana fotografēšana	– 9	(Garrett, 2011) (Hale, 2006) (Kindynis, 2019) (Le Gallou, 2018) (Stones, 2016) (Iossifova, 2011) (Jansson, 2018) (Rapp, 2010) (Nieszczerzewska, 2018)

Interese par ģeogrāfiju	3	(Bennett 2011) (Edensor 2005) (Garrett 2011)
Izpēte nav kaut kas, ko Tu dari, bet gan, kas Tu esi	2	(Garrett, 2011) (Rapp, 2010)
Netradicionāla pilsētas apskate – „atklāj jaunas pasaules virs un zem mums, portālus uz citām pasaulem, sajūtas un modalitātes, alternatīvas ainavas un slēptās vietas aiz durvīm, žogiem un zem lūku vākiem, kam mēs ikdienā paejam garām” (Garrett 2012).	5	(Nieszczerzewska, 2018) (Garrett, 2012) (Trigg, 2006) (Iossifova, 2011) (Ninjalicious, 2005)
Adrenalīns - īpaša nozīme ir kriminoloģijai, reālai pieredze, t.i., “slepēna iekļūšana svešā vietā”	5	(Varsanyi 2011) (Kindynis 2019) (Garrett 2012) (Rowsdower, 2011) (Ninjalicious, 2005)
Motivācija iesaistīties dažāda un daudzveidīga; personiskā baula, arhitektoniskā un vēsturiskā izzināšana, aizrautība, paša meistarība.”	2	(Garrett 2012) (Harris 2010)
Drupu izpētišana atklāj atšķirīgu tempu un mērogu, kas liek atjaunot zināšanas, koncentrēšanās spēju un	7	(Wylie, 2009) (Kindynis, 2019) (Mott & Roberts, 2013) (Robinson 2015b) (Nieszczerzewska, 2018) (Garrett, 2012) (Iossifova, 2011)

līdzdarboties. Emocionāla satuvināšanās ar vietu		
Šīs kustības pamatā ir tikai draugi, kuri pavada laiku kopā.	1	(Garrett 2013)
Mūsdienu kustības popularitātes cēloņi jāmeklē ne tikai saistībā ar aizraušanos ar urbanizāciju un rūpniecību, bet arī ar romantisku interesi par pamestām vietām, kas veido vēl neatklātus noslēpumus un mistērijas.	4	(Romany, 2010) (Kindynis, 2019) (Garrett, 2012) (Robinson, 2015a)

Pielikums nr. 6. Ekskursijā iekļauto muižu apraksti

Lodes muiža (vāciski: *Metzküll*)

Pirma reizi minēta 16.gadsimta sākumā (1504), bet tās vēsturiskais nosaukums saistāms ar kādreizējās lēņa muižas (Metzekyll, Metzküll, Lodes muiža) īpašnieka Lodes uzvārda. Livonijas ordeņa laikā muiža bijusi Breitenbahu valdījumā. Kā nākamo īpašnieku E.Dunsdorfs) Lielvidzemes kartes 17. un 18. gadsimtenī. Melnburns, 1986) norāda jau minēto Lodi, bet poļu laikos- Golombovski. Zviedru laiku sākumā (1622) muiža atdota atpakaļ Otto Lodes lietošanā, kurš īpašumā saimniekojis arī vēl pēc 1638.gada. Izrādās, ka pirms šīs muižas bijusi vēl iepriekšējā- Minzkimoysia. Veco muižas vietu atstājot, izvēlēta jaunā- pie Metzküll ciema, kuru uzrādīja 1638.gada revīzijā.

Muižnieku Lodes dzimtai īpašums piederēja arī pēc Lielā Ziemeļu kara (1700-1721). Pēdējais muižkungs no Lodēm bija atvaļinātais Zviedrijas armijas kaprālis, tiesnesis Viru (Igaunijā)- Otto Lode (līdz 1764.gadam), kurš īpašumu pārdeva grāfam Manteifelim kopā ar zemi. Tās lielums notaksēts uz 3,5 vecajiem un 6 jaunajiem arkliem.

Ludviga Vilhelma un viņa dzīvesbiedres, grāfiennes Elionoras fon Mateifeles, dzimušas fon Minnihas, ģimenē piedzima dēli- Ernests Karls Andreass (1768) un Gothards Johans (1771).

19.gadsimta pirmajā pusē (1820) īpašums piederēja kārtības tiesnesim Vilhelmam fon Engelhardam. Brašais leitnants, kļūstot par Lodes muižkungu, uzsāka saimniecības pārkārtošanu. Pieauga ne vien darāmo darbu saraksts, bet arī ģimene: ar Luīzi Klementīni (1820), Antonu Heinrihu Mihaelu (1821), Sofiju Leontīni (1822), Vilhelminī Aleksandru (1823), Juliannu Vilhelminī Amāliju (1830).

Visticamāk, ka tās bija nenokārtotas finansiālas saistības vai citi materiālie apsvērumi, kas spieda fon Engelhardus Lodi ieķīlāt un pārdot baronam Krīdeneram (1855).

Pēc I pasaules kara, agrārās reformas laikā, Lodes muižas centru sadalīja jaunsaimniecībās, bet daļu zemes un ēkas piešķīra mežsarga dienesta lietošanai. No vecās muižas godības skatāmas vairs tikai atsevišķas saimniecības ēkas- klētis, siera noliktava, pagrabi un muižas parks. Kungu māja līdz mūsdienām nav saglabājusies (Zīriņa, 2020).

Šobrīd muižas komplekss ir bez īpašnieka.

Arakstes muiža (vāciski: Arras, Arrast)

Araksti (Arrasthof, Arras eller Heriesmoise, Herkelshoff) – kādreizējo Rūjienas pils novada muižu - piecpadsmitā gadsimta sākumā, Livonijas ordeņa laikos dibinājis kāds Stakelbergs (Stackelberg). Savulaik bijis izteikts pienēmums, ka vārds „araks” nozīmējot – „reti apdzīvots”, jo 11. gadsimta beigās un 12. gadsimta sākumā novada ziemeļu daļā starp igauņu Sakalas zemi un Latviešu Tālavu pēc nemitīgām sadursmēm novads bijis galīgi izkauts un apaudzis ar lielu mežu. (Ziema G. Rūjienas novads. Rūjiena, 1999.)

Poļu laikos, (1562.) īpašums piešķirts vienam no slavenās un ietekmīgākās Lietuvas un Polijas lielkungu Radzivilu dzimtas pārstāvim – kancleram Nikolajam Radzivilam (1515-1565), kas to nodevis tālāk lietošanā savam tautietim Markovskim. (Markowzki). Vēlāk, zviedru valdīšanas gados, muiža piederēja Fellinam Albrehtam fon Bredenbaham (līdz 1628.) un atkal Stakelbergu dzimtai. Desmit gadus vēlāk, (1638.) kā muižas mantnieks uzrādīts Karls Stakelbergs (Carl Stakhelbergh), bet zemes lielums - 3,25 arkli.

Nav zināms, kādu apsvērumu mudināti, Stakelbergi, kuri te bija dzīvojuši vairākās paaudzēs, izlēma Araksti pārdot zviedru armijas rotmistram Reinholdam fon Lodem (1676.). Mantiniekam – muižkungam, majoram Rozenkampfam (Major von Rosenkampf), ar 3,75 vecajiem un 6,38 jaunajiem arkliem (1690.) nākamie gadi satraukuma pilni, - neziņa par īpašuma likteni. Veiksme bijušā karavīra pusē, Araksti nereducēja. Gimenei tā piederēja līdz pat 1767. gadam, kad asesors Reinhols Johans fon Rozenkampfs muižu pārdeva baronam Eberhardam Gustavam Possem (Baron Posse; līdz 1794.). Mantinieks - brāļa dēls Gustavs Posse jau pēc gada (1795.) to pārdeva tālāk Heinriham fon Anrepam (Heinrich von Anrep). Brālis, majors Otto Johans kalpoja militārajā dienestā un sakarus ar dzimtajām vietām uzturēja iespēju robežās, reizi dažos gados ciemojoties Rūjienas pusē.

19. gadsimta sākums atnāca ar fon Strīku dzimtu (von Stryck): (1802.) mantojumā muižu ieguva leitnants Bernhards Heinrichs fon Strīks. 1820. gadā aprīķa kapteinim fon Strīkam (Kreishauptmann B.H. von Stryck) piederēja jau 8,13 arkli zemes un liela saime, tā saucamās „dvēseles” (dzimtcilvēki). 245 vīrieši un 253 sievietes. Strīku jaunkundzes, Anna Doroteja Henriete un Eleonora Elizabete Vilhelmīne, savulaik bijušas izslavētas kā izcilas skaistules! Vairāk gan paveicās Eleonorai, kuras izredzētais, - atvaļinātais leitnants, asesors Vilhelms fon Engelharts, nāca no Vidzemē zināmo Engelhartu dzimtas, Oleru muižas (līdz 1836.) īpašniekiem.

Otrās māsa ar laulāto draugu - Rubenes draudzes mācītāja Heinriha Vilhelma Adolfi (Adolphi; 1768.-1771.) dēlu Jakobu Heinrihu Adolfi, labprāt uzturējās tēva mājās. Priecīgi notikumi vienmēr kopā svinēti abās ģimenēs: Adolfi meitiņas Elizabetes Margaretas Dorotejas (1806.) un Otīlijas Vilhelmīnas (1810.), gan jaunā fon Engelhartu mantinieka Bernharda Voldemāra Georga (1808.) kristības.

Viesojoties kādreizējā brāļa īpašumā, pat Otto Johans fon Anreps ar kundzi Eleonoru, dzimušu fon Ferzenu (von Ferzen), savulaik šūpulī „atradis” stārķa veltes – dēliņus Johanu Teodoru (1804.) un Otto Heinrihu Robertu (1805.)!

Fon Strīku ģimene muižu pārvaldīja piecās paaudzēs. Pēdējais no tiem - landrāts Harijs fon Strīks, kurš I. pasaules kara laikā, 1915. gadā uzturējies Arakstē. Agrārās reformas laikā, (1922.) muižu atsavināja. Kungu namā izvietoja I. pakāpes pamatskolu, bet bijušo centru iznomāja (Zīriņa, 2020).

1944. gada rudenī, vecais kungu nams dedzis, vēlāk kolhozu laikos atjaunots. Izmantots kā klubs ar 200 skatītāju vietām un skatuvi. Pēc 1989. gada, kad Lodes centrā sācis darboties jaunais kultūras nams, klubs savu nozīmi zaudēja, bet no kādreizējā muižas kompleksa saglabājušās vairs tikai atsevišķas dzīvojamās un saimniecības ēku (celta 19. gadsimta 1. pusē), kā arī parks, kurā apskatāms akmens ar romantisku nosaukumu – Mīlestības akmens! (Zīriņa, 2020)

Šobrīd apkārt ir pāris apdzīvotas ēkas, taču skats uz muižas kompleksu ir skumjš. Ipiķu pagasta vadītāja minēja, ka fiziska persona esot ieinteresēta muižu iegādāties, taču plašākas informācijas par muižas tālāko nākotni nav.

Ķirbēnu muiža (vāciski: *Kirbel, Kürbelshof*)

1639.gadā Rūjienas mācītājs Kleinšmits nopircis no Plātes (Albrecht Plate) pusarkla Plāteru ciema zemes. Piepērkot vēl zemi, nodibinājis muižu Kirbelshof.

1640.gadā muiža nav reducēta. Tās platība bijusi 1,38 jaunie arkli. E. Dunsdorfs par nelielo Ķirbēnu muižu un tās īpašniekiem sniedz šādas ziņas:

1724.gadā Ceimerns pārdevis muižu Lēvenšternam. 1746.gadā- īpašnieks Benjamins Fišers. 1751.gadā- barons Posse. 1764.gadā- Kristians Groenebergs. 1793.gadā- Vilhemīne Alberlinga. 1800.gadā- majors fon Oetingens. 1820.gadā- majors fon Oetingens (0,63 arkli, 49 vīrieši, 52 sievietes). 1834.gadā- Rihards fon Samson- Himmelstjerns. 1835. gadā-

Landrāts fon Rennenkamps. 1836.gadā- Georgs fon Strīks (šajā laikā arī Plāteres muiža ar 9,88 arkliem, 443 vīriešiem un 458 sievietēm pieder G. fon Strīkam).

1919.gada sākumā, kad no lieliniekiem bija atbrīvoti Ipiķu, Arakstes, Lodes, Ķoņu, Naukšēnu, Jeru un Ternejas pagasti, Ķirbēnos (9.02) sapulcējās šo 7 pagastu pārstāvji, izvēlēja Zemes padomi un izsludināja mobilizāciju. Mobilizācijas komitejā darbojās kapteinis Paukšēns no Ipiķiem, virsleitnants Danebergs no Ķoņiem un Rūjienas ārsts H. Elcbergs. Mobilizācijas dienā- 26.februārī pieteicās 16 virsnieki un 615 kareivji un instruktori.

1920.gada Valsts Zemes fondā ieskaitīto īpašumu sarakstā Nr12 (3.05.1920) par muižu zemju atsavināšanu Ķirbēnu muiža nav minēta. Tās platība bijusi 234 ha. Latvijas patstāvības laikā Ipiķu pagasts apvienoja cara laika Ipiķu un Ķirbēnu muižu iedzīvotājus.

1974.gadā muižas kungu namā mājoja Mazsalacas MRS Ķirbēnu mežniecība, bet 1985.gadā tur atradās Rūjupes mežizstrādes kopmītnes (Landrāts, 2020).

Rūjienas muiža (vāciski: *Rujen-Groshof*)

Viena no lielākajām Rūjienas novada muižām – Rūjienas Lielā muižā (Groshof) dibināta jau Livonijas ordeņa mestra Firstenberga valdīšanas laikā. Uz 300 zemnieku zemēm (1557.) to dibinājis kāds Šteins (Steen). Lietuvas – Polijas pārvaldes laikā par lielāko lēnu ieguvēju kļuva Georgs Fārensbahs (Fahrensbach). Viņam piešķīra Rūjienas Lielo muižu, Rūjienas pili kopā ar miestu un Idus muižu. Mainoties varām, (1622.), Zviedrijas karalis Gustavs Ādolfs II – Rūjienu un Lielo muižu dāvina savam mantzinim Jasperam Matsonam Krūzem (Kruse). Līdz muižu redukcijai (1690.) īpašums piederēja Krūzes mantiniekim. Pēc Ziemeļu kara, Rūjienas Lielajai muižai, tāpat kā citām apkārtnes muižām, īpašnieki bija mainījušies: (1796.) Krievijas ķeizars Pāvils I to uzdāvināja ģenerāļa fon Rāta sievai Esterei, dzimušai Monod (Esther von Rat, geboren von Monod). Ģenerāļa atraitnes īpašumu pārvalda līdz 1826. gadam. Groshof mantoja Heinrihs fon Monods. Pārņemot muižu, tās lielums novērtēts uz 40,75 arkliem, un tajā dzīvojuši vairāk kā tūkstotis iemītnieku - 541 vīru un 613 sievu.

1838. g. Rūjienas Lielo muižu nopirka Vidzemes gubernatora dēls, barons Hamilkars fon Felkerzāms (Hamilkar von Fölkersahm; 1811-1856), bet 1853. g. to tālāk pārdeva savam draugam, Cēsu apriņķa tiesnesim un Jaunkārķu muižas īpašniekam Gustavam fon Krīdeneram. Landrāts fon Felkerzāms pārcēlās uz Rīgu, kur 1856. gada aprīlī mira. To uzzinot, 12 Rūjienas Lielās muižas saimnieki pasta zirgos steigušies uz bērēm, lai nostātos

pie zārka un aiznestu nelaiķi līdz kapa vietai. G. fon Krīdeners ne vien turpinājis sava priekšgājēja uzsākto muižas zemju pārdošanu zemniekiem, bet arī atbalstījis arī Rūjienas novada I dziesmu svētku norisi 1866.gada maijā.. Būdams svētku prezidents, sveicis viesus, novēlot, lai „šie svētki svētīgus augļus nes.” Jāteic, ka vārdi piepildījušies, jo rūjienieši vienmēr bijuši sparīgi dziedātāji un čakli dejotāji! Īsu laiku (no 1873.) muiža piederējusi Voldemāram fon Aderkasam (Woldemar von Aderkas), bet pēdējais no Rūjienas Lielās muižas vācu tautības īpašniekiem bijis Kreizs. Darbīgs kungs, jo licis nosusināt purvus ap muižu, finansējis pasta ēkas celtniecību, uzcēlis dzirnavas pie Rūjas upes. Nonākot naudas grūtībās, spiests muižu pārdot. Tā nu 1894. gadā Rīgas apgabaltiesas ūtrupē Rūjienas Lielo muižu nosolījis tirgotājs un Rencēnu Lielā kroga krodznieks, latvietis Fricis Cīrulis (1836-1911). Par pirkumu palīdzējis samaksāt toreizējais Naukšēnu barons fon Grote, kurš aizdevis pret obligācijām 40 000 zelta rubļus. Viss īpašums maksājis brangu naudu - 123 000 rubļu Aizdots Cīrulim pret vienošanos, ka krogā un tirgotavās ikdienā pārdodams Naukšēnu, nevis konkurentu – Kokmuižas alus! Ar saimniekošanu Fricim ne visai veicies, jo no kādreizējām Lielās muižas zemēm atlikušas 1000 pūrvietas. Izpārdoti meži. Nav rentes māju, tikai 3 pusmuižiņas. Pats uzturējās Rencēnos, bet darbus muižā uzraudzīja dēls Alfrēds (līdz 1904.). Pēc 1. pasaules kara un F. Cīruļa nāves, muižu (1919.) mantoja meita Minna Kreišmane. Divus gadus vēlāk, (1921.) viņa pārdeva savas tiesības uz neatsavināmo muižas centru brāļa dēlam Alfrēdam Cīrulim, - pēdējam Rūjienas Lielās muižas īpašniekam (līdz 1939.) (Zīriņa, 2020).

Padomju laikā Rūjienas Lielajā muižā atradās gan Rūjienas slimnīcas palīgsaimniecība, gan infekcijas slimnīca, tuberkulozes dispansers, vidusskolas palīgsaimniecība un kolhoza „Straume” mehāniskās darbnīcas. Par seno laiku godību vien liecina apskatāmās kādreizējā kungu un kalpu mājas, klēts (Zīriņa, 2020).

Lāsts pār Lielo muižu

Rūjienas Lielā muižā senos laikos bijis klosteris. Muižas ieguvējs to iznīcinājis. Vecais mūks nolādējis viņu un visus nākošos pasaulīgās muižas īpašniekus. Vai nu tā ir likteņa atmaksa, vai traģiska apstākļu sagadīšanās, bet patiesi tā bijis, ka nedabīgā nāvē mirušo muižas īpašnieku skaits pārsniedzis desmit gadījumus. Muižas īpašnieki bieži mainījušies, sevišķi agrākos laikos. (Vidzemes novada teikas. Valmiera, 1999.)

Virķēnu muiža (vāciski: *Wirken, Würken, Würcken*)

Virķēnu muiža gadsimtiem un varām mainoties, dēvēta dažādi: Wirkenhoff, Würkenhoff , gan Wirkken un Würken. 16. gadsimta sākumā, Livonijas ordeņa mestrs izlēņo dažus zemes gabalus Kudlinam (Kuddelin), muižas ierīkošanai (1520.) Kā nākamais īpašuma pārvaldītājs minēts jau kāds Dēnhofa kungs (Dehnhof), bet zviedru laikos (1622.–1638.) piederējusi armijas jātnieku leitnantam, Vidzemes dižciltīgajam - Virķenes un Endzeles īpašniekam Mihaelam Engelhartam. Abas muižas, Zviedrijas karalis Gustavs Ādolfs dāvinājis kā pateicību par uzticamu un ilggadīgu kara dienestu. Lēņa īpašumus mantoja dēls un dzimtas vārda nesējs – majors Mihaels Engelharts (Michael Engelhard; 1678 – 1730). Īpašnieki nemainījās arī pēc muižas redukcijas (1690.), kuras laikā zemju lielums notaksēts 2,75 veco un 4,25 jauno arklu vērtībā. Mihaela dēlam Johanam Antonam jāpārdzīvo grūti laiki. Postošais Ziemeļu karš vēl ilgi neļāva saimniekot ar peļņu, jo mēris un karš bija atstājuši maz darba spējīgu un gados jaunāku zemnieku (Zīriņa, 2020).

18. gadsimta sākumā muiža restituēta un atgriezta Engelhartu ģimenes lietošanā. Ieraksts Rūjienas luterāņu vācu draudzes reģistrā (1765.) liecina, ka Virķēnu muižkungs Mihaels Johans (Rittmeister Michael Johann von Engelhardt) salaulājies ar savu māsīcu - Mariju Vilhelminī, Ķeizariskās Augstības Justīcijas kolēģijas padomnieka fon Engelharta meitu (Maria Wilhelmine von Engelhardt). Arī brālis savu izredzēto drīz vien vedis pie altāra, jo 1771. gada dievgaldnieku reģistra ieraksts vēsta, ka adjunkts, Rūjienas muižas nomnieks Johans Antons (1744 -1799) dievkalpojumu apmeklējis kopā jau ar savu dzīvesbiedri Helēnu fon Engelharti, dzimušu Samson. Laulībā dzima astoņi dēli! Johans Vilhelms (Johann Wilhelm ; 1768.), Klaudijs Hermanis (Claudius Hermann ; 1770.), Karls Johans Hermanis (Carl Johann Hermann; 1771), Andreass Antons Gustavs (Andreass Anton Gustav; 1774.), Frīdrihs Magnus (Friedrich Magnus; 1775.), Antons Johans (Anton Johann; 1778.), Georgs (1781.) un pastarītis Vilhelms (1783.). Sirdi priecēja divas mazās princesītes - meitiņas Gertrūde Vilhelmīne (Gertruda Wilhelmine; 1773.) un Katarīna Doroteja (Catharina Dorothea; 1779.). Piepildījumu sniedza arī panākumi civildienestā – kā Rīgas aprīņķa bruģu tiesas tiesnesim. Stingram, bet taisnīgam (Zīriņa, 2020).

Trauksmainajā deviņpadsmītajā gadsimta sākumā, muižas zemju lielums ir 4,63 arkli (1820.) Revīzijas rullī uzskaitīti 154 vīrieši un 170 sievietes. Muižkunga dzīvi izbauga vecā Engelharta dēls - artilērijas leitnants, asesors Antons Johans fon Engelharts (De r Herr Artillerie Lieutenant und Assesor Anton Johann von Engelhardt). Ikdienas rūpes dalīja laulātā draudzene Sofija Helēna (Sophie Helena, geboren von Numers). Ka saskanējis it visā, liecināja kuplais atvašu pulciņš: meitiņas Hedviga Sofija Antonija (1813.), Šarlote

Amālija Kristīne (1816.), Jūlija Henriete (1818.), Johanna Karolīna (1820.) un trīs dēli. Karls Gustavs Georgs (1811.), Frīdrihs Vilhelms Roberts (1814) un Leonhards Johans Antons (1825) (Zīriņa, 2020).

19. gadsimta otrajā pusē, piecdesmitajos gados muižu mantoja Antona Johana vecākais dēls, barons Karls Gustavs Georgs, kurš 1850. gadā salaulājās ar savu māsīcu Evelīnu Katarīnu (1818.), no Igaunijas Engelhartiem. Pēc trim gadiem kūmas mēroja ceļu uz Virķēnu muižu lūkot pirmdzimto Karlu Antonu (1851.), bet vēl pēc diviem - Hermanni Gustavu (1853.) Interesanti, ka pastarītis Hermans vēlāk kļuva par gleznotāju un nodzīvojot radošu mūžu, mira 1914. gadā (Zīriņa, 2020).

Barons Karls Antons fon Engelharts uzsāka jaunā kungu nama (pils) būvniecību. Agrāk muižas pils celšanas laiku datēja ar 19. gadsimta pirmo pusi. Mākslas zinātnieks Dainis Brugis pētījumā „Historisma pilis Latvijā” (Rīga, 1997.) precizējis, ka „tieši ķieģeļu stils un atkāpšanās no gotikas paraugiem, raksturo 19. gadsimta otrajā pusē iecienīto pilsonisko, jeb civilo arhitektūru. Par tādu saucama arī, - teju vai divdesmitā gadsimta mijā, 90. gados celtā pieticīgā un askētiskā Virķēnu kungu māja”. Interesanti fakti lasāmi G. Ziemas grāmatā „Rūjienas novads” (Rūjiena, 1999.), ka K. A. fon Engelharts „[...] bijis netieši saistīts ar imperatora Aleksandra III nāvi - nogalināšanu (1894.)! Jāprecizē, ka nelaiķis, cara tētiņš gan miris ar nieru kaiti. Pats īpašnieks no 1895. gada dzīvojis ārzemēs, bet muižu izrentējis Gustavam Bergsonam (1860-1931) par 300 rubļiem gadā. No 1895. līdz 1910. gadam minētais Bergsons muižas otro stāvu izrentēja grāfam fon Freimanim (von Freymann) no Sankt – Pēterburgas”.

Pārmaiņas atnesa 1920.gads: Virķēnus savā pārziņā pārņēma Latvijas valsts, bet 704 hektāru lielo muižas zemi ieskaitīja zemes fondā. Vēlāk, (1921.) bijušo Virķēnu muižas centru piešķīra Rūjienas Zemkopības biedrībai – lauksaimniecības skolas ierīkošanai. Likvidējot Zemkopības biedrību (1936.), skola pārgāja Valsts Lauksaimniecības kameras īpašumā.

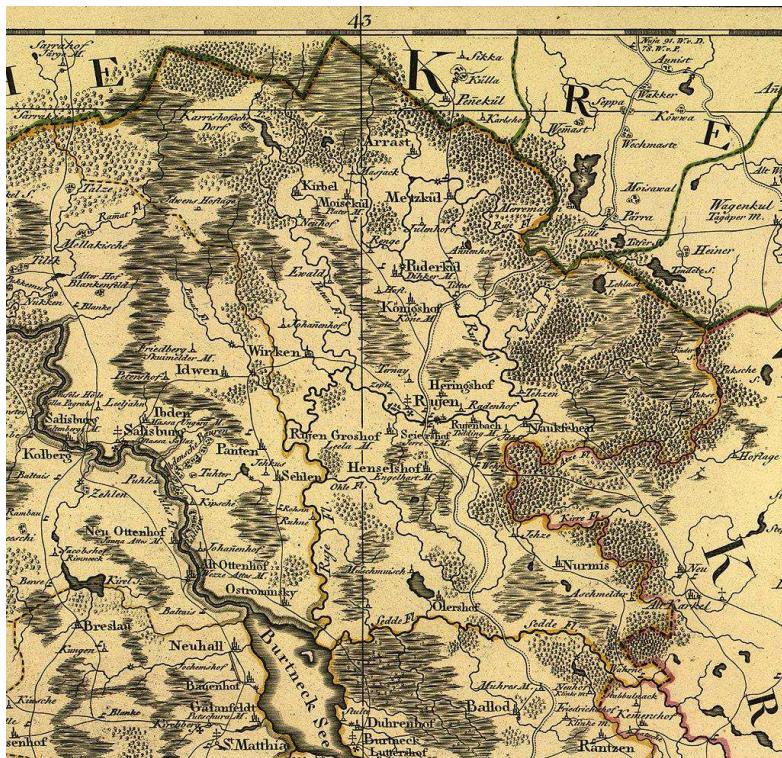
Pēc Otrā pasaules kara, te atkal skanēja jauniešu balsis. Padomju režīma gados, Virķēnos (no 1955. – 1988.) darbojās tehniskā skola un profesionāli tehniskā arodskola, gan profesionāli tehniskā vidusskola, kurā gatavoja elektromontierus u.c. Atmodas sākumā (1988.), mainoties nosaukumam, lauksaimniecības skolā bija iespēja apgūt pārsvarā ar lauksaimniecību saistītas profesijas, kļūstot par zemkopjiem, lauku māju saimniecēm vai kvalificētiem lauku strādniekiem. Nu jau gandrīz desmit gadus (1999.) – Rūjienas arodvidusskola.

Mūsdienās par senās dzimtas kādreizējo varenību liecina Virķēnu muižas kungu nams (pils), klēts, smēde, ūdensdzirnavas un parks. Tajā apskatāms piemineklis Antonam Johanam un Sofijai Helēnai fon Engelhartiem (Kungu kapi; 1848.(Zīriņa, 2020).

Ar sudraba lodi

Kālab Virķēnu muižkungam bijusi, jāmeklē bise? Lai netrūktu gardā piena, jo „Virķēnu muižas modere (piena pārraudze) novērojusi, ka govis nedodot pienu. Un, cik dodot, tas pats, no kūts uz māju ejot, sarūgstot. Un katru vakaru, kad govis mājās nākot, skrienot ugunīgas svītriņas pa laidaru un kūti. Viņa stāstījusi muižas kungam, ka spīganas noburot govis. Kungs smējies. Bet modere nav likusies mierā, lai tik šis liekot sudraba lodi bisē un šaujot spīganu nost. Beidzot kungs salādējis bisi ar sudraba lodi un nācis vaktēt spīganu. Kā tad, tikko govis nākušas mājās, ugunīgā svītriņa skraidījusi šurpu turpu. Muižas kungs uzvilcis gaili un izšāvis uz to. Zēveles smaka vien nosmirdējusi, un svītriņa izšķidusi uz visām pusēm [..]” (Valmieras novada teikas. Valmiera. 1999.)

Pielikums nr. 7. Muižu apsekošana fotogrāfijās

6. attēls. Bij. Rūjienas draudzes novads (1798) (Autors: Ludvigs Augsts Mellīns)

7. attēls. Lodes muiža (Autores foto, 2020)

8. attēls. Arakstes muiža (Autores foto, 2020)

9. attēls. Arakstes muiža. Skats uz kunga mājas iekštelpām. (Autores foto, 2020)

10. attēls. Ķirbeļu jeb Ķirbēnu muiža (Autores foto, 2020)

11. attēls. Ipiķu muiža (autores foto, 2020)

13. attēls. Ternejas muiža. Skats uz pils iekštelpām (autores foto, 2020)

12. attēls. Ternejas muiža (autores foto, 2020)

14. attēls. Virķēnu muiža (autores foto, 2020)

15. attēls. Rūjienas Lielā muiža (autores foto, 2020)

Pielikums nr. 8. Drošības aspekte

Ekipējums

- Lukturītis
- Kā izvēlēties lukturīti?
- Apavi
- Apģērbs

Drošība

- Ētikas kodeksa ievērošana
- Apkārtnes vērošana un izvērtešana

Sagatavošanās

- Veselība
- Piekļūšana vietai
- Auto novietošana
- Pārvietošanās pa objektiem
- Kāpšana

Avots: grauzti.lv, 2020

Pielikums nr. 9. Apliecinājums par riskiem

Apliecinājums

Ekskursijas, kas norisinās pa bij. Rūjienas draudzes muižām, laikā:

- 1.1.Ekskursijas dalībnieki (turpmāk tekstā – *dalībnieki*) ekskursijā piedalās brīvprātīgi, katrs pats atbildot par savu uzvedību un drošību;
 - 1.2.Dalībniekiem saudzīgi jāizturas pret apskates objektiem, t.i., nepostīt, neņemt līdzī “suvenīrus”
 - 1.3.Dalībnieki paši atbild par sev līdzī esošo mantu drošību
 - 1.4.Dalībnieku pienākums pirms ekskursijas ir informēt par esošajām veselības problēmām
2. Ekskursijas aizliegts piedalīties, ja dalībnieks ir lietojis alkoholiskos dzērienus vai atrodas citu apreibinošo vielu iespaidā.

Brīvprātīgi piedalos ekskursijā, esmu iepazīstināts ar drošības instruktāžu un par sevi un savu drošību atbildu pats.

*Ar šo dodu savu piekrišanu personas datu apstrādei, kas ietverti šajā apliecinājumā.

Ar savu parakstu apliecinu, ka piekrītu visiem iepriekšminētajiem noteikumiem.

Vārds	Uzvārds	Tel.nr.	Paraksts